

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ-ΔΙΕΡΜΗΝΕΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΞΕΝΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ ΚΑΙ
ΔΙΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

Νικόλαος-Λάμπρος Ασωνίτης

Φοιτητής Π.Μ.Σ.

Διπλωματική εργασία

ακαδημαϊκού έτους 2017-2018 του Π.Μ.Σ.

Θέμα:

Μετάφραση από τη γαλλική γλώσσα προς την ελληνική του
βιβλίου "La valse des drapeaux" του συγγραφέα Ζωρζ Ζουπάνου,
από την σελ. 9 έως την σελ. 82.

ΚΕΡΚΥΡΑ 2019

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η αρχική γνωριμία μου με το βιβλίο «la valse des drapeaux» του Ζωρζ Ζουπάνου έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια ενός εκ των μαθημάτων του καθηγητή κ. Νικολάου Παπαδημητρίου του κύκλου παραδόσεων του γνωστικού αντικείμενου «Μετάφραση κειμένων τέχνης και πολιτισμού» στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών, όπου ο καθηγητής μας παρουσίασε το εν λόγω έργο προτείνοντάς το στους τυχόν ενδιαφερόμενους φοιτητές ως αντικείμενο διπλωματικής εργασίας. Περιεργαζόμενος πρόχειρα το βιβλίο διαπίστωσα ότι επρόκειτο για ένα εύπεπτο και ενδιαφέρον κείμενο, ενώ μου κέντρισαν αμέσως το ενδιαφέρον πολλά σημεία τα οποία μου φάνηκαν αμέσως οικεία, θυμίζοντάς μου μάλιστα διηγήσεις συγκεκριμένων γεγονότων εκ μέρους διαφόρων συγγενών μου παλαιότερης γενιάς (παππούδων, θείων κλπ) που είχαν βιώσει τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ξεφυλλίζοντας το, κατάλαβα αμέσως πως πρόκειται για ένα βιβλίο που αφορούσε έναν πολύ οικείο για μένα χώρο, την Κέρκυρα, και μια οικεία για μένα ιστορική περίοδο (έστω και κατά αφήγηση των παλαιότερων), τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Όντας δικηγόρος και έχοντας επιλέξει το συγκεκριμένο μεταπτυχιακό κυρίως με σκοπό την βελτίωση των γλωσσικών και μεταφραστικών μου δεξιοτήτων στο πλαίσιο της επαγγελματικής μου δραστηριότητας, το λογικά αναμενόμενο θα ήταν να επιλέξω να επικεντρωθώ σε αντικείμενο απότομο της νομικής επιστήμης. Αυτή άλλωστε ήταν και η αρχική πρόθεσή μου. Η απρόσμενη οικειότητα όμως που μου δημιούργησε η αρχική, έστω πρόχειρη ανάγνωση κάποιων αποσπασμάτων του βιβλίου, καθώς και η σκέψη ότι ένα τέτοιας φύσεως κείμενο θα αποτελούσε μια ευχάριστη ανάπαυλα από τον στιβαρό νομικό λόγο που ούτως ή άλλως θα με ακολουθεί (τουλάχιστον φιλοδοξώ) για μεγάλο ακόμη χρονικό διάστημα, με οδήγησαν στην απόφαση να επιλέξω ως διπλωματική μου εργασία την μετάφραση του συγκεκριμένου έργου. Εξίσου σημαντικό ρόλο έπαιξε και το γεγονός ότι το πρωτότυπο έργο είναι γραμμένο στην γαλλική γλώσσα, για την οποία τρέφω μια ιδιαίτερη αγάπη και με την οποία επιθυμούσα από καιρό να αποκαταστήσω τις κάπως «ψυχραμένες» λόγω του χρόνου και της απόστασης σχέσεις.

Ευχαριστώ τον επιβλέποντα καθηγητή μου Νικόλαο Παπαδημητρίου για την «γνωριμία» με το συγκεκριμένο βιβλίο, για την ενθάρρυνση να αναλάβω το εν λόγω εγχείρημα, καθώς και για την προσωπική επαφή που μου εξασφάλισε με τον συγγραφέα. Ευχαριστώ επίσης ιδιαιτέρως τον συγγραφέα του βιβλίου κ. Ζωρζ Ζουπάνο για την εμπιστοσύνη που έδειξε στο πρόσωπό μου για την μετάφραση του έργου του, καθώς και για τη βοήθειά του κατά την μεταφραστική διαδικασία, όποτε αυτή ζητήθηκε. Η μετάφραση-αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί τμήμα του συνολικού εγχειρήματος μετάφρασης ολόκληρου του παραπάνω βιβλίου.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Ο Ζωρζ Ζουπάνος, συγγραφέας του πρωτοτύπου έργου, γεννήθηκε στην Κέρκυρα το 1937. Καταγόμενος από παλιά κερκυραϊκή οικογένεια, μεγάλωσε στην πόλη της Κέρκυρας όπου έζησε τα παιδικά του χρόνια και ολοκλήρωσε τις εγκύκλιες σπουδές του. Στα πρώτα χρόνια της ζωής του, έζησε τα γεγονότα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, όπως αυτά διαδραματίστηκαν στο νησί της Κέρκυρας, θέατρο σημαντικότερων εξελίξεων του πολέμου αυτού, λόγω και της γεωγραφικής θέσης. Έγινε αυτόπτης μάρτυρας πολλών σημαντικών ιστορικών γεγονότων, τα οποία, λόγω του νεαρού της ηλικίας, ίσως δεν ήταν σε θέση να εξηγήσει, ήταν όμως σε θέση να βιώσει. Έχοντας ανακτήσει με το παραπάνω, λόγω και του μορφωτικού επιπέδου του περιβάλλοντός του (πατέρας δικηγόρος, μητέρα εκπαιδευτικός), τον χαμένο λόγω του πολέμου σχολικό χρόνο, ολοκλήρωσε τις εγκύκλιες σπουδές του με άριστα. Στην ηλικία των 12 ετών είχε συμμετάσχει στον διαγωνισμό του Μοντενίγιου κληροδοτήματος για τη λήψη υποτροφίας για σπουδές στην Ελβετία που προβλεπόταν για έναν μόνο μαθητή από την Κέρκυρα. Το 1955 έφυγε για τη Λωζάννη της Ελβετίας όπου ξεκίνησε τις σπουδές του στην ιατρική σχολή, τις οποίες ολοκλήρωσε το 1961. Από το 1961 έως το 1972 εργάστηκε ως ειδικευόμενος χειρουργός σε πανεπιστημιακή κλινική της Λωζάννης, εκπαιδευόμενος σε πολλές επί μέρους ειδικότητες, όπως γενική χειρουργική, ουρολογία, παιδική χειρουργική. Κατά τη διάρκεια της ειδικότητάς του και στο πλαίσιο της εκπόνησης της διδακτορικής διατριβής του, διεξήγαγε μια σημαντική μελέτη με θέμα «θυμώματα και σχετιζόμενα σύνδρομα», την οποία παρουσίασε στην Ιατρική Σχολή της Λωζάννης το 1967. Η μελέτη αυτή εξέρχεται από το σύνηθες πλαίσιο της διδακτορικής διατριβής διότι υπήρξε σοβαρή και εμπεριστατωμένη κλινική έρευνα ενός λίγο γνωστού την εποχή εκείνη ανθρωπίνου οργάνου, του θύμιου αδένος και την σχέση του με διάφορες ασθένειες, ακόμη και με καρκινογενέσεις. Για τον λόγο αυτόν, του δόθηκε η δυνατότητα να ταξιδέψει σε πανεπιστήμια των ΗΠΑ (Βοστόνη, Ν.Υόρκη και Ρότσεστερ) ώστε να φέρει εις πέρας την έρευνα αυτή. Η ολοκλήρωση της έρευνας μάλιστα είχε απασχολήσει και τον ελληνικό τύπο της εποχής. Εργάστηκε ως χειρουργός έως την συνταξιοδότηση του, ενώ για 28 χρόνια διετέλεσε διευθυντής της χειρουργικής κλινικής του νοσοκομείου του Aigle.

Στο έργο του εξιστορούνται τα περίπου έξι χρόνια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (1939-1945), όπως τα βίωσε και τα θυμάται ο συγγραφέας, ζώντας την εποχή εκείνη στην Κέρκυρα. Το νησί της Κέρκυρας βίωσε ιδιαίτερα έντονα όλη την δύσκολη εκείνη περίοδο και υπήρξε θέατρο σημαντικότερων ιστορικών γεγονότων. Ειδικά η πόλη της Κέρκυρας, στην οποία κατοικούσε ο συγγραφέας, έζησε πλήθος καταστροφών από πλείστα μέτωπα: αρχικά από τις ιταλικές δυνάμεις, έπειτα από τις γερμανικές αλλά και από τις συμμαχικές. Βομβαρδίστηκε ανελέητα πολλές φορές, ενώ έγινε σημείο σύγκρουσης των δύο πρώην συμμάχων Ιταλών και

Γερμανών, με καταστροφικές συνέπειες βέβαια και για τον ντόπιο πληθυσμό, με αποκορύφωμα τον βομβαρδισμό της 13ης Σεπτεμβρίου 1943 από τους Γερμανούς. Την περίοδο εκείνη, οι στοές των φρουρίων είχαν γίνει δεύτερο σπίτι για πολλούς κατοίκους, η εβραϊκή κοινότητα αποδεκατίστηκε, η πείνα άφηνε θύματα και η μαύρη αγορά ανθούσε. Όλα τα παραπάνω αποτελούν ζωντανές μνήμες για πολλούς ανθρώπους ακόμη και σήμερα και σίγουρα δεν μπορούσαν να μην χαραχθούν στη μνήμη ενός μικρού παιδιού

Πρόκειται για ένα έργο που φέρει τα χαρακτηριστικά της αυτοβιογραφίας και του ιστορικού δοκιμίου. Δεδομένης της διττής αυτής φύσης του έργου, ο αναγνώστης έρχεται σε επαφή με έναν επιτυχημένο συνδυασμό όπου παρατίθενται προσωπικά βιώματα και ιστορικά γεγονότα, περισσότερο ή λιγότερο γνωστά στο ευρύ κοινό, σε μια ενδιαφέρουσα μεταξύ τους πλοκή. Το έργο ως επί το πλείστον ακολουθεί μια συγκεκριμένη και μάλλον σαφή και αρκετά συνεπή πλοκή η οποία κατά κανόνα βασίζεται στην εξής δομή ανά κεφάλαιο: ανάδειξη ευρύτερου ιστορικού πλαισίου (πχ. συνθηκολόγηση της Ιταλίας), συνέπειες για την Ελλάδα γενικότερα και για την Κέρκυρα ειδικότερα (πχ. απόβαση των Γερμανών), αντίκτυπος στο οικογενειακό περιβάλλον του συγγραφέα (πχ. απόφαση να εγκαταλείψουν την πόλη), συγκεκριμένα επί μέρους βιώματα (πχ. η ζωή στην ύπαιθρο υπό τον φόβο των Γερμανών). Η δομή αυτή του έργου που τείνει από το ευρύτερο προς το ειδικότερο, από το ιστορικό γεγονός προς το βίωμα, διευκολύνει τον αναγνώστη στην καλύτερη κατανόηση των καταστάσεων που περιγράφονται ενώ επιπλέον καθιστά την ανάγνωση ελκυστικότερη λόγω του σαφούς και δομημένου ειρμού.

Ο λόγος του συγγραφέα είναι εξίσου διττής φύσης: είναι σχετικά λιτός και εύπεπτος, όπως αρμόζει σε τέτοιας φύσης έργο αλλά συνάμα λεπτός και περίτεχνος. Όταν πρέπει να περιγραφούν σημαντικά ιστορικά γεγονότα του Β Παγκοσμίου Πολέμου (πχ. πληροφορίες για την έκβαση του πολέμου στο αλβανικό μέτωπο ή η στιγμή της κατάληψης της Κέρκυρας από τον ιταλικό στρατό) η γλώσσα του είναι αρκετά απέριτη και στιβαρή, όταν όμως ο συγγραφέας περιγράφει την κερκυραϊκή ύπαιθρο την άνοιξη ή την πρώτη του εκδρομή εκτός πόλης, η γλώσσα του γίνεται ιδιαιτέρως ποιητική και περίτεχνη, σε μια ωραία αλληλουχία λόγου, όπως πχ. στα εξής αποσπάσματα: *...la nature, ignorant la guerre et l' occupation , habilla l' île, comme chaque année, d'une merveilleuse floraison...* και: *le soleil, grand triomphateur de l'hiver, revint pour régner pendant les mois de la belle saison* (σελ.35).

Το πρωτότυπο βιβλίο του Ζωρζ Ζουπάνου γράφτηκε στη γαλλική γλώσσα και ολοκληρώθηκε το έτος 2007. Η απόφαση σχετικά με την συγγραφή του ήταν αποτέλεσμα διαφόρων συγκυριών. Η εν λόγω περίοδος σημάδεψε τον συγγραφέα ως προσωπικότητα ωριμάζοντάς τον πρόωρα, όπως βεβαιώνει και ο ίδιος άλλωστε στην τελευταία φράση του μεταφρασμένου αποσπάσματος (σελ.82). Επρόκειτο για

γεγονότα και καταστάσεις που δύσκολα διαγράφονται από τη μνήμη ενός μικρού παιδιού. Η παρέλαση του κατοχικού στρατού στην μικρή πόλη του, η υποστολή της ελληνικής σημαίας και το ανέβασμα της σημαίας του εχθρού στο εμβληματικότερο σημείο της πόλης, ακριβώς απέναντι από το σπίτι όπου έμενε, οι ανελέητοι βομβαρδισμοί από τους Γερμανούς, η πυρκαγιά, η αναζήτηση καταφυγίου, το ολονύχτιο περπάτημα εκτός πόλης για να σωθούν, ο Ιταλός στρατιώτης που ζητούσε βοήθεια χτυπώντας την πόρτα κλαίγοντας μέσα στη νύχτα, η φυγάδευση όλης της οικογένειας στο βουνό για να μην εντοπισθεί ο πατέρας ώστε να αποφύγει την συνεργασία με τον εχθρό επειδή γνώριζε τη γερμανική γλώσσα, είναι μερικές από τις ανεξίτηλες αναμνήσεις τις οποίες ο συγγραφέας αποφάσισε να καταγράψει, με τον δικό του προσωπικό «φακό». Η συχνή αναφορά εξάλλου των ασυνήθιστων αυτών εμπειριών στο οικογενειακό του περιβάλλον, στάθηκαν αφορμή ώστε, εκτός από τον ίδιο, και τα λοιπά μέλη της οικογένειάς του να νιώσουν την ανάγκη συστηματοποιημένης καταγραφής αυτού του βιωματικού πλούτου, με αποτέλεσμα να παροτρύνουν σε μεγάλο βαθμό το συγγραφέα στο εγχείρημα αυτό. Έτσι, η συγγραφή του βιβλίου αποτέλεσε ένα είδος λύτρωσης για τον ίδιο, ένα μάλλον επιτυχημένο εγχείρημα καταγραφής μιας περιόδου που τον σημάδεψε και σε έναν βαθμό τον διαμόρφωσε. Και αν τα περισσότερα ιστορικά γεγονότα καθαυτά, είναι λιγότερο ή περισσότερο γνωστά, τα βιώματα είναι πάντοτε μοναδικά, άρα μοναδική είναι και η εκάστοτε οπτική των ιστορικών γεγονότων, ο συγκεκριμένος φακός του συγγραφέα. Αυτό ακριβώς αποτελεί και την προστιθέμενη αξία του έργου.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Πυγί, 25-11-05

1. Ο δικηγόρος και η δασκάλα

Γεννήθηκα στην Κέρκυρα την άνοιξη του 1937. Οι πρώτες μου αναμνήσεις ξεκινούν το δεύτερο μισό του 1939, σε ηλικία τότε δυόμισι ετών. Οι αναμνήσεις μου αυτές είναι αυθεντικές και αναφέρονται στα γεγονότα που ανέτρεψαν τον ρου της ιστορίας της ανθρωπότητας. Πράγματι, τον Σεπτέμβριο του 1939 είναι που η Γερμανία εισέβαλε στην Πολωνία και η καταστροφή του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου ξεκίνησε.

Ο πατέρας μου, νέος δικηγόρος, εγκατεστημένος στην Κέρκυρα έχοντας τελειώσει τις νομικές σπουδές στην Αθήνα και μετά από μία σύντομη καριέρα δημοσιογράφου, ήταν τότε 31 ετών. Καταγόταν από μία οικογένεια γαιοκτημόνων από ένα χωριό στα βόρεια του νησιού της Κέρκυρας, της οποίας οι ρίζες ανάγονται στις αρχές του 16ου αιώνα. Ακολούθησε την πορεία εκείνων των νέων της υπαίθρου που η ευφυΐα και οι σχολικές επιδόσεις, τους άνοιγαν το δρόμο των πανεπιστημιακών σπουδών στην Αθήνα, μοναδική πόλη στη χώρα εκείνη την εποχή που προσέφερε σπουδές ανωτέρου επιπέδου. Ήταν ο πρωτότοκος γιός πέντε αδελφών, εκ των οποίων ο ένας ακολούθησε τις ίδιες σπουδές μετά από λίγα χρόνια και άσκησε δικηγορία στην Αθήνα. Ο τρίτος, στρατιωτικός καριέρας, είχε τραυματιστεί βαριά στο αλβανικό μέτωπο. Επέζησε σαν από θαύμα και επέστρεψε στη χώρα στο τέλος του πολέμου, μετά από μία μακροχρόνια αιχμαλωσία σε διάφορα στρατόπεδα στην Ιταλία. Ο τέταρτος αδελφός, μετά από μία σύντομη γνωριμία με τις θεολογικές σπουδές, άνοιξε ένα ναυτιλιακό πρακτορείο, το οποίο λειτούργησε, αδιάκοπα, έως το τέλος του μακρού του βίου. Ο Βενιαμίν της οικογένειας, έμεινε στην πατρική περιουσία στην ύπαιθρο και ασχολήθηκε με τα κτήματα, το ελαιοτριβείο, και με το μοναδικό παντοπωλείο του χωριού.

Εκείνη την εποχή, η μητέρα μου ήταν 28 ετών. Γνώρισε τον πατέρα μου στο τέλος της φοίτησής της ως δασκάλας στην Παιδαγωγική Ακαδημία της Κέρκυρας, η οποία φημιζόταν για την ποιότητα σπουδών της. Καταγόταν από μία οικογένεια της ελληνικής μειονότητας της Βορείου Ηπείρου, περιοχή η οποία βρίσκεται τώρα σε αλβανικό έδαφος. Ο πατέρας της ήταν ένας εύπορος έμπορος ο οποίος είχε γραφεία εμπορικών θαλάσσιων μεταφορών στον Αυλώνα της Αλβανίας και στην Τεργέστη. Εκτός από τη μητέρα μου, είχε δύο γιούς και ακόμα τρεις κόρες. Ο ένας από τους γιούς του ήταν γιατρός και ο άλλος φαρμακοποιός.

Ο παππούς μου από την μητρική πλευρά είχε αγαπήσει πολύ την Κέρκυρα για την ομορφιά και τον πολιτισμό της και ερχόμενος για την επίβλεψη των σπουδών της μητέρας μου, είχε αγοράσει κάποια ακίνητα μέσα στη παλιά πόλη, εξ' ου και το τωρινό μας σπίτι όπως και αυτό των ξαδελφών μου. Έχοντας εμπιστευτεί την εποπτεία των ακινήτων του αυτών σε ένα δικηγορικό γραφείο, η γιαγιά μου από τη μητρική πλευρά γνωρίστηκε το 1933 με τον νέο δικηγόρο που έμελε να γίνει πατέρας μου. Είχε εντυπωσιαστεί από την εξυπνάδα του και τον δυναμισμό του. Οι δύο νέοι συναντήθηκαν και η έλξη ανάμεσά τους ήταν τέτοια που παντρεύτηκαν έναν χρόνο αργότερα το 1934. Ο αδελφός μου γεννήθηκε το 1935 και εγώ δύο χρόνια αργότερα.

Ο παππούς μου από την μητρική πλευρά δεν μπορούσε καν να φανταστεί την συμφορά που επρόκειτο να πέσει πάνω στα μέλη της οικογένειάς του και στην εκτός Κέρκυρας περιουσία του.

2. Η οικογένεια από απέναντι

Τα αλβανικά σύνορα θα κλείσουν οριστικά με την άνοδο του κομμουνιστικού καθεστώτος του Ενβέρ Χότζα το 1940. Θυμάμαι αμυδρά ότι μερικούς μήνες πριν το οριστικό κλείσιμο των συνόρων, συνάντησα για πρώτη φορά τη γιαγιά μου από τη μητρική πλευρά.

Μας είχε φέρει ανατολίτικα γλυκίσματα, των οποίων η γεύση μελιού με είχε συναρπάσει. Δεν είχα γνωρίσει τον παππού μου από τη μητρική πλευρά. Είχε πεθάνει πριν την άνοδο του κομμουνιστικού καθεστώτος, ευτυχώς χωρίς να γνωρίσει την κακοτυχία που θα χτυπούσε την οικογένειά του. Οι δύο του γιοί, ο φαρμακοποιός και ο γιατρός, καταδιώχθηκαν και φυλακίσθηκαν για πολλούς μήνες. Όλη η περιουσία της οικογένειας δημεύθηκε. Ανήκοντας σε χριστιανική μειονότητα, οι θείοι μου, οι θείες μου και τα παιδιά τους βίωσαν την καταπίεση.

Το κλείσιμο των αλβανικών συνόρων τους χώρισε οριστικά από εμάς. Δεν γνώρισα ποτέ τους δύο θείους μου και τις τρεις θείες μου. Από τους δεκαέξι πρώτους ξαδέλφους και ξαδέλφες μου, θα γνωρίσω δύο, πενήντα πέντε χρόνια αργότερα. Μόνο μία από τις θείες μου που έμενε στον Αυλώνα με τον σύζυγό της και τις δύο κόρες της, ηλικίας έντεκα και δεκατριών ετών, νιώθοντας την απειλή ενός κομμουνισμού που επερχόταν ταχύτατα και μετά από απειλές που γίνονταν ολοένα και συχνότερες, κατάφερε να εγκαταλείψει την Αλβανία. Έφτασε στην Ελλάδα, μετά από διάφορες περιπέτειες μέσα στα βουνά, διακινδυνεύοντας τη ζωή της και τη ζωή των παιδιών της και διέσχισε τα ελληνικά σύνορα τα οποία επρόκειτο να

κλείσουν για μισό αιώνα. Έτσι η μητέρα μου και η θεία μου είχαν την τύχη να γλιτώσουν από αυτό που επρόκειτο να γίνει η αλβανική κόλαση. Πόσο μεγάλη αντίθεση είχε η ζωή τους στην Κέρκυρα, πλημμυρισμένη από φως και ευημερία μετά τα χρόνια του πολέμου, σε σχέση με τη ζωή των υπολοίπων μελών της οικογένειας που έμειναν απέναντι στην ηπειρωτική ακτή. Το στενό της Κέρκυρας, ανάμεσα από το νησί και την απέναντι ακτή, στα πλησιέστερά του σημεία είναι περίπου δύο χιλιόμετρα¹. Ακούγεται το λάλημα του κόκορα από την μία ακτή στην άλλη. Από τη μία ο παράδεισος, από την άλλη η κόλαση!

Το σιδηρούν παραπέτασμα, το οποίο έπεσε πρώτα σε αυτά τα σύνορα, πριν πέσει κατά το τέλος του πολέμου σε όλες τις χώρες που έγιναν κομμουνιστικές αφότου καταλείφθηκαν από την Ε.Σ.Σ.Δ της σταλινικής αριστεράς, μας χώριζε για περισσότερο από πενήντα χρόνια.

3. Φρόϊλαϊν

Ο πατέρας μου άνοιξε το γραφείο του μόλις παντρεύτηκε, το 1934. Τότε ήταν ένας από αυτούς που θαύμαζαν την ανάκαμψη της Γερμανίας τη δεκαετία του τριάντα, μη αμφιβάλλοντας για τις καλές προθέσεις του καγκελάριου Χίτλερ, οι οποίες απέβησαν καταστροφικές για την Ευρώπη και τον κόσμο. Είχε αρχίσει να μαθαίνει τη γερμανική γλώσσα με μια δεσποινίδα που αποκαλούσαν «Φρόϊλαϊν». Φορούσε ένα καπέλο όπως η Γκρέτα Γκάρμπο και του παρέδιδε τα μαθήματα στο σπίτι. Κάπου έχω μια φωτογραφία του πατέρα μου μαζί της. Φαίνεται ότι η επιθυμία για την εκμάθηση της γλώσσας του Γκαίτε είχε μεταδοθεί στον αδελφό μου και σ' εμένα, έχοντας μάθει και οι δύο να λέμε «Vater Mutter glücklich sein». Μπορεί κανείς να φανταστεί την απογοήτευση του πατέρα μου, όταν η Γερμανία επέλεξε να ακολουθήσει τον καγκελάριό της στο δρόμο της βαρβαρότητας. Η μερική γνώση της γερμανικής θα του επιφύλασσε στη συνέχεια ένα παιχνίδι κρυφτού κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής που θα μας έφερνε κοντά στους Εβραίους της Κέρκυρας. Αυτοί κρύβονταν για να αποφύγουν την μεταφορά στα στρατόπεδα εξόντωσης. Ο πατέρας μου κρυβόταν για να αποφύγει κάθε επαφή με τον κατακτητή, ο οποίος θα τον χρησιμοποιούσε δια της βίας ως μεταφραστή και θα αναγκαζόταν να συνεργαστεί έτσι με τον εχθρό.

Οι πρώτες αναμνήσεις από το σπίτι μου ήταν από ένα μεγάλο διαμέρισμα που νοικιάζαμε, στον τρίτο όροφο ενός κτηρίου που έβλεπε στην πλατεία της Κέρκυρας, η οποία ονομάζεται «Σπιανάδα». Από το μπαλκόνι βλέπαμε, ευθεία μπροστά, το

¹ Σημείωση μεταφραστή: Η αλλαγή στην απόσταση έγινε κατόπιν συμφωνίας με τον συγγραφέα.

παλιό βενετσιάνικο φρούριο, δεξιά τον κόλπο της Γαρίτσας και αριστερά το ανάκτορο της Ιονίου Βουλής, το οποίο έγινε αργότερα για σύντομο χρονικό διάστημα, κατοικία της ελληνικής βασιλικής οικογένειας. Πίσω από το φρούριο και το ανάκτορο, απλωνόταν το Ιόνιο Πέλαγος και πιο πέρα τα ελληνικά και αλβανικά βουνά. Αυτή η θάλασσα με τα μαγικά χρώματά της, που άλλαζαν ανάλογα με τον άνεμο και την εποχή, μου φαινόταν μιας τέτοιας ομορφιάς που δεν περιγράφεται με λόγια.

Μου εξήγησαν ότι έπρεπε να μετακομίσουμε από το άλλο σπίτι, αυτό που είχε αγοράσει ο παππούς μου από τη μητρική πλευρά και είχε δώσει ως προίκα στη μητέρα μου το 1938. Αυτό το σπίτι, στο οποίο κατοικούμε έως σήμερα κατά τη διάρκεια της διαμονής μας στην Κέρκυρα, βρίσκεται πάνω από τα βενετσιάνικα τείχη, μέσα στην παλιά πόλη, μερικές εκατοντάδες μέτρα μετά από το ανάκτορο με κατεύθυνση το λιμάνι. Αποτελείται από τρεις ορόφους και έναν μικρό κήπο, πράγμα σπάνιο για σπίτι στην παλιά πόλη. Στην πρόσοψή του στον πρώτο όροφο ήταν σκαλισμένος ένας πέτρινος λέοντας της Βενετίας. Είχα καταλάβει από τις εξηγήσεις που μου είχαν δώσει, ότι μετακομίσαμε εξαιτίας μιας γκουβερνάντας η οποία είχε διαγνωσθεί με φυματίωση. Ο πατέρας μου ήταν τρομοκρατημένος απ' αυτήν την ασθένεια η οποία άφηνε θύματα και δεν ήθελε να θέσει σε κανέναν κίνδυνο τη νέα του οικογένεια. Έτσι, περάσαμε τα παιδικά μας χρόνια και την εφηβεία μας στο διαμέρισμα που έβλεπε στη Σπιανάδα.

Οι γονείς μου επέστρεψαν στο δικό τους σπίτι, «στα Μουράγια» όπως το έλεγαν, μετά την αναχώρησή μας, του αδελφού μου και εμένα, για τις σπουδές μας στο εξωτερικό. Ο αδελφός μου πήγε στις ΗΠΑ και εγώ στην Ελβετία. Η επιστροφή τους αυτή δεν ήταν χωρίς δυσκολίες. Γιατί, αν οι οικογένειες που κατοικούσαν στον πρώτο ή στον δεύτερο όροφο βρήκαν άλλο κατάλυμα μέσα στην εύλογη προθεσμία που τους δόθηκε, δεν συνέβη το ίδιο και με τον ενοικιαστή του ισογείου που έβλεπε στον κηπάκο, ο οποίος ήταν πιο δύστροπος. Ήταν ένας φωτογράφος που είχε εγκαταστήσει εκεί το ατελιέ του και, εκτός από τις φωτογραφίες στο εσωτερικό του, χρησιμοποιούσε τον κήπο για να φωτογραφίζει τους πελάτες του, με φόντο, είτε κάποια ωραία λουλούδια της Κέρκυρας, είτε τη θάλασσα που βρίσκεται ακριβώς μπροστά, κάτω από τα Μουράγια, με το γοητευτικό νησί Βίδο στο βάθος. Ο φωτογράφος είχε πει στον πατέρα μου πως ο χώρος αυτός ήταν πολύ ευνοϊκός για τη δραστηριότητά του και πως θα διακινδύνευε να χάσει πολλά εάν μεταφερόταν αλλού. Χρειάστηκαν κάποια χρόνια μέχρι να φύγει, με φανερό τη δυσαρέσκειά του. Οι γονείς μου μπόρεσαν τελικά να αποκτήσουν το σύνολο του σπιτιού τους, είκοσι δύο χρόνια μετά αφότου είχαμε μετακομίσει, εξαιτίας της φυματίωσης.

4. «Τιριτόμπα»

Το φθινόπωρο του 1939, χωρίς να θυμάμαι με μεγάλη ακρίβεια, αισθάνθηκα μια κάποια ανησυχία στο σπίτι των γονιών μου, οι οποίοι μιλούσαν για γενική κινητοποίηση. Πράγματι η Ελλάδα εκείνη την περίοδο φοβόταν μια ιταλική επίθεση, μετά την κατάληψη της Αλβανίας από τον στρατό του Μουσολίνι τον μήνα Απρίλιο. Τις επόμενες εβδομάδες, οι καθησυχαστικές διαβεβαιώσεις της ιταλικής κυβέρνησης ηρέμησαν τα πνεύματα και η κινητοποίηση ματαιώθηκε. Δεν ήταν όμως παρά μια απάτη, αφού ένα χρόνο μετά, η Ιταλία κήρυξε τον πόλεμο στην Ελλάδα.

Σε ότι αφορά τον χειμώνα του 1939-1940 δεν υπάρχει κάτι ιδιαίτερο στη μνήμη μου. Την άνοιξη του 1940, όπου συμπλήρωνα τα τρία μου χρόνια την ενάτη Μαΐου, ίσως είχα αρπάξει κάποια λόγια μέσα από τις συζητήσεις των γονιών μου σχετικά με την επέλαση του γερμανικού στρατού, αλλά ήταν όλα πολύ θολά. Τα λόγια αυτά δεν είχαν λάβει ανησυχητικό χαρακτήρα μέσα μου. Σίγουρα, αφενός γιατί οι γονείς μας δεν ήθελαν να μας ανησυχήσουν και αφετέρου, επειδή ο αδελφός μου κι εγώ βρίσκαμε, απέναντι από το σπίτι στην ωραία πλατεία της Κέρκυρας, αρκετούς μικρούς φίλους για να παίζουμε αμέριμνα.

Στο σημείο αυτό της διήγησης, νομίζω ότι είναι σημαντικό να δώσω στον αναγνώστη κάποιες διαφωτιστικές πληροφορίες σχετικά με την ιστορία του νησιού της Κέρκυρας, μέσα στη δίνη ενός πολέμου που μαινόταν ήδη στην καρδιά της Ευρώπης.

Η Κέρκυρα υπήρξε υπό βενετική κατοχή στην ουσία για περίπου τέσσερις αιώνες, από το 1386 έως το 1797. Παραδόξως, οι ίδιοι οι κάτοικοι της Κέρκυρας και των άλλων Ιονίων Νησιών ήταν αυτοί που ζήτησαν την προστασία της Γαληνοτάτης, λόγω της αφόρητης κατάστασης που είχε δημιουργηθεί στη Μεσόγειο από τις καταστροφικές επιδρομές των πειρατών που έφταναν από όλα τα σημεία του ορίζοντα, κατά τη διάρκεια του 15ου αιώνα. Μετά την αποχώρηση των Βενετών, οι Γάλλοι κατέλαβαν την Κέρκυρα και τα υπόλοιπα Ιόνια Νησιά για ένα σύντομο διάστημα, και μετά, το 1813 έφτασαν οι Άγγλοι, οι οποίοι δεν επέστρεψαν τα Ιόνια Νησιά στην Ελλάδα, παρά μόνο το 1864.

Ο Γεώργιος ο 1ος, Πρίγκιπας της Δανίας, ανιψιός της Βασίλισσας Βικτωρίας, στέφθηκε Βασιλιάς της Ελλάδας την 9 Οκτωβρίου 1863. Οι Άγγλοι, σκληροί και έμπειροι αποικιοκράτες, υιοθέτησαν μία υπεροπτική, ψυχρή και αυστηρή στάση απέναντι στον ντόπιο πληθυσμό. Οι κυβερνήτες που διαδέχονταν ο ένας τον άλλον, κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, άφηνε ο καθένας τους κι από ένα εντυπωσιακό μνημείο για προσωπική του δόξα: οβελίσκο, δωρικό ναό, ανδριάντα σαν ρωμαίου αυτοκράτορα. Ω Αλβιόνα! Τα μνημεία των κυβερνητών και οι δύο λέσχες κρίκετ επέζησαν μέχρι σήμερα.

Αλλά ας επιστρέψουμε στους Ιταλούς. Μέσα στο πλαίσιο της ανόδου του φασισμού, η Ιταλία από καιρό, αλλά κυρίως μετά την άνοδο του Μουσολίνι στην εξουσία, δεν έκρυψε τη φιλοδοξία της να ενσωματώσει την Κέρκυρα και τα υπόλοιπα Ιόνια Νησιά στο κράτος της, ιδρύοντας ένα είδος βενετικής ηγεμονίας και δημιουργώντας μια νέα ιταλική επαρχία υπό την ονομασία «Isole Ionie». Μια σύντομη στρατιωτική επιδρομή στην Κέρκυρα το 1923 από τον ιταλικό στρατό, είχε επιβεβαιώσει αυτές τις διαθέσεις.

Από την πρώτη κινητοποίηση του ελληνικού στρατού το 1939, ο Μουσολίνι είχε καθυστερήσει την Ελλάδα, υπό το φόβο να διαχειριστεί ταυτόχρονα ένα πολεμικό μέτωπο στη Γαλλία και ένα στην Ελλάδα. Μετά την πτώση της Γαλλίας όμως, κατά τη διάρκεια του 1940, ο δρόμος για την επίθεση στην Ελλάδα ήταν πλέον ελεύθερος.

Κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 1940, διάφορες διπλωματικές προκλήσεις προανήγγειλαν τις πολεμοχαρείς διαθέσεις της Ιταλίας. Όμως, το γεγονός που δεν άφησε καμία αμφιβολία να πλανάται, συνέβη την 15 Αυγούστου. Όπως κάθε χρόνο, την ημέρα αυτή, στο νησί της Τήνου στο Αιγαίο Πέλαγος, ένα τεράστιο πλήθος συμμετείχε στο προσκύνημα της Παναγίας. Ακριβώς τη στιγμή της λειτουργίας αυτής της μεγάλης γιορτής της ορθοδοξίας, ένα ιταλικό υποβρύχιο εκτόξευσε τις τορπίλες του και βύθισε το ελληνικό αντιτορπιλικό «Έλλη», κόσμημα του ελληνικού πολεμικού ναυτικού, το οποίο ήταν αραγμένο στο λιμάνι για να συμμετάσχει στις εκδηλώσεις. Πολλά από τα μέλη του πληρώματος τραυματίστηκαν ή σκοτώθηκαν.

Το νέο διαδόθηκε αμέσως σε ολόκληρη τη χώρα και θυμάμαι την αγανάκτηση του πατέρα μου ο οποίος επαναλάμβανε, «τί ντροπή, τί προδοσία, αυτό θα έχει άσχημη κατάληξη».

Είχε δίκιο. Την 28η Οκτωβρίου του 1940 η Ιταλία κήρυξε τον πόλεμο στην Ελλάδα και την 1η Νοεμβρίου, η ιταλική αεροπορία βομβάρδισε για πρώτη φορά την πόλη της Κέρκυρας. Ο κρότος των εκρήξεων των βομβών καθώς και το ουρλιαχτό των σειρήνων που προηγείτο, τα οποία άκουγα για πρώτη φορά αυτήν την 1η Νοεμβρίου 1940 σε ηλικία τριάμισι ετών, θα μείνουν χαραγμένα μέσα μου ως ηχητικό φόντο το οποίο θα με ακολουθεί έως το τέλος του πολέμου το 1944. Πριν από κάθε βομβαρδισμό προηγούνταν τα ουρλιαχτά των σειρήνων, μετά ακολουθούσε το βουητό των αεροπλάνων, πρώτα μακριά, μετά όλο και πιο κοντά. Τα σφυρίγματα των βομβών και οι εκρήξεις έρχονταν μετά. Όσο πιο κοντά ήταν το σημείο πρόσκρουσης της βόμβας, τόσο πιο εκκωφαντικός ήταν ο θόρυβος και τόσο πιο δυνατά έτρεμαν οι τοίχοι του κτιρίου.

Δύστυχη Κέρκυρα! Βομβαρδίστηκε από τους Ιταλούς μέχρι να καταλάβουν το νησί, μετά από τους Γερμανούς εναντίον των Ιταλών κατακτητών, οι οποίοι εντωμεταξύ έγιναν εχθροί τους μετά την υπογραφή της εκκευρίας της κυβέρνησης Badoglio με τους αγγλο-αμερικανούς συμμάχους, μετά από τους Άγγλους εναντίον των

Γερμανών. Τέσσερα χρόνια αδιάκοπων στην ουσία βομβαρδισμών, οι οποίοι έσπερναν τον πανικό, τραυμάτιζαν και σκότωναν τους δύστυχους Κερκυραίους και οι οποίοι κορυφώθηκαν με μια τρομακτική πυρκαγιά που ξέσπασε από τις εμπρηστικές βόμβες των γερμανικών αεροπλάνων που έμελλε να καταστρέψουν ένα μεγάλο μέρος της πόλης.

Πολλά σημαντικά κτίρια έγιναν στάχτη. Το κτίριο της Ιονίου Ακαδημίας με τη βιβλιοθήκη του, το θέατρο, απομίμηση της Σκάλας του Μιλάνου, το ξενοδοχείο «Bella Venezia», για να αναφέρω μόνο μερικά απ' αυτά. Πολιτιστικοί θησαυροί ανεκτίμητης αξίας χάθηκαν μέσα σε μερικές ώρες. Ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνεται αυτά τα γεγονότα ένα παιδί είναι αρκετά ιδιαίτερος. Στο βαθμό που δεν επηρεάζουν την οικογένεια και το σπίτι του, ένα παιδί δεν συνειδητοποιεί την έκταση του δράματος που εκτυλίσσεται. Πιθανόν να πρόκειται για αυτοάμυνα. Στην ηλικία αυτήν, έχει ανάγκη από παιχνίδι και όχι από δράματα. Όταν οι σειρήνες σήμαιναν την επίθεση, αμέσως με τον αδελφό μου πηδούσαμε στα κρεβάτια μας φωνάζοντας «τιριτόμπα-τιριτόμπα» και μετά, όταν ξεκινούσαν οι εκρήξεις, κρυβόμασταν από κάτω.

Με τη βοήθεια της τύχης, καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της μακρόχρονης περιόδου των βομβαρδισμών, καμία βόμβα δεν έπεσε ούτε πάνω στο δικό μας κτίριο, ούτε στα γειτονικά. Μόνο πολύ αργότερα, τη νύχτα της 13ης Σεπτεμβρίου του 1943, κάτω από βροχή εμπρηστικών βομβών, αναγκαστήκαμε να εγκαταλείψουμε το διαμέρισμά μας και την πόλη, πανικόβλητοι, για να φύγουμε για την ύπαιθρο.

Ο επόμενος βομβαρδισμός, της 2ης Νοεμβρίου 1940, προκάλεσε πολλές δεκάδες τραυματίες και διακόσιους νεκρούς. Τα θύματα βρίσκονταν κυρίως στην εβραϊκή συνοικία η οποία σε μεγάλο βαθμό καταστράφηκε.

Η συχνότητα των εναέριων επιθέσεων κατά τις ημέρες που ακολούθησαν επρόκειτο να αυξηθεί έως έξι ή επτά την ημέρα. Οι κάτοικοι, μετά τον αρχικό πανικό, έβρισκαν πάλι την ψυχραιμία τους και πήγαιναν να προστατευτούν μέσα στις στοές των βενετικών φρουρίων της πόλης, που προσέφεραν μια κάποια προστασία. Οι επιθέσεις διήρκεσαν έξι μήνες. Σταδιακά, οι τοπικές αρχές και ο κόσμος μπόρεσαν να οργανωθούν και η ζωή ξαναπήρε μια σχεδόν φυσιολογική πορεία. Ευτυχώς, οι επιθέσεις των ιταλικών αεροπλάνων, σε αντίθεση με τα αγγλικά αεροπλάνα, όπως θα δούμε στη συνέχεια, δεν λάμβαναν ποτέ χώρα τη νύχτα, επιτρέποντας έτσι την διατήρηση της δραστηριότητας στο λιμάνι, το οποίο εφοδίαζε την πόλη με τρόφιμα και πυρομαχικά.

Οι επαναλαμβανόμενες επιθέσεις της ιταλικής αεροπορίας έκαναν τον πατέρα μου να πάρει την απόφαση να μας απομακρύνει από το κέντρο της πόλης. Πήγαμε σε φίλους μας οι οποίοι κατοικούσαν σε μια βίλα δίπλα στη λιμνοθάλασσα όπου βρισκόταν το αεροδρόμιο. Οι φίλοι μας αυτοί είχαν έναν γιο στην ηλικία μας. Στον κήπο είχαν ωραία δέντρα και παίζαμε εκεί ανέμελα. Παρόλα αυτά, οι εκρήξεις από

τις βόμβες πλησίαζαν. Την επομένη της άφιξής μας, μέσα στο μεσημέρι, οι βόμβες έπεσαν και στην περιοχή μας. Όπως φάνηκε το μέρος δεν ήταν ασφαλές. Οι γονείς μου αποφάσισαν για άλλη μια φορά να εγκαταλείψουμε το μέρος αυτό κατά το βράδυ. Επρόκειτο να κατευθυνθούμε σε άλλους φίλους μας που είχαν σπίτι δεκατέσσερα χιλιόμετρα προς το νότο. Όταν έπεσε η νύχτα, ξεκινήσαμε πεζή. Για να φτάσουμε στο δρόμο που οδηγούσε στο νέο μας προορισμό έπρεπε να διασχίσουμε την μικρή πέτρινη γέφυρα της λιμνοθάλασσας του αεροδρομίου. Βλέπαμε τον δρόμο μας με τη βοήθεια ενός φακού. Είχαμε φτάσει στα μισά της γέφυρας, μήκους περίπου εκατό μέτρων, όταν ακούσαμε μια φωνή να μας καλεί σε στρατιωτική ορολογία: «αλτ τις εί»; Ήταν το καθιερωμένο παράγγελμα των στρατιωτών για τον έλεγχο στοιχείων. Σε περίπτωση μη απάντησης, ο στρατιώτης είχε δικαίωμα να πυροβολήσει. Ο πατέρας μου φώναξε το όνομά του δυνατά. Ο σκοπός της γέφυρας που ήταν στραμμένος απειλητικά, κατέβασε το όπλο, «σας ξέρω», φώναξε. Μερικά λεπτά αργότερα φτάσαμε στον παραλιακό δρόμο. Κατά τύχη περνούσε ένα ταξί και επιβιβαστήκαμε. Τη στιγμή της πληρωμής της κούρσας ο οδηγός είπε, «αφεντικό, θα μου προσφέρετε ένα ρούχο, όταν θα ειδωθούμε στην πόλη».

Το σπίτι του φίλου μας, δικηγόρος κι αυτός, βρισκόταν στον Άγιο Ιωάννη Περιστερών² Θυμάμαι αμυδρά μια μεγάλη θαλάσσια χελώνα που είχε ξεβραστεί στην παραλία και έβγαζε μια αηδιαστική μυρωδιά.

Μείναμε εκεί μερικές μέρες και μετά επιστρέψαμε στην πόλη.

5. Το γαϊδούρι και το μουλάρι

Όλο αυτό το διάστημα, ο πόλεμος στα ελληνοαλβανικά σύνορα μαινόταν. Η στρατιωτική διοίκηση της Αθήνας διέταξε τη φρουρά της Κέρκυρας να στείλει ένα σύνταγμα στρατού απέναντι, στην ηπειρωτική ακτή. Το σχέδιο προέβλεπε επίθεση εναντίον των εχθρικών στρατευμάτων από τα μετόπισθεν και σταμάτημα της προέλασής τους. Ο θείος μου, ηλικίας είκοσι επτά ετών, πατέρας δύο μικρών κοριτσιών, ήταν ένας από τους διακόσιους άντρες που συγκροτούσαν αυτό το σύνταγμα. Ήρθε στο σπίτι μας την παραμονή της αναχώρησής του για να μας πει ότι φεύγει για το μέτωπο. Δεν μπορούσε να μας δώσει καμία λεπτομέρεια αφού η αποστολή ήταν κρατικό απόρρητο. Το σύνταγμα επιβιβάστηκε τη νύχτα μέσα σε πολυάριθμα καΐκια με κατεύθυνση την Ήπειρο. Η αποστολή απέβη καταστροφική.

² Σημείωση μεταφραστή: Στο πρωτότυπο κείμενο αναφέρεται ως η ονομασία της εξοχικής κατοικίας ενώ στην πραγματικότητα πρόκειται για τοπωνύμιο της ευρύτερης περιοχής. Διορθώθηκε σε συμφωνία με τον συγγραφέα.

Από τους διακόσιους στρατιώτες και αξιωματικούς, ογδόντα χάθηκαν στο πεδίο της μάχης και ένας μεγάλος αριθμός, εκ των οποίων πολλοί τραυματίες, αιχμαλωτίστηκαν από τους Ιταλούς. Κάποιες δεκάδες σώθηκαν και επέστρεψαν στην Κέρκυρα μέσα σε ετοιμόρροπες βάρκες ή ακόμη και κολυμπώντας. Ο θείος μου κηρύχθηκε εξαφανισμένος. Μετά από δύο χρόνια, χάρη στον Ερυθρό Σταυρό, μάθαμε ότι είχε τραυματιστεί σοβαρά και είχε νοσηλευθεί σε στρατιωτικό νοσοκομείο στην Ιταλία και μετά μεταφέρθηκε σε στρατόπεδο αιχμαλώτων. Έχω μία πολύ αμυδρή εικόνα του, με τα στρατιωτικά του ρούχα, τη στιγμή της αναχώρησής του για την κόλαση. Επέστρεψε στο τέλος του πολέμου, ως εθνικός ήρωας, με μερικά μεταλλικά θραύσματα στον εγκέφαλο και ένα γυάλινο μάτι.

Κατά το τέλος του Νοεμβρίου του 1940, ο πατέρας μου με τη σειρά του κινητοποιήθηκε κι αυτός. Δεν είχε ιδέα για την τύχη του αδελφού του και των συντρόφων του και τη στιγμή της αναχώρησης η ανησυχία του είχε κορυφωθεί. Για να προφυλάξει την οικογένειά του, μας πήγε στο σπίτι των γονιών του, στην ύπαιθρο. Μακριά από τους βομβαρδισμούς και μακριά από τις δυσκολίες εφοδιασμού μιας πόλης ουσιαστικά σε κατάσταση πολιορκίας.

Αυτοί οι μήνες που περάσαμε στην ύπαιθρο θα μου αφήσουν ανάμικτες αναμνήσεις. Μου άρεσε που ανακάλυψα την κερκυραϊκή φύση και το κτήμα του παππού μου. Παράλληλα όμως, αισθανόμουν την ατμόσφαιρα στο σπίτι των παππούδων μου βαριά. Ο παππούς μου, πατριαρχικός τύπος με μπλε μάτια, μετρίου αναστήματος και γεροδεμένος, ήταν λυπημένος. Ένας από τους γιους του, μόλις είχε κηρυχθεί εξαφανισμένος στο μέτωπο, αφήνοντάς του τη γυναίκα του και τις δύο μικρές κόρες του. Είχαν εγκαταλείψει το σπίτι τους στην πόλη και όπως εμείς, βρήκαν καταφύγιο στην ύπαιθρο. Η μητέρα μου και η συννυφάδα της δεν τα πήγαιναν καλά. Είχαν συχνές προστριβές που τότε δεν καταλάβαινα καλά και τις οποίες μου μετέφερε αργότερα ο αδελφός μου, ο οποίος, ως μεγαλύτερος κατά ενάμισι χρόνο, είχε καλύτερη αντίληψη της ζωής.

Η μητέρα μου, με τα δύο μικρά της αγόρια, συνηθισμένη έως τότε σε μια άνετη ζωή, βρέθηκε σε δύσκολη κατάσταση. Οι παππούδες μας ήταν ανάστατοι και το καταλαβαίναμε. Η ιδιοκτησία είχε πολλά οικήματα και τακτοποιηθήκαμε απλά αλλά βολικά. Τα κτήματα, ο λαχανόκηπος, το κοτέτσι μας εφοδίαζαν επαρκώς σε τροφή. Μόνο το στάρι έλειπε. Τρώγαμε ένα ψωμί καλαμποκιού που ονομαζόταν «μπομπότα», το οποίο, ζεστό και βουτηγμένο στο λάδι από το ελαιολιβείο, συνοδευόμενο με τυρί από τα πρόβατά μας και λίγες ελιές, ήταν μία απόλαυση. Τα φρούτα ήταν άφθονα, διαφόρων ειδών και ζουμερά.

Σε ότι αφορά την ευχάριστη πλευρά, υπήρχαν πολλά σημεία ενδιαφέροντος για τα παιδικά μου μάτια.

Το ελαιολιβείο ήταν ένας χώρος μαγικός. Το μουλάρι του παππού, δεμένο, περιέστρεφε τρεις ογκώδεις μυλόπετρες μέσα σε ένα μεγάλο κοίλωμα γεμάτο ελιές.

Τον πολτό που έβγαινε, τον έβαζαν με το χέρι δύο εργάτες σε σάκους από χοντρό λινάρι. Μετά τοποθετούνταν μέσα στο πιεστήριο, όπου οι ίδιοι εργάτες κινούσαν την κεντρική ξύλινη δοκό. Η πρέσα κατέβαινε απαλά και το λάδι, ψυχρής έκθλιψης, κυλούσε σε ένα μεγάλο δοχείο από κάτω. Το μόνο που έμενε ήταν να απολαύσει κανείς την ποιότητα της συγκομιδής, βουτώντας ένα κομμάτι «μπομπότας».

Συνήθιζα να πηγαίνω με τον θείο μου, έναν έφηβο της υπαίθρου, τον Βενιαμίν της οικογένειας, για να ανακαλύψω τα διάφορα κτήματά μας με εκείνα τα μελωδικά τους ονόματα: Αντριόλα, Σορονιά, Μελισσουδί, Γλυφάδα. Πόσο μαγευτική ήταν η κερκυραϊκή ύπαιθρος! Γιγάντιες συκιές που πρόσφεραν απλόχερα την μεγάλη σκιά τους με το φυλλώματά τους γεμάτα με μικρά καλοθρεμμένα πουλιά τα οποία κυνηγούσαμε με ένα προϊστορικό όπλο. Λευκές μουριές, πλατάνια, βελανιδιές, λεύκες, ευκάλυπτοι και οπωροφόρα δέντρα όλων των ειδών, μεταξύ των οποίων ξεχώριζαν οι μουσμουλιές με τα ογκώδη πράσινα φύλλα τους και οι ροδιές με τα αγκαθωτά τους κλαδιά. Και παντού, όπου φτάνει ανθρώπινο μάτι, μέσα στα λαγκάδια και πάνω στους λόφους, άπειρα ελαιόδεντρα ανάμεικτα με μικρές νησίδες κυπαρισσιών. Μαζεύαμε τα φρέσκα αυγά από το κοτέτσι και πιάναμε τα πουλερικά, τα οποία επρόκειτο να οδηγηθούν στα χέρια της γιαγιάς μου για το κυριακάτικο γεύμα.

Στο χωριό, επισκεπτόμασταν συχνά έναν τεχνίτη, έναν μικροσκοπικό ανθρωπάκο, ο οποίος διόρθωνε όπλα. Μπορούσε στη ουσία να φτιάξει κάθε εξάρτημα χρησιμοποιώντας τον τροχό και τα εργαλεία του. Τον χειμώνα το κινήγι ήταν άφθονο. Μεταναστευτικά περιστέρια, ορτύκια, μπεκάτσες, αγριόπαπιες και που και που συναντούσαμε και κανέναν λαγό.

Δίπλα από το ελαιοτριβείο, μέσα σε ένα θολωτό οίκημα χτισμένο με γυμνή πέτρα, υπήρχε ένα αποστακτήριο. Ο θείος μου μου έδειχνε πώς γίνεται η απόσταξη από τα υπολείμματα των σταφυλιών για να γίνει, σταγόνα σταγόνα το ίζημα, φυσικά απαγορευμένο στα παιδιά. Τέλος, η φύση ανάβλυζε άρωμα φτέρης, δάφνης, ρίγανης, βασιλικού, μέντας, μυρτιάς. Αλλά από όλες τις μυρωδιές, κυριαρχούσε αυτή του λαδιού. Τα βράδια, μπροστά στο τζάκι που έκαιγε ξύλα ελιάς, ψήναμε τους σπόρους καλαμποκιού οι οποίοι έσκαγαν, διασκεδάζοντάς μας με τις τόσες διαδοχικές μικρές εκρήξεις.

Επίσης, είχαμε το μουλάρι και το γαϊδούρι των παππούδων μου. Το μουλάρι, πέραν από τη βαριά του δουλειά στο ελαιοτριβείο, μετέφερε τη σοδειά από τα διάφορα κτήματα. Φρούτα, λαχανικά, καρύδια, αμύγδαλα και κυρίως, σάκους που ξεχείλιζαν ελιές. Όλα αυτά τα κτήματα, σκορπισμένα γύρω από το χωριό, μερικές φορές απείχαν πολλές εκατοντάδες μέτρα και επικοινωνούσαν με το κέντρο του χωριού με απότομα και ανηφορικά δρομάκια. Μόνο ένα μουλάρι, με την ευκαμψία του και την παροιμιώδη ακρίβειά του, μπορούσε να μεταφέρει αυτά τα βαριά φορτία. Ανθρώπινη πλάτη ήταν αδύνατο να το καταφέρει αυτό.

Η μεγάλη μέρα όμως για το ζωντανό μας, ήταν αυτή της αναχώρησης για την πόλη. Φόρτωναν από την προηγούμενη μέρα την άμαξα με όλα τα εμπορεύματα που προορίζονταν για τις αγορές της πόλης, κυρίως λάδι, φρούτα, πατάτες και μια μεγάλη ποικιλία κηπευτικών. Ο παππούς μου έλεγχε την κατάσταση της άμαξας, της ρόδες, τα φρένα και τους ιμάντες. Την επομένη, από πολύ νωρίς, έδεναν πάνω της το μουλάρι και ο αμαξάς έφευγε για το μακρύ ταξίδι στην πόλη. Έπρεπε να διασχίσει είκοσι οκτώ χιλιόμετρα, με μια ορεινή διάβαση στο ενδιάμεσο, τόσο στην μετάβαση όσο και στην επιστροφή. Η διάρκεια του ταξιδιού ήταν περίπου δέκα τρεις ώρες. Έξι ώρες για να πάει, έξι για να γυρίσει και μία ώρα στην πόλη. Κατά το τέλος της ημέρας, περιμέναμε με ανυπομονησία την επιστροφή τους. Η άμαξα επέστρεφε φορτωμένη με ότι μας έλειπε στην ύπαιθρο. Πετρέλαιο για τις λάμπες και τη σόμπα (δεν είχαμε ηλεκτρικό), αλεύρι, ζάχαρη, σαπούνι, σκοινί, σάκους από γιούτα, κλωστή και πλήθος από άλλα πράγματα, απαραίτητα για την καθημερινότητά μας, τα οποία στο χωριό ήταν αδύνατον να βρεθούν. Το μουλάρι ήταν καταϊδρωμένο. Τα ρουθούνια του άχνιζαν και μόλις το ελευθέρωναν από τους ιμάντες του, το σκέπαζαν με ένα μεγάλο κάλυμμα και το οδηγούσαν στον στάβλο, όπου έπινε μια απίστευτη ποσότητα νερού και έτρωγε λαίμαργα τον σανό του. Ένωθε καλά με την εφίδρωση και το τρίχωμά του έκαιγε. Έδινε την εντύπωση πως ένιωθε περήφανο που ολοκλήρωσε την αποστολή του. Ο αμαξάς μου είχε πει ότι, πέραν από τη στάση για φόρτωμα και ξεφόρτωμα στην πόλη, σταματούσε για αρκετή ώρα στα ορεινά περάσματα για να επιτρέψει στο ζώο να πάρει μια ανάσα και να πιεί λίγο. Αυτές οι αποστολές στην πόλη δεν ήταν πολύ συχνές, γίνονταν συνήθως μία φορά τον μήνα, αναλόγως με τις ανάγκες της οικογένειας και του σπιτιού.

Στον ίδιο στάβλο έβρισκε καταφύγιο και το γαϊδούρι. Με είχαν προειδοποιήσει αμέσως. Δεν έπρεπε ποτέ να σταθώ πίσω του. Αν είχε κακή διάθεση, θα μπορούσε να εξαπολύσει ένα βιαιότατο κλότσημα. Η δουλειά του ήταν κυρίως η μεταφορά νερού. Δεν υπήρχε τρεχούμενο νερό κοντά. Η πηγή βρισκόταν έξω από το χωριό. Έπρεπε κάθε μέρα να φτάσει έως το σημείο της πηγής για να μεταφέρει πήλινα πιθάρια, από σαράντα λίτρα περίπου το καθένα. Τα πιθάρια αυτά ήταν δεμένα και στις δύο πλευρές της σέλας, με μόνο ένα σχοινί, το οποίο, σοφά περασμένο μέσα από τις λαβές, από μόνο ένα σημείο, στερέωνε τα πάντα με ασφάλεια. Ο αμαξάς ήταν αυτός που πραγματοποιούσε το φόρτωμα αυτό, με μία εκπληκτική δεξιότητα. Τα ζώα αυτά ήταν πολύτιμα για τη ζωή του κτήματος και τους προσέφεραν τις φροντίδες και τη στοργή που τους άξιζαν.

Στο ταχυδρομείο του χωριού, λαμβάναμε τα νέα του πατέρα μου. Σ' αυτό το μέρος είναι που παρατήρησα για πρώτη φορά, πάνω στο φάκελο, μικρές χρωματιστές εικόνες κολλημένες η μία δίπλα στην άλλη, η ανακάλυψη των οποίων μου κίνησε την περιέργεια. Ήταν τα πρώτα μου γραμματόσημα! Τις εικόνες αυτές τις είχα

συνδέσει με ένα αίσθημα χαράς. Τα νέα από το μέτωπο ήταν καλά. Το χαμόγελο της μητέρας μου, όταν άνοιγε τα γράμματα, με καθησυχάζε.

Ο πατέρας μου, δεδομένης της μόρφωσής του, είχε τοποθετηθεί στην επιμελητεία του εφοδιασμού του στρατού, πίσω από το πεδίο των μαχών. Ο πόλεμος την περίοδο αυτή, έπαιρνε μία απροσδόκητη τροπή. Ο ιταλικός στρατός, ο επιτιθέμενος, οπισθοχωρούσε. Η μία μάχη διαδεχόταν την άλλη και ο ελληνικός στρατός απωθούσε τον εχθρό μέσα στα αλβανικά βουνά. Δυστυχώς, αυτή η ευνοϊκή κατάσταση, η οποία διήρκεσε όλον τον χειμώνα του 40-41, υπήρξε μικρής διάρκειας. Ο γερμανικός στρατός, που ήρθε να συνδράμει τον ιταλικό, επιτέθηκε στην Ελλάδα στα βόρεια της χώρας, στη Μακεδονία και διέσχισε τα σύνορα την 6η Απριλίου 1941. Ο ελληνικός στρατός περικυκλώθηκε ανάμεσα από μέτωπο της Αλβανίας και τα μέτωπα του βορρά. Δεν είχε άλλη επιλογή από το να παραδοθεί. Μετά από μερικές ημέρες τα εχθρικά στρατεύματα έμπαιναν στην Αθήνα. Η Ελλάδα συνθηκολογούσε.

Ο πατέρας μου επέστρεψε λυπημένος, αλλά σώος και αβλαβής. Έφερε ξανά την νεαρή του οικογένεια στην πόλη της Κέρκυρας, που είχε υποφέρει από τους βομβαρδισμούς όλο τον χειμώνα. Ούτε η εκχειρία των Χριστουγέννων δεν έγινε σεβαστή.

6. Οι κοκορόφτεροι

Η χαρά μας που ξαναβρεθήκαμε όλοι μαζί, επισκιάστηκε από την είδηση της επικείμενης επέλευσης των ιταλών στρατιωτών. Ο στρατός του κατακτητή έφτασε, με μεγάλες φανφάρες, την 28η Απριλίου 1941, μερικές μέρες πριν τα τέταρτα γενέθλιά μου. Προηγήθηκε μία πτήση πάνω από την πόλη πολλών δεκάδων αεροπλάνων σε παράταξη, τα οποία όμως, αυτήν τη φορά δεν μας βομβάρδισαν.

Ο ιταλικός στρατός επρόκειτο να μείνει στην Κέρκυρα από την 28η Απριλίου 1941, έως το τέλος Σεπτεμβρίου του 1943. Τότε ήταν, όπως θα δούμε λεπτομερώς στη συνέχεια, που αποδεκατίστηκε υπό τραγικές συνθήκες από τα γερμανικά στρατεύματα, τους πρώην συμμάχους τους.

Αλλά ας επιστρέψουμε στην ιταλική κατοχή. Την ημέρα της απόβασης, εκείνη την 28η Απριλίου, ο πατέρας μου ήταν πολύ ανήσυχος. Είχε μάθει ότι η συνθηκολόγηση της πόλης υπεγράφη από τον νομάρχη, υπό την απειλή, από τον Ιταλό διοικητή, για έναρξη νέων βομβαρδισμών, με νέο αιματοκύλισμα της πόλης. Θυμάμαι κάπως συγκεχυμένα, όταν μας μίλησε για πρώτη φορά με ύφος επίσημο. Προσπάθησε να εξηγήσει στους μικρούς γιους του το πως και το γιατί όλων αυτών των γεγονότων που ζούσαμε. Αρχικά, μας μίλησε για την επιδίωξη της Ιταλίας να προσαρτήσει το νησί μας. Επειδή ήταν ωραίο και σε στρατηγικά καλή θέση. Επειδή, για αιώνες στο

παρελθόν, ανήκε στους Βενετούς. Εμείς όμως ήμασταν Έλληνες και το νησί ήταν ελληνικό από την αρχαιότητα και δεν θέλαμε να υποταχθούμε στην κυριαρχία ενός άλλου λαού. Θέλαμε να μείνουμε ελεύθεροι. Μέσα στην αγόρευσή του, για να απαλύνει την καταστροφή, ο πατέρας μου έβρισκε καθησυχαστικά λόγια για να μας βοηθήσει να αντιμετωπίσουμε τη νέα αυτή κατάσταση. Μας μιλούσε για παθητική αντίσταση, να μην αποδεχόμαστε ποτέ την ήττα, να μείνουμε Έλληνες με κάθε τίμημα και κυρίως να πιστεύουμε κάθε μέρα σε μια σύντομη απελευθέρωση. Οι Αγγλο-αμερικανοί σύμμαχοί μας σίγουρα θα νικούσαν, διώχνοντας και τιμωρώντας τους Ιταλούς και τους Γερμανούς και θα έβαζαν τέλος σε αυτόν τον πόλεμο. Θα επαναλαμβάνονταν τα γεγονότα του παρελθόντος, όπως του 1923, όταν οι κατακτητές είχαν μείνει στο νησί μόνο για μερικές εβδομάδες.

Δεν θυμάμαι την αντίδρασή μας. Νομίζω πως ο αδελφός μου είχε πει πως οι κατακτητές ήταν πολύ κακοί αφού μας βομβάρδισαν για τόσο μεγάλο διάστημα, σκοτώνοντας κόσμο και καταστρέφοντας τα σπίτια μας. Σε αυτή τη σκοτεινή ατμόσφαιρα ήττας αναμέναμε να συναντήσουμε τον κακό και βάρβαρο κατακτητή, που κατέλαβε δια της βίας το νησί μας.

Αυτή η αναμονή δεν διήρκεσε πολύ. Την επομένη της απόβασής του ο ιταλικός στρατός παρήλαυνε στους δρόμους της πόλης. Όμως, προς μεγάλη μου έκπληξη, παρατήρησα κάποιοι από τους στρατιώτες, φορούσαν πάνω στο πηλήκιό τους ένα μικρό φτερό από κόκορα ή από κότα, όπως εκείνης από το κοτέτσι της γιαγιάς μου στο χωριό! Εδώ, για το μυαλό ενός τετράχρονου, υπάρχει ένα πρόβλημα. Πώς είναι δυνατόν να φοράς ένα φτερό στο κεφάλι και συγχρόνως να είσαι κακός; Αυτό μου φάνταζε ασύμβατο. Μήπως ήταν για γελοιοποίηση; Μήπως έπρεπε να επινοήσω, με κάθε τίμημα, έναν δεσμό συμπάθειας με αυτούς τους κατακτητές, για να ελαττώσω την στενοχώρια μου; Το κοτέτσι της γιαγιάς μου από τη μια και ο ιταλικός στρατός από την άλλη. Μάλιστα μια ιδέα μου είχε περάσει από το μυαλό. Αν στην πορεία, παρόλα αυτά, καταφέρναμε να βρούμε ένα σημείο συνεννόησης, οι παππούδες μου θα μπορούσαν να ξεπουπουλιάσουν τα πουλερικά τους και να τους προσφέρουν φτερά για όλον τον στρατό τους...

Αυτή η παρέλαση της 29ης Απριλίου ήταν ωστόσο εντυπωσιακή. Μέσα σε δύο ημέρες οι Ιταλοί είχαν αποβιβάσει στο νησί ένα ολόκληρο σώμα στρατού. Οι μελανοχίτωνες, οι φασίστες και οι πεζικάριοι, αυτοί που φορούσαν τα φτερά, παρήλαυναν με βηματισμό στην Σπιανάδα. Από το μπαλκόνι του σπιτιού μας, το θέαμα αυτό μου είχε κάνει πολύ μεγάλη εντύπωση. Όμως, τη στιγμή που κατέβαζαν την ελληνική σημαία από την κορυφή του φρουρίου για να ανυψώσουν την ιταλική, με έπιασαν τα κλάματα σφίγγοντας δυνατά, με τα μικρά μου χέρια, τα κάγκελα του μπαλκονιού.

Ήταν στενόχωρο, βαρύ. Ωστόσο, παρόλο το νεαρό της ηλικίας μου, αμέσως αισθάνθηκα μια ζωηρή επιθυμία για αντίσταση.

Αντίσταση με όλα τα μέσα. Το πιο αποτελεσματικό μέσο που βρήκαμε ήταν η γελοιοποίηση. Ναι, έπρεπε να διασκεδάσουμε με τον κατακτητή, να τον γελοιοποιήσουμε. Να του θυμίσουμε ότι ο στρατός του είχε νικηθεί από τον δικό μας στην Αλβανία και, χωρίς την βοήθεια των Γερμανών, θα τους είχαμε νικήσει ευκολότατα. Σε σχέση με αυτό, είχα μάθει πως, όταν ο ελληνικός στρατός προέλαυνε προς την Ιταλία, οι Γάλλοι είχαν τοποθετήσει μια συμβολική πινακίδα στα γαλλο-ιταλικά σύνορα στη Μαντόν: «Έλληνες στρατιώτες, εδώ αρχίζει η Γαλλία». Δεν αργήσαμε να βρούμε τον χαρακτηρισμό που μας φαινόταν ότι ταίριαζε στους ιταλούς στρατιώτες και τον οποίον χρησιμοποιούσαμε καθ' όλη τη διάρκεια της κατοχής. «Κοκορόφτεροι» και «κοκορόμυαλοι».

Πολύ σύντομα, οι ιταλικές αρχές εξέφρασαν, με όλα τα δυνατά μέσα, την πρόθεσή τους για ιταλοποίηση της Κέρκυρας και των υπολοίπων Ιονίων Νησιών, τα οποία είχαν κατακτήσει την ίδια περίοδο. Απαγόρευσαν την τύπωση ελληνικών εφημερίδων καθώς και την κυκλοφορία αυτών που τυπώνονταν στην Αθήνα. Εξέδιδαν μία εφημερίδα στην ιταλική γλώσσα με τον τίτλο «Ionio», δυστυχώς γνωστή για την φασιστική της προπαγάνδα. Δημιούργησαν ένα νέο νόμισμα, την ιονική δραχμή, της οποίας τα χαρτονομίσματα ήταν γραμμένα τόσο στα ελληνικά όσο και στα ιταλικά. Μετά, έθεσαν σε κυκλοφορία νέα σπιρτόκουτα. Όπως και στα υπόλοιπα παιδιά, έτσι και σε μένα κέντρισαν το ενδιαφέρον. Είχαν μία ωραία εικόνα, την αναπαράσταση του λέοντα της Βενετίας με το ευαγγέλιο του Αγίου Μάρκου στα πόδια του. Αργότερα, όταν έμαθα να διαβάζω συνειδητοποίησα ότι, κάτω από τον λέοντα υπήρχε μία επιγραφή που έλεγε στα ιταλικά: «η μοίρα του Ιονίου Πελάγους είναι αλληλένδετη με αυτήν της Ρώμης». Αναμφισβήτητα, παρακολουθούσαμε μεθοδεύσεις που στόχευαν, με την πρώτη ευκαιρία, στην ενσωμάτωση των Ιονίων Νησιών στην Ιταλία.

Το σπίτι όπου κατοικούσαμε στην πόλη της Κέρκυρας, καταλάμβανε όλον τον τρίτο όροφο ενός παλιού τετραώροφου βενετικού κτιρίου. Το ωραιότερο δωμάτιο, ένα μεγάλο σαλόνι, με μια επιβλητική επίπλωση τύπου «jugendstil» έβλεπε στην πλατεία. Το στενό μπαλκόνι με την καταπληκτική του θέα, καταλάμβανε όλο το μήκος της πρόσοψης του κτιρίου. Υπήρχαν δύο πόρτες εισόδου πριν το κεφαλόσκαλο ώστε να μπορεί κανείς να μπει στο σαλόνι αυτόνομα, μέσω ενός μικρού διαδρόμου, χωρίς να περάσει από το υπόλοιπο σπίτι. Εκεί είναι που οι γονείς μου δέχονταν τους φίλους τους. Σε κάθε επίσκεψη, η μητέρα μου αφαιρούσε τα κρέμ καλύμματα και με μεγάλη φροντίδα τοποθετούσε τα τραπεζομάντηλα, τις πορσελάνες και τα ασημικά. Το σπίτι αποτελείτο από το υπνοδωμάτιο των γονιών μου, το παιδικό μας δωμάτιο και ένα δωμάτιο γραφείου στο οποίο, αργότερα, ο αδελφός μου κι εγώ είχαμε ο καθένας το δικό του γραφειάκι. Το γραφείο και η βιβλιοθήκη του πατέρα μου, ο οποίος ήταν μεγάλος λάτρης των βιβλίων, ήταν μετρίων διαστάσεων. Τέλος υπήρχε η τραπεζαρία, η κουζίνα και ένα μικρό δωμάτιο υπηρεσίας. Το ντους και η τουαλέτα, τα οποία ήταν λιτά, ήταν δίπλα από την κουζίνα. Μόνο το σαλόνι διέθετε σόμπα που άναβε όταν είχαμε επισκέψεις.

Οι χειμώνες ήταν υγροί. Το σπίτι δεν θερμαινόταν. Αν και το κλίμα από τον Μάιο έως τον Οκτώβριο ήταν θαυμάσιο, φοβόμουν τους χειμώνες, που ήταν βροχεροί, με πολύ αέρα και ατελείωτοι. Είχαμε όμως αυτήν την ομορφιά κάτω από τα πόδια μας. Κατεβαίναμε τρέχοντας τους τρεις ορόφους, διασχίζαμε τον άδειο από αυτοκίνητα δρόμο και φτάναμε στην μεγάλη πλατεία, τη δική μας πλατεία. Μπορούσαμε να παίζουμε για ώρες πάνω στο γρασίδι με τους φίλους μας, υπό την επίβλεψη της μητέρας μας ή της νταντάς που κατέβαινε και καθόταν σε ένα παγκάκι. Μερικές φορές η μητέρα μου μας πρόσεχε, καθισμένη στο μπαλκόνι, από όπου απολάμβανε μία εξαιρετική θέα από ότι κι αν κάναμε.

Η μητέρα μου ήταν παιδαγωγός, με πτυχίο της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Κέρκυρας από όπου αποφοίτησε με βαθμό άριστα. Η μητρική της γλώσσα ήταν η ελληνική. Είχε διδαχθεί σε βάθος τη γαλλική γλώσσα κατά τη διάρκεια των σπουδών της στην Κέρκυρα. Όταν ήταν παιδί στην Αλβανία διδάχτηκε την ιταλική. Ήταν γλώσσα υποχρεωτική, αφού η χώρα τελούσε υπό ιταλική κυριαρχία. Καταλάβαινε λίγο αλλά δεν μπορούσε να μιλήσει την αλβανική. Δεν άσκησε ποτέ το επάγγελμα της παιδαγωγού. Έμεινε νοικοκυρά, ασχολήθηκε με την διαπαιδαγώγηση των παιδιών της και τη στήριξη του συζύγου της. Ήταν αυστηρή με τους δύο της γιους, καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής της, λέγοντάς τους ότι είναι απλώς «καλοί». Μια κάποια έλλειψη έκδηλης στοργής όμως, αντικαταστάθηκε από μια μόνιμη διάθεση να μας διδάξει και να μας μεταδώσει τη γνώση της. Αυτό υπήρξε πολυτιμότεο για να καλυφθεί το κενό της έλλειψης σχολείου κατά τη διάρκεια των ετών του πολέμου. Όταν πήγαμε για πρώτη φορά στο σχολείο, μετά το τέλος του πολέμου, ήμουν οκτώ ετών και ο αδελφός μου δέκα. Χάρη στους γονείς μας, όχι μόνο δεν καθυστερήσαμε αλλά ήμασταν μάλλον ήδη προχωρημένοι.

Ο πατέρας μου είχε ακόμη πιο δυναμική προσωπικότητα από τη μητέρα μου. Ήταν ένας άνθρωπος λαμπερός, λόγιος, λάτρης των βιβλίων, της ιστορίας, των πολιτισμών και της μουσικής. Στη βιβλιοθήκη του είχε τις βιογραφίες όλων των μεγάλων ανθρώπων της ιστορίας. Χαιρόταν πολύ να δένει με δέρμα τα πιο ωραία βιβλία του, θέτοντας το ανάγλυφο χρυσό μονόγραμμά του. Υπήρξε ένας από τους καλύτερους δικηγόρους της Κέρκυρας. Μεγάλωσε τους γιούς του με πυγμή, πραγματισμό και με μια αστείρευτη γενναιοδωρία.

Η γλωσσομάθεια δεν ήταν το δυνατό του σημείο. Εκτός από την ελληνική, τη μητρική του γλώσσα, μιλούσε λίγο την ιταλική. Η μερική εκμάθηση της γερμανικής, μετά από ιδιαίτερα μαθήματα τη δεκαετία του τριάντα, για την οποία εκμάθηση ήδη έκανα νύξη, λίγο έλειψε να πυροδοτήσει στη ζωή μας μια πραγματική καταστροφή.

7. Η αντίσταση

Η ιταλική κατοχή στην Κέρκυρα συνεχίστηκε με τον διορισμό ενός κυβερνήτη Ιονίων Νησιών, ενός διπλωμάτη του περιβάλλοντος του Μουσολίνι. Ανέλαβε τα καθήκοντά του την 30 Μαΐου 1941. Είχα τόσο πολύ ακούσει να μιλούν γι' αυτόν που, παρόλο το νεαρό της ηλικίας μου, συγκράτησα το όνομά του. Ονομαζόταν Πιέρο Παρίνι. Ήταν πανταχού παρών σε όλες τις συζητήσεις και προφανώς ισχυρότατος, αφού το όνομά του αναφερόταν πολλές φορές καθημερινά. Για μένα, αυτός ο άνθρωπος από μόνος του αποτελούσε την προσωποποίηση του εχθρού. Ο Μουσολίνι του είχε αναθέσει την εφαρμογή εξήντα διαταγμάτων τα οποία καταργούσαν όλες τις ισχύουσες νομοθετικές εξουσίες.

Το διαβολικό τους έργο συνεχίστηκε με την εγκατάσταση στην Κέρκυρα ενός ραδιοφωνικού σταθμού, στην υπηρεσία του κατακτητή. Οι συχνότητές του εξέπεμπαν μια ύπουλη προπαγάνδα. Ασπαζόταν τη θέση της επιστροφής των Ιονίων Νησιών στην Ιταλία, θυμίζοντας ότι στο παρελθόν ανήκαν στην Βενετία και ταυτόχρονα εξηγούσε ότι από στρατηγικής άποψης, τα νησιά αυτά ήταν απαραίτητα για τον άξονα Ρώμης-Βερολίνου για τον πόλεμο εναντίων των Άγγλων και των επεκτατικών τους βλέψεων. Ο απώτερος σκοπός ήταν ένας σταδιακός αφελληνισμός, σοφά ενορχηστρωμένος από έναν Παρίνι, γνωστό ως μία σημαντική προσωπικότητα στη φασιστική Ιταλία. Η δράση του εξάλλου υποστηρίχθηκε από περίπου πέντε χιλιάδες Ιταλούς πολίτες, μόνιμους κατοίκους της Κέρκυρας, οι οποίοι συμπεριφέρονταν με υπεροπτικό και απαξιωτικό τρόπο προς τον ντόπιο πληθυσμό.

Πώς να αντισταθεί κανείς απέναντι σ' αυτόν τον πελώριο ιστό που σταδιακά καταλάμβανε και παρέλυε όλες τις δομές της δημόσιας ζωής; Η χειραγωγήση επεκτεινόταν σε όλους τους τομείς: στη διοίκηση, στην αστυνομία, στην εκπαίδευση, στη δικαιοσύνη και την οικονομία. Όλα τα διατάγματα δημοσιεύονταν σε μια εφημερίδα που εμφανίστηκε τον Νοέμβριο του 1941, εκδιδόταν υπό τον τίτλο «gazzetta ionica» και τυπωνόταν στην ελληνική και την ιταλική γλώσσα. Η προπαγάνδα ήταν τόσο έντονη που κάποιες εξέχουσες προσωπικότητες δέχτηκαν να συνεργαστούν με τον εχθρό. Δυστυχώς, καμία από τις χώρες που κατακτήθηκαν δεν απέφυγε αυτήν τη συμφορά. Πώς να αντισταθεί κανείς; Με παθητική αντίσταση. Σχεδόν το σύνολο του κερκυραϊκού πληθυσμού δεν συμφωνούσε ποτέ με τα επιβληθέντα διατάγματα εξ' ου και η κακή οργάνωση σε όλους τους τομείς και η σταδιακή παρακμή της οικονομίας.

Η ενεργητική αντίσταση μετρούσε ένα ολόκληρο δίκτυο πατριωτών το οποίο έκανε την εμφάνισή του από την αρχή της κατάκτησης, ξεκινώντας από το σύνολο των μαθητών, οι οποίοι κατέβηκαν στο δρόμο οργανώνοντας μια θορυβώδη διαδήλωση διαμαρτυρίας εναντίον των Ιταλών τον Νοέμβριο του 1941, την ημέρα της λιτανείας

του αγίου, προστάτη του νησιού³. Κάποιοι πολίτες εξέφραζαν τη δυσαρέσκειά τους δυνατά και ξεκάθαρα, άλλοι εξέδιδαν κρυφά αντιφασιστικές εφημερίδες και άλλοι, με τη βοήθεια παράνομων πομπών, ενημέρωναν τους Άγγλους σχετικά με όλες τις κινήσεις του ιταλικού ναυτικού και στρατού.

Δυστυχώς, η ιταλική αντικατασκοπεία, με τη βοήθεια πληροφοριοδοτών, ήταν αποτελεσματικότερη. Πολλοί πατριώτες συνελήφθησαν, βασανίστηκαν και φυλακίστηκαν στα στρατόπεδα κράτησης των νησιών των Παξών, των Οθωνών και αργότερα του Λαζαρέτου. Όσοι κρίθηκαν υποκινητές εξέγερσης μεταφέρθηκαν σε ιταλικές φυλακές.

Η διαβολική σκιά του Παρίνι περιφερόταν πάνω από την πόλη. Οι κάτοικοι δεν μπορούσαν να κυκλοφορούν ελεύθερα το βράδυ. Οι караμπινιέροι, αναζητώντας υπόπτους, χτυπούσαν πόρτες τη νύχτα για να συλλάβουν κόσμο.

Ένα βράδυ, κατά τις δέκα η ώρα, μετά το δείπνο, χτύπησαν στο σπίτι μας και οδήγησαν τον πατέρα μου στην μισητή «κομαντατούρα». Ανακρίθηκε για πολλές ώρες. Περάσαμε μία πολύ άσχημη νύχτα. Περνούσαν από μπροστά μας όλα τα σενάρια σχετικά με μεταφορά και φυλάκισή του. Ήταν μια εφιαλτική νύχτα.

Ευτυχώς, την επομένη το πρωί, ο πατέρας μου επέστρεψε, χαμογελαστός και ανακουφισμένος. Τον είχαν συλλάβει για να τον ρωτήσουν αν ήταν ο υποκινητής μιας συνωμοσίας, επειδή εθεάθη στο δρόμο να συζητά με κάποιους φίλους! Αργότερα έμαθα ότι βοηθούσε έναν φίλο, στρατιωτικό του ελληνικού στρατού στην υπηρεσία της αγγλικής πληροφοριοδότησης, στις μετακινήσεις του στα διάφορα σημεία του νησιού.

Ο πράκτορας αυτός μετέδιδε από κάποιο κρυφό σημείο μηνύματα στους Άγγλους. Ο πατέρας μου, λόγω της τέλει γνώσης του νησιού και λόγω της φιλίας του με κόσμο σε όλα τα χωριά, μπορούσε να του βρίσκει γρήγορα νέα καταφύγια. Χάρη στις πληροφορίες που μεταδίδονταν στους Άγγλους, πολλά ιταλικά πλοία που αναχωρούσαν από το λιμάνι του νησιού torπιλίστηκαν από τα αγγλικά υποβρύχια. Οι στόλοι αυτοί έκαναν στάση στην Κέρκυρα για ανεφοδιασμό. Κατευθύνονταν στη Βόρεια Αφρική για την ενίσχυση των ιταλο-γερμανικών στρατευμάτων που μάχονταν. Η ιταλική αντικατασκοπεία δεν μπόρεσε ποτέ να συλλάβει τον άνθρωπο αυτόν.

Στην ηλικία μου βέβαια δεν μπορούσα να καταλάβω την πολυπλοκότητα της κατάστασης. Σταδιακά, μεγαλώνοντας και συζητώντας με τον πατέρα μου, μπόρεσα να συνθέσω από την αρχή το ιστορικό αυτών των γεγονότων.

Ο χειμώνας του 1941-42 υπήρξε πολύ οδυνηρός. Δεν ήμασταν ακόμη σε ηλικία σχολείου αλλά γνωρίζαμε ότι ο κόσμος της εκπαίδευσης δεχόταν μεγάλες πιέσεις.

³ Σημείωση μεταφραστή: εννοεί του Αγίου Σπυρίδωνος, προστάτη της Κέρκυρας.

Στα σχολεία, η εισαγωγή της ιταλικής γλώσσας έγινε υποχρεωτική και μετά από λίγο καιρό επεβλήθη και ο φασιστικός χαιρετισμός. Πολλοί καθηγητές αρνήθηκαν να υπακούσουν και φυλακίστηκαν ή εξορίστηκαν. Εντωμεταξύ, στο πλαίσιο της ιταλικής προπαγάνδας, διατίθεντο καθημερινά σε όλους του μαθητές μικρά ψωμάκια από καλαμπόκι. Κατά τη διάρκεια αυτού του χειμώνα, ο εφοδιασμός σε τρόφιμα λιγόστεψε. Διατέθηκαν κουπόνια για τα τρόφιμα πρώτης ανάγκης. Σε πολλά σημεία της πόλης σερβίρονταν λαϊκά συσσίτια σούπας. Ακόμα και ένα μπολ από ζεστή πολέντα με λίγες σταγόνες λάδι ήταν ευπρόσδεκτο από τους Κερκυραίους. Εμείς δεν ζήσαμε αυτές τις στερήσεις. Ο πατέρας μου, από το επάγγελμά του, κέρδιζε αρκετά χρήματα για την αγορά τροφίμων και των απαραίτητων ειδών για την οικογένειά του, ακόμη κι αν έπρεπε να πληρώσει το υψηλό τίμημα της μαύρης αγοράς. Εξίσου μας βοηθούσαν και οι παππούδες μας, οι οποίοι μας έστελναν σε σταθερή βάση, τα προϊόντα του κτήματός τους. Ξέραμε ότι στην άμαξά τους, όταν έμπαινε στην πόλη, θα βρίσκαμε ένα μεγάλο δέμα για εμάς. Έτσι, αν και όχι σε πλήρη αφθονία, περάσαμε αυτές τις δύσκολες περιόδους χωρίς πραγματικές στερήσεις. Η πρακτική της μαύρης αγοράς, φαινόμενο δυστυχώς όλων των κοινωνιών που βρίσκονται σε κρίση, ανθούσε. Ο πατέρας μου οργιζόταν με τέτοιες μεθόδους. Οι περισσότεροι όμως που τις ακολούθησαν συνελήφθησαν αργότερα με την απελευθέρωση. Η συλλογική μνήμη τους στιγμάτισε για όλη τους τη ζωή, ανεξάρτητα από τις δικαστικές αποφάσεις με τις οποίες καταδικάστηκαν, συχνά σε βαριές ποινές.

Πόσο μεγάλη ήταν η αντίθεση, ανάμεσα σε αυτό το κοινωνικό κλίμα συνεχούς παρακμής, και τις συχνές εμφανίσεις του κυρίου και της κυρίας Παρίνι πάνω στα άσπρα τους άλογα που πήγαιναν καμαρωτοί στον κόλπο της Γαρίτσας και στα περικόρα της πόλης.

Τον ίδιο χειμώνα οι γονείς μας ξεκίνησαν την κατ' οίκον παράδοση μαθημάτων. Η μητέρα μου χρησιμοποίησε τις γνώσεις της προς όφελος των παιδιών της. Αλφάβητο, ανάγνωση, λεξιλόγιο, γραμματική και ιστορία. Μας παρέδιδε ξεχωριστά μαθήματα, αφού είχαμε ενάμισι χρόνο διαφορά ηλικίας, που αντιστοιχούσε σε διαφορά δύο σχολικών τάξεων. Ως μικρότερος λοιπόν, έπρεπε να υποστώ τα πειράγματα του αδελφού μου. Είχε ήδη αφομοιώσει το σχολικό μου πρόγραμμα, το οποίο χαρακτήριζε «του δημοτικού για τους πιο μικρούς». Ο πατέρας μου συνεισέφερε στην αριθμητική. Απαιτούσε από πλευράς μας να μάθουμε πολύ γρήγορα τον πίνακα της προπαίδειας. Σε ότι αφορά τις γλώσσες, υπήρχε φυσικά, εκτός από την ελληνική, η ιταλική, απανταχού παρούσα στο ιταλικό ραδιόφωνο, στα σχολεία, στον τύπο και στη διοίκηση. Δεν μπορούσαμε να μην αποκτήσουμε ένα ελάχιστο γνώσης αυτής της γλώσσας, έστω και με την απλή επαφή. Εξάλλου, κανείς δεν γνώριζε εάν αυτή η «ιταλοποίηση» θα ήταν προσωρινή ή οριστική.

Κατά τη διάρκεια αυτού του χειμώνα του 1941-42, τα νέα από τα διάφορα μέτωπα ήταν πολύ άσχημα.

Τα στρατεύματα του τρίτου Ράιχ, υποστηριζόμενα στην Ευρώπη από τους Ιταλούς φασίστες και στην άλλη άκρη του κόσμου από τους Ιάπωνες, όδευαν από τη μία νίκη στην άλλη. Είχαν κατακτήσει το σύνολο της Ευρώπης, με εξαίρεση την Ισπανία του Φράνκο και την Ελβετία. Οι Άγγλοι ήταν υπό καθεστώς πολιορκίας και το Λονδίνο βομβαρδιζόταν ακατάπαυστα. Είχαν εισβάλει στη Ρωσία ενώ απειλήθηκε η Μόσχα. Είχαν καταλάβει εν μέρει την Βόρεια Αφρική και οι Αμερικανοί είχαν οπισθοχωρήσει στις Φιλιππίνες. Τί άσχημες ειδήσεις μας μετέδιδε το ράδιο μας, ένα Telefunken. Μήπως είχαμε στ' αλήθεια μπει σε πορεία για ένα χιλιετές ράιχ; Τότε μήπως η εκμάθηση της ιταλικής ήταν όντως αναγκαία; Πόσο μάλλον που στην κερκυραϊκή διάλεκτο αφθονούσαν οι λέξεις ιταλικής προέλευσης, κατάλοιπο της περιόδου της βενετικής κυριαρχίας. Μια κάποια λοιπόν εκμάθηση αυτής της γλώσσας ναι, αλλά να τραγουδάμε τραγούδια στη δόξα της Ιταλίας ποτέ! Πόσο μάλλον να χαιρετούμε φασιστικά!

Οι μήνες αυτού του ατελείωτου μαύρου χειμώνα κύλησαν εξοργιστικά αργά. Ήταν μια ατελείωτη πορεία σε ένα τούνελ χωρίς καμία λάμψη ελπίδας στον ορίζοντα, μία μακριά λίστα από διατάγματα όλο και περισσότερο καταπιεστικά. Με την τροφή να γίνεται όλο και περισσότερο δυσεύρετη και όλες εκείνες τις ειδήσεις από τον πόλεμο που μας ενημέρωναν για τις νίκες των εχθρικών δυνάμεων και τη σύγχυση των Συμμάχων. Έπρεπε λοιπόν σιγά σιγά να συνηθίζουμε τη νέα αυτή κατανομή πιονιών στην Ευρωπαϊκή σκακιέρα. Η Ελλάδα είχε καταληφθεί από τους Γερμανούς, όπως ολόκληρη η Ευρώπη, ενώ τα Ιόνια Νησιά και τα Δωδεκάνησα από τους Ιταλούς. Τί θλίψη!

8. Το μοναστήρι

Η άνοιξη του 1942 έφτασε και τίποτα δεν άλλαξε. Παρόλα αυτά, η φύση, αγνοώντας τον πόλεμο και την κατοχή, στόλισε το νησί, όπως και κάθε χρονιά, με μία μαγευτική ανθοφορία. Οι μπουκαμβίλιες, τα λευκάκανθα, τα δέντρα του Ιούδα, οι πασχαλιές, οι καμέλιες, οι γαρδένιες και δεκάδες άλλα φυτά, ντύνονταν ξανά με τα πιο ωραία τους στολίδια. Ένα πραγματικό πυροτέχνημα που εκτεινόταν μέχρι εκεί που έφτανε το μάτι, μέσα στα λαγκάδια και πάνω στους λόφους. Ο ήλιος, μεγάλος θριαμβευτής στη μάχη με τον χειμώνα, έκανε ξανά την εμφάνισή του, ως ο αρχηγός της ωραίας εποχής.

Ήταν μόλις είχα κλείσει τα πέντε μου χρόνια όταν ο πατέρας μου, για να σπάσει λίγο την μονοτονία μας, αποφάσισε να μας πάει στο μοναστήρι της Παλαιοκαστρίτσας. Ο ηγούμενος της μονής ήταν θεός του και αισθανόμασταν λίγο σαν στο σπίτι μας. Για να φτάσουμε όμως εκεί χρειαζόμασταν ένα μεταφορικό μέσο.

Την εποχή εκείνη, στην πόλη, μόνο τρία ή τέσσερα ταξί ήταν διαθέσιμα, παμπάλαια, κακοσυντηρημένα και κατασκευασμένα τη δεκαετία του τριάντα (τότε όμως δεν ήταν παμπάλαια. Μήπως κάτι δεν κατάλαβα;) Γνωρίζαμε έναν από τους οδηγούς και μετά από πολλές διαπραγματεύσεις η συμφωνία έκλεισε. Οι δρόμοι ήταν σε κακή κατάσταση και ο κινητήρας του αυτοκινήτου ζοριζόταν. Έτρεμε και τούφες καπνού έβγαιναν από το καπό, που μου θύμισαν τα ρουθούνια του μουλαριού του παππού μου. Έπρεπε να κάνουμε δύο ή τρεις στάσεις για να προσθέσουμε νερό. Αυτό δεν με εμπόδισε να θαυμάσω την ομορφιά της φύσης κατά τη διάρκεια της διαδρομής. Τί ομορφιά. Στα σκεπασμένα με μικρά αγριολούλουδα λιβάδια, το κόκκινο απ' τις παπαρούνες κυριαρχούσε πάνω στο κίτρινο και το άσπρο απ' τις μαργαρίτες. Προς το τέλος της διαδρομής, αφού διασχίσαμε το νησί, φτάσαμε στον παραλιακό δρόμο. Διέσχιζε σαν φίδι την πλαγιά του βουνού και σε κάθε στροφή ανακαλύπταμε έναν κολπίσκο περιτριγυρισμένο από ογκώδη βράχια ωχρού χρώματος που έπεφταν κάθετα στη θάλασσα. Το νερό ήταν γαλάζιο και πράσινο στην ακτή και λουλακί στα ανοιχτά. Φτάνοντας κάτω από τον τελευταίο γκρεμό, είδαμε στην κορυφή ενός λόφου ένα καμπαναριό και ένα εκθαμβωτικά λευκό κτίσμα. Ήταν το μοναστήρι της Παλαιοκαστρίτσας. Ένα πραγματικό αριστούργημα κτισμένο πάνω σε μία βραχώδη άκρη, προσφέροντας πανοραμική θέα. Μπροστά, ανοιχτά στη θάλασσα, ορθωνόταν ένας μεγάλος βράχος, ο οποίος, σύμφωνα με την μυθολογία, ήταν το πετρωμένο πλοίο του Οδυσσέα! Ολόγυρα, οι λόφοι και οι ελαιώνες περικύκλωναν τους μικρούς γκρεμούς σαν πέταλο.

Οι μοναχοί μας υποδέχθηκαν με περισσή ευγένεια. Μας ξενάγησαν στους εξώστες που κατέληγαν σε κανόνια. Στο παρελθόν έπρεπε να προστατεύονται από τους πειρατές για πολλά χρόνια. Μετά ακολούθησε η επίσκεψη στην εκκλησία η οποία φιλοξενούσε παμπάλαιους θησαυρούς, εικόνες που αναπαρίσταναν σκηνές από τη Βίβλο, θυμιατήρια και σταυρό από ασήμι και χρυσό. Πιο πέρα, στα οικήματα, υπήρχε μια βιβλιοθήκη γεμάτη με πολύ παλιά βιβλία και χειρόγραφα. Δίπλα από τα κελιά των μοναχών, ένα μικρό μουσείο στέγαζε τον σκελετό μιας φάλαινας. Είχε ξεβραστεί εδώ και πολλά χρόνια στα βράχια από κάτω και πιάστηκε από τους μοναχούς. Ο σκελετός, ο οποίος είχε συναρμολογηθεί στις πραγματικές του διαστάσεις, φάνταζε τεράστιος στα παιδικά μου μάτια. Μας προσέφεραν ένα άνετο κατάλυμα, δύο κελιά που επικοινωνούσαν μεταξύ τους, με τους τοίχους περασμένους με ασβέστη, με ένα κατάλευκο αγνό χρώμα.

Το πρωί παραβρεθήκαμε, με μεγάλο ενθουσιασμό, στη θεία λειτουργία και οι μελωδικές ψαλμωδίες ηχούσαν για πολύ καιρό στα αυτιά μου. Μοιραστήκαμε με τους μοναχούς το δείπνο: ψάρι, λαχανικά, κατσικίσιο τυρί, σύκα και καρύδια με μέλι. Ο ηγούμενος μας διηγήθηκε, το βράδυ μπροστά από το τζάκι, την μακρόχρονη ιστορία της μονής. Με υπερηφάνεια μας εξήγησε πως όλα τα εύφορα κτήματα ολόγυρα από το μοναστήρι ανήκαν στην εκκλησία. Σε αυτά τα θαυμάσια μέρη ξεχάσαμε για μερικές ημέρες τις δυστυχίες της πόλης. Σε αυτήν την ευτυχία προστέθηκαν και τα μπάνια που κάναμε στη θάλασσα, στα κρυστάλλινα αλλά

παγωμένανερρά του μικρού κόλπου. Με ακμαίο το ηθικό μας, επιστρέψαμε σπίτι μας, με το ίδιο ταξί, φορτωμένο με εφόδια.

9. Μια «βρώμικη υπόθεση»

Μερικές εβδομάδες μετά την επιστροφή μας από αυτές τις θαυμάσιες διακοπές, προς τα μέσα του Ιουνίου του 1942, η διάθεση του πατέρα μου άλλαξε. Είχε γίνει πιο χαμογελαστός, πιο χαλαρός. Δεν άργησε να μας εξηγήσει το λόγο. Κάποια συγκεκριμένα γεγονότα έδειχναν ότι η εξέλιξη του πολέμου και της κατάστασης βρισκόταν σε φάση αλλαγής. Οι Αμερικανοί είχαν μπει στον πόλεμο τον Δεκέμβριο του 1941, ύστερα από την ιαπωνική επίθεση στα πλοία τους στο Περλ Χάρμπορ. Την 4η Ιουνίου 1942, μετά από μια ναυμαχία που θα έμενε στην ιστορία στο νησί Μίντγουεϊ, κατέστρεψαν ένα μεγάλο τμήμα του ιαπωνικού στρατιωτικού δυναμικού. Το μέτωπο αυτό, στη χώρα του ανατέλλοντος ηλίου, βρισκόταν υπό κατάρρευση. Ο άξονας Ρώμης-Βερολίνου-Τόκιο είχε αρχίσει να λυγίζει στο ανατολικό του μέτωπο. Υπήρχε λοιπόν πλέον μια λάμψη ελπίδας για τον δρόμο της ελευθερίας. «Θα το δείτε, η βιομηχανική ισχύς της Αμερικής θα γυρίσει τη ζυγαριά», μας θύμιζε συχνά. Και είχε δίκιο. Η ερώτηση όμως ήταν πότε. Δυστυχώς, είχαμε ακόμη πολύ δρόμο να διασχίσουμε, πολλά δεινά να βιώσουμε και πολλές δοκιμασίες να υπομείνουμε μέχρι την υλοποίηση των ευχών του.

Το καλοκαίρι του 1942, βιώσαμε με τον αδελφό μου ένα μοναδικό συμβάν. Ήταν κατακαλόκαιρο, το μήνα Αύγουστο ή Σεπτέμβριο. Παίζαμε στη νότια άκρη της Σπιανάδας, δίπλα στο άγαλμα του Καποδίστρια, του μεγάλου άνδρα από την Κέρκυρα, υπουργού του Τσάρου και πρώτου κυβερνήτη της Ελλάδας μετά την επανάσταση του 1821 εναντίον των Τούρκων. Η ημέρα ήταν ηλιόλουστη και ζεστή. Ξαφνικά, την προσοχή μου τράβηξε ο θόρυβος του κινητήρα ενός αεροπλάνου. Σήκωσα το κεφάλι μου και αντιλήφθηκα ένα αεροπλάνο προερχόμενο από τον νότο να πετάει από πάνω μας. Δεν μπορώ να προσδιορίσω το ύψος. Φαινόταν μικρό. Ξαφνικά, ο θόρυβος του κινητήρα άλλαξε, ακούστηκε ένας κρότος, και ένας μαύρος καπνός βγήκε πίσω από το αεροπλάνο. Άρχισε να πέφτει, ή ακριβέστερα να στοχεύει με κατεύθυνση ευθεία πάνω μας. Γινόταν ολοένα και μεγαλύτερο. Ερχόταν κατά πάνω μας, σαν ένα τρομακτικό ατσάλινο πουλί που ήθελε να μας καταβροχθίσει. Ο θόρυβος γινόταν εκκωφαντικός και τα τελευταία δευτερόλεπτα πριν την πρόσκρουση, διέκρινα την γκρίζα κοιλιά της ατράκτου πάνω από το κεφάλι μου. Την τελευταία στιγμή έστριψε ελαφρώς προς τα αριστερά για να προσκρούσει περίπου εξήντα μέτρα από το μέρος στο οποίο βρισκόμασταν. Ακούστηκε μια μεγάλη έκρηξη, ακολουθούμενη από πυρκαγιά και έναν πυκνό

μαύρο καπνό. Είχαμε συνηθίσει τους βομβαρδισμούς, όμως αυτό παρα-ήταν βαρύ. Είχαμε μείνει άφωνοι, ακίνητοι, με δάκρυα στα μάτια. Φτηνά την είχαμε γλυτώσει! Οι σειρήνες της πόλης άρχισαν να ουρλιάζουν και αμέσως ένα ιταλικό στρατιωτικό απόσπασμα βγήκε από τον κοντινό στρατώνα. Θυμάμαι επίσης ότι είδα γύρω στους είκοσι άνδρες γυμνούς από τη μέση και πάνω να τρέχουν σε παράταξη και με γρήγορο βηματισμό να κατευθύνονται στον τόπο του δυστυχήματος. Δύο πυροσβεστικά οχήματα τους ακολουθούσαν. Το αεροπλάνο είχε ανοίξει έναν μεγάλο κρατήρα. Είναι ακριβώς το σημείο όπου σήμερα βρίσκεται η πισίνα του ξενοδοχείου «Corfu Palace». Ευτυχώς καμία κατοικία δεν έπαθε ζημιά και δεν υπήρχε κανένας τραυματίας ανάμεσα στον πληθυσμό. Οι έξι επιβαίνοντες στο αεροπλάνο σκοτώθηκαν και βρέθηκαν απανθρακωμένοι, ενώ το σώμα της ατράκτου καταστράφηκε ολοσχερώς. Δεν έχω παρά ελάχιστες πληροφορίες για αυτό το αεροπλάνο και τους επιβαίνοντες σ' αυτό. Σύμφωνα με κάποιους, οι επιβαίνοντες ήταν Γάλλοι και το αεροπλάνο ερχόταν από τη Συρία με κατεύθυνση την Γαλλία, της οποίας η κυβέρνηση, εκείνη την περίοδο, είχε έδρα στο Βισύ.

Ίσως σήμερα, εξήντα τρία χρόνια μετά, θα έπρεπε να κάνω κάποια έρευνα για να έχω μία ακριβέστερη εικόνα για εκείνο το αεροπλάνο, που λίγο έλειψε να μας σκοτώσει, καθώς και για τους επιβάτες του, οι οποίοι υπήρξαν πιο άτυχοι από εμάς.

Το καλοκαίρι του 1942 έφτανε στο τέλος του. Πρώτο θετικό: ήμασταν ζωντανοί. Δεύτερη καλή είδηση: για πρώτη φορά οι γερμανικές δυνάμεις έβρισκαν δυσκολίες. Στη Βόρεια Αφρική το «Afrika Korps» του στρατηγού Ρόμελ οπισθοχωρούσε απέναντι στις επιθέσεις των στρατιωτών του Άγγλου στρατηγού Μοντγκόμερι, που τους προξενούσαν βαριές απώλειες. Το χαμόγελο του πατέρα μου είχε γίνει πια καθημερινό. Οι πληροφορίες του κατασκόπου μας από την Κέρκυρα απέφεραν καρπούς. Ο εφοδιασμός των εχθρικών στρατευμάτων είχε υπονομευθεί από τις τορπίλες των αγγλικών υποβρυχίων. Τον Οκτώβριο του 1942, στο Ελ Αλαμείν, οι ιταλο-γερμανικές δυνάμεις βρίσκονται σε άτακτη υποχώρηση. Η Βόρεια Αφρική είχε ελευθερωθεί. Σύντομα όμως στην Ευρώπη, θα ζούσαμε μια νέα τροπή του πολέμου: το Στάλινγκραντ. Τον Δεκέμβριο του 1942, μετά από μια καθοριστική μάχη, ο γερμανικός στρατός ηττήθηκε από τους Ρώσους. Οι ανθρώπινες απώλειες υπήρξαν τρομακτικές. Εκατοντάδες χιλιάδες νεκροί και τραυματίες τόσο από τη μία όσο και από την άλλη πλευρά. Η γερμανική προέλαση είχε σταματήσει. Ήταν το τέλος της άτρωτης πορείας του στρατού του Ράιχ.

Ο καιρός περνούσε και φτάσαμε στο 1943. Η νέα χρονιά προαναγγελλόταν με καλούς οίωνους. Μας διακατείχε ένα είδος αισιοδοξίας, την οποία είχε δημιουργήσει η είδηση της οπισθοχώρησης των ιταλικών στρατευμάτων, τα οποία σε διάφορα μέτωπα σκορπίζονταν σε άτακτη φυγή. Στη Βόρεια Αφρική και στο Στάλινγκραντ συνέβη πανωλεθρία. Παρόλα αυτά, τα γερμανικά στρατεύματα συνέχιζαν να μάχονται με αγριότητα. Παράλληλα, προέκυψαν σύννεφα στις σχέσεις

μεταξύ Ρώμης και Βερολίνου. Ο Μουσολίνι ζήτησε από τον Χίτλερ να υπογράψει με τον Στάλιν εκκευρία που θα επέτρεπε στα γερμανικά στρατεύματα να τον υποστηρίξουν να επιτεθεί στα Βαλκάνια και να τον προστατεύσουν από μια αγγλο-αμερικανική επίθεση. Η επίθεση αυτή διαφαινόταν ξεκάθαρα στον ορίζοντα. Τα συμμαχικά στρατεύματα, απελευθερωμένα από τις μάχες στη Βόρεια Αφρική, ετοιμάζονταν να επιτεθούν στον νότο της Ιταλίας. Στην Κέρκυρα, μια διακριτική αλλαγή στη συμπεριφορά των κατακτητών ξεκίνησε την άνοιξη του 1943. Ο τόνος των ανακοινώσεων του τύπου και του ραδιοφώνου είχε χάσει κάτι από την αλαζονεία του. Υπήρχε ένα είδος σιωπής που όμως έλεγε πολλά. Η προπαγάνδα, σοφά ενορχηστρωμένη έως τότε, άρχισε να στερεύει από επιχειρήματα.

Η είδηση που τους έδωσε τη χαριστική βολή, ήρθε μερικές εβδομάδες μετά τα έκτα γενέθλιά μου. Την 19η Ιουλίου, οι αγγλο-αμερικανοί σύμμαχοι αποβιβάστηκαν στη Σικελία. Αυτή τη φορά μπαίναμε σε μια νέα φάση του πολέμου. Η συμπεριφορά των κατακτητών άλλαξε ριζικά. Πολλοί πολιτικοί κρατούμενοι απελευθερώθηκαν. Οι απελάσεις σταμάτησαν. Οι αρχές έγιναν προσεκτικές σχετικά με τα παράπονα των πολιτών. Ο πατέρας μου, σε μια παρόρμηση αισιοδοξίας, μου ανακοίνωσε ότι υπήρχε περίπτωση να ξεκινήσω το σχολείο τον Σεπτέμβριο. Θα πήγαινα στην πρώτη δημοτικού, το οποίο ήταν και το φυσιολογικό για την ηλικία μου. Ως προς αυτό, διαψεύσθηκε παταγωδώς. Η ιστορία αποφάσισε διαφορετικά. Μόνο δύο χρόνια αργότερα, την άνοιξη του 1945, πήγα κανονικά, για πρώτη φορά στο σχολείο.

Αλλά ας επιστρέψουμε στην Ιταλία. Την 25η Ιουλίου, μετά από ένα πραξικόπημα, ο Μουσολίνι καθαιρέθηκε από κάθε εξουσία και φυλακίστηκε. Ο βασιλιάς διόρισε επικεφαλής της χώρας τον στρατάρχη Μπαντόλιο. Κατά ειρωνεία της τύχης, ο ίδιος ο Μπαντόλιο είχε παυθεί από τα καθήκοντά του ως στρατηγός επικεφαλής του ιταλικού στρατού στο αλβανικό μέτωπο το 1940 από τον Μουσολίνι. Τα γεγονότα αυτά έκαναν τον Χίτλερ έξω φρενών. Χαρακτήρισε αυτήν την ανατροπή της κατάστασης στη Ρώμη ως «βρώμικη υπόθεση».

Το κλίμα μεταξύ των δύο πρώην συμμάχων επιδεινώθηκε. Η 29η Ιουλίου ξημέρωσε με έναν κακό οινό.

Στην Ήπειρο, η γερμανική διοίκηση απέσπασε μια φρουρά γερμανών στρατιωτών για να αντικαταστήσει την ιταλική η οποία φρουρούσε το αεροδρόμιο της Κέρκυρας. Το καλοκαίρι του 1943 ήταν το πιο αβέβαιο. Ποια επρόκειτο να είναι η στάση του Μπαντόλιο απέναντι στους συμμάχους και απέναντι στους Γερμανούς; Και ειδικότερα, ποιά επρόκειτο να είναι η τύχη του «μικρού» μας προβλήματος, δηλαδή της κατοχής των Ιονίων Νησιών;

Η απάντηση μας δόθηκε την 8η Σεπτεμβρίου. Η κυβέρνηση Μπαντόλιο είχε υπογράψει μυστικά, την 3η Σεπτεμβρίου, εκκευρία με τις συμμαχικές δυνάμεις, οι οποίες, διοικούμενες από τον στρατηγό Αϊζενχάουερ, είχαν φτάσει έως το ύψος της

Ρώμης. Την 9η Σεπτεμβρίου η πόλη της Κέρκυρας ξύπνησε πανηγυρικά. Οι καμπάνες χτυπούσαν, οι κάτοικοι κατέκλυσαν τη μεγάλη πλατεία, αγκαλιάζονταν και οι ελληνικές και οι ιταλικές σημαίες κυμάτιζαν η μία δίπλα στην άλλη. Όμως, μέσα σε αυτό το κύμα χαράς, μόλις πέρασε η αρχικός ενθουσιασμός, ο πατέρας μου εξέφρασε την ανησυχία του. Είχε δίκιο. Με μια καλύτερη ματιά, μπορούσε κανείς να καταλάβει ότι η κατάσταση είχε γίνει περίπλοκη και ανησυχητική. Η μισή Ιταλία, η βόρεια, είχε μείνει φασιστική και είχε καταληφθεί από τους Γερμανούς. Ποιός θα έδινε τώρα πια εντολές στους Ιταλούς στρατιώτες που βρίσκονταν στην Ελλάδα, ως επί το πλείστον στα Ιόνια Νησιά; Θα υπάκουαν τη διοίκηση της Ρώμης και θα ακολουθούσαν τους συμμάχους; Αν γινόταν αυτό, ποια θα ήταν η γερμανική αντίδραση;

Η γερμανική αντίδραση υπήρξε άμεση. Η στρατιωτική διοίκηση που βρισκόταν απέναντι, στην Ήπειρο, διέταξε όλες τις ιταλικές δυνάμεις που βρίσκονταν στα Ιόνια Νησιά να παραδοθούν χωρίς να προβάλουν αντίσταση. Οι διαπραγματεύσεις ανάμεσα στις εμπόλεμες πλευρές ήταν σε τεταμένο κλίμα. Το διακύβευμα ήταν τεράστιο. Από αυτήν την απόφαση εξαρτόταν η ζωή πολλών χιλιάδων στρατιωτών. Χωρίς να μπω στις λεπτομέρειες των τηλεγραφημάτων που αντάλλαξαν οι αντιπροσωπίες, συγκράτησα την απόφαση: καμία φιλική λύση δεν βρέθηκε. Οι ιταλικές δυνάμεις, αποκομμένες από τη διοίκησή τους στη Ρώμη, πήραν την απόφαση να αντισταθούν στους Γερμανούς. Επρόκειτο για μεγάλο λάθος με δραματικές συνέπειες. Αυτή τη φορά η γενναιότητα και η διαφύλαξη της στρατιωτικής τιμής αποδείχθηκαν παράλογες. Ίσως, εντούτοις, υπήρχε μια εξήγηση: οι Ιταλοί ήθελαν με κάθε κόστος να διατηρήσουν την ηγεμονία τους στα Ιόνια Νησιά.

10. Η Κέρκυρα καίγεται

Από την ημέρα της υπογραφής της εκκευρίας την 8η Σεπτεμβρίου μέχρι την γερμανική επίθεση την 13η Σεπτεμβρίου, πέρασαν τρεις ημέρες. Ήταν μια κρίσιμη περίοδος όπου η ελπίδα αποφυγής του πολέμου δεν είχε ακόμη χαθεί. Την 9η Σεπτεμβρίου μια αντιπροσωπεία αποτελούμενη από τον μητροπολίτη και τον πρώην δήμαρχο της Κέρκυρας ζήτησε από τον Παρίνι την απελευθέρωση των πολιτικών κρατουμένων. Μετά από μια πρώτη άρνηση, η απελευθέρωσή τους έλαβε χώρα δύο μέρες μετά. Την 10η Σεπτεμβρίου ο πατέρας μας μας ανακοίνωσε την ανάκληση του Παρίνι. Η κυβέρνηση Μπαντόλιο δεν επιθυμούσε πια έναν φασίστα στη διοίκηση των Ιονίων Νησιών. Αντικαταστάθηκε από τον κόμη Μπαρρατιέρι, τον οποίον υποστήριζαν οι Σύμμαχοι. Αυτή η βεβιασμένη αναχώρηση του Παρίνι, ο οποίος βρήκε τον χρόνο να φορτώσει στο σκάφος του 40 κιβώτια με έργα τέχνης, ελαχιστοποίησε τις πιθανότητες εύρεσης συμφωνίας με τους Γερμανούς. Ο πατέρας

μου στριφογύριζε μέσα στο σπίτι σαν λιοντάρι σε κλουβί, λέγοντας: «οι Γερμανοί θα επιτεθούν. Θα κάψουν την πόλη. Πρέπει να πάμε στο χωριό». Παραδόξως, αυτή η απόφαση, η οποία εκ των υστέρων αποδείχθηκε λογική, δεν λήφθηκε ποτέ. Έτσι, μείναμε στην πόλη για να παρακολουθήσουμε το δράμα από την πρώτη γραμμή. Το πρωί της 13ης Σεπτεμβρίου ένα αίσθημα ανησυχίας και αβεβαιότητας πλανόταν στην πόλη. Αισθανόμασταν την καταστροφή να πλησιάζει. Μια ανακοίνωση του Μπαρατιέρι από το ραδιόφωνο ξεκαθάριζε την κατάσταση. Ανακοίνωνε ότι, παρόλες τις διαπραγματεύσεις που διήρκεσαν τρεις ημέρες, οι προσπάθειες να αποφευχθεί η πολεμική αναμέτρηση με τους Γερμανούς είχαν αποτύχει. Ζητούσε από τους κατοίκους της Κέρκυρας να βοηθήσουν τους δύο χιλιάδες Ιταλούς στρατιώτες ώστε να αποφευχθεί η γερμανική κατάληψη. Στο τέλος του λόγου του, με διφορούμενο τρόπο υποσχόταν ότι, εάν το απαιτούσαν οι διεθνείς συμβάσεις, θα παρέδιδαν τα Ιόνια Νησιά στις ελληνικές αρχές. Να λοιπόν που, μέσα σε μερικές μέρες, κατά μια μαγική τροπή της ιστορίας, βρεθήκαμε σύμμαχοι με τους Ιταλούς, για να πολεμήσουμε τους Γερμανούς.

Τα αεροπλάνα δεν άργησαν να κάνουν την εμφάνισή τους. Βομβάρδιζαν και πολυβολούσαν τις λιμενικές εγκαταστάσεις και τα πλοία. Δύο αεροπλάνα καταρρίφθηκαν από την ιταλική αντιαεροπορική άμυνα. Συγχρόνως, έλαβε χώρα μια απόπειρα απόβασης γερμανικών στρατευμάτων. Προσπάθησαν να αποβιβάσουν στις ανατολικές ακτές, στα νότια της πόλης. Το πυροβολικό που ήταν τοποθετημένο κατά μήκος της ακτής βύθισε και κατέστρεψε πολλά πλεούμενα και προκάλεσε θύματα. Η επιχείρηση απέτυχε.

Εκείνο το πρωί αργά, έπαιζα στη Σπιανάδα και άκουγα τα κανόνια στο βάθος του κόλπου της Γαρίτσας. Θυμάμαι την πλατεία στρωμένη με φεϊγβολάν που είχαν ρίξει από τα αεροπλάνα. Περιείχαν ένα κείμενο στα ιταλικά με το οποίο καλούσαν τους στρατιώτες να παραδοθούν. Τους υπόσχονταν μια γρήγορη επιστροφή στα σπίτια τους. Συγχρόνως, οι λίγες εκατοντάδες Γερμανών στρατιωτών που βρίσκονταν σκορπισμένοι στο νησί, συνελήφθησαν, αφοπλίστηκαν και φυλακίστηκαν. Ο ιταλο-γερμανικός πόλεμος είχε αρχίσει.

Η νύχτα της 13ης Σεπτεμβρίου ήταν καλοκαιρινή. Είχε γλυκό καιρό και ο ουρανός ήταν ξάστερος, είχε πανσέληνο. Βρισκόμασταν με τον αδελφό μου στο μπαλκόνι και τρώγαμε πατάτες τηγανιτές. Ξαφνικά οι σειρήνες ήχησαν και αμέσως, δεκάδες αεροπλάνα που έκαναν έναν τρομακτικό θόρυβο, κατέκλεισαν τον ουρανό. Ακολούθησαν οι εκρήξεις από τις βόμβες και ο θόρυβος απ' τα πυροβόλα. Είχαμε συνηθίσει τους βομβαρδισμούς, όμως αυτή τη φορά επρόκειτο για μια βροχή από μικρές εμπρηστικές βόμβες, οι οποίες, όταν εκρήγνυντο σχημάτιζαν πύρινες γλώσσες. Γρήγορα, δεκάδες σπίτια πήραν φωτιά μέσα στην πόλη. Ακούγαμε το ίδιο ουρλιαχτό: «η πόλη καίγεται». Οι κάτοικοι ήταν πανικοβλημένοι. Έβγαιναν από τα σπίτια τους, κάποιοι με τις πιτζάμες, και άρχισαν να τρέχουν προς όλες τις κατευθύνσεις. Όλη μας η οικογένεια κατέβηκε στον δρόμο, ακολουθούμενη από την

νταντά μας και μπήκαμε μέσα στο πλήθος. Για παν ενδεχόμενο ο πατέρας μου πήρε μαζί του έναν σάκο με λίγα χρήματα.

Δεν ξέραμε προς ποια κατεύθυνση να κατευθυνθούμε. Στην τύχη επιλέξαμε τη νότια πλευρά. Τρέχοντας δίπλα στους γονείς μου, γύρισα πίσω μου και είδα, έχει μείνει μέσα μου ως ανεξίτηλη ανάμνηση, μία εμπρηστική βόμβα να πέφτει γύρω στα δέκα μέτρα από μένα, στη μέση του δρόμου. Μετά από μια μικρή έκρηξη, έβγαζε υπολείμματα από έναν μεταλλικό σωλήνα, μια μεγάλη φλόγα ύψους περίπου ενάμισι μέτρου. Αντιλήφθηκα και κάποιες άλλες που έπεφταν στη Σπιανάδα, οι οποίες έκαιγαν πολλά σπίτια. Μας είχαν φανεί σαν μεγάλες πυγολαμπίδες. Διακόσια μέτρα πιο πέρα, βρήκαμε καταφύγιο στα υπόγεια του κτηρίου όπου βρίσκεται σήμερα το ξενοδοχείο «Καβαλιέρι». Κατεβήκαμε στα καταφύγια και συναντήσαμε πολλές φιλικές οικογένειες με τα παιδιά τους. Ήταν το ίδιο τρομοκρατημένοι και σε απόγνωση, όπως κι εμείς. Εκεί αντιληφθήκαμε ότι η νταντά μας δεν ήταν πια μαζί μας, είχε χαθεί. Μείναμε λίγο σε αυτό το καταφύγιο. Κάποιος ένοικος από τους παραπάνω ορόφους (το κτήριο ήταν πενταόροφο), ήρθε να μας ειδοποιήσει ότι η στέγη καιγόταν, οπότε συνεχίσαμε ξανά το δρόμο μας τρέχοντας. Αυτή τη φορά στην ατμόσφαιρα υπήρχε καπνός. Στα δεξιά μας το κτήριο της Ιονίου Ακαδημίας είχε παραδοθεί στις φλόγες. Απομακρυνθήκαμε όσο το δυνατόν γρηγορότερα με κατεύθυνση τον κόλπο της Γαρίτσας. Ο κόσμος που έτρεχε μαζί μας ούρλιαζε αδιάκοπα: «η πόλη καίγεται, καίγεται ολόκληρη». Δεν σκεφτόμασταν παρά μόνο ένα πράγμα. Να σωθούμε, να απομακρυνθούμε από τις φλόγες. Και συνεχώς τρέχαμε. Σταματούσαμε για να ανασάνουμε μερικά λεπτά και μετά ξαναρχίζαμε να τρέχουμε ακόμη γρηγορότερα. Διασχίσαμε τον κόλπο της Γαρίτσας και μετά κατευθυνθήκαμε προς το αεροδρόμιο.

Η επιλογή δεν ήταν η σωστή. Τα σμήνη των αεροπλάνων που εναλλάσσονταν και τα οποία έκαιγαν συστηματικά την πόλη, έκαναν στροφή για να βομβαρδίσουν και το αεροδρόμιο. Οι βόμβες εκρήγνυντο ολόγυρά μας, και που και που ακούγαμε τις ριπές των πυροβόλων. Πίσω μας, από την πλευρά της πόλης, ένας πυκνός καπνός ανέβαινε προς στον ουρανό. Κατά μεγάλη μας τύχη, ήμασταν όλοι σώοι. Όταν απομακρυνθήκαμε από το αεροδρόμιο επιβραδύναμε το βήμα μας και συνεχίσαμε την πορεία μας με κατεύθυνση τον νότο. Ήταν νύχτα αλλά το φεγγάρι μας φώτιζε επαρκώς τον δρόμο για να προχωρήσουμε.

Δεν ήμασταν μόνοι. Και άλλες οικογένειες προσπαθούσαν να ξεφύγουν όπως κι εμείς από την κόλαση, μετακινούμενοι προς την ίδια κατεύθυνση. Δεν ξέρω πόσες ώρες περπατούσαμε. Διανύσαμε περίπου δεκαπέντε χιλιόμετρα. Δεν ένιωθα την κούραση. Αφού ανεβήκαμε έναν λόφο φτάσαμε μπροστά σε μια εκκλησία. Η πόρτα ήταν ορθάνοικτη και πολλές οικογένειες είχαν καταφύγει εκεί. Με τη βοήθεια σανίδων φτιάξαμε αυτοσχέδια στρώματα. Ο πατέρας μου τις κάλυψε με ένα πανωφόρι που είχε φέρει. Εξαντλημένοι, ξαπλώσαμε και αποκοιμηθήκαμε αμέσως.

11. Κατέρριψα ένα αεροπλάνο

Το πρωί της 14ης Σεπτεμβρίου ξυπνήσαμε νωρίς. Από τον λόφο όπου βρισκόταν η εκκλησία ήταν ορατή η πόλη, οι οποία βρισκόταν μερικά χιλιόμετρα βορειότερα. Ένα παχύ στρώμα καπνού την κάλυπτε, σαν καταραμένο πέπλο. Φλόγες από πυρκαγιά ήταν ορατές σε πολλές περιοχές. Μερικά αεροπλάνα πετούσαν πάνω από την πόλη χωρίς να τη βομβαρδίζουν, προφανώς για να έχουν εικόνα του εύρους των καταστροφών μετά την επίθεση, η οποία διήρκεσε μεγάλο μέρος της νύχτας.

Τότε ήταν που, όντας έξω φρενών με τον εχθρό, πήρα για όπλο ένα κομμάτι από καλάμι και στόχευσα ένα από τα αεροπλάνα, κάνοντας ότι το πυροβολώ. Έκπληκτος είδα να βγαίνει ένας μαύρος καπνός, μετά να κάνει βουτιά και μετά από μερικά δευτερόλεπτα να χάνεται στη θάλασσα. Στην αρχή έμεινα άναυδος και μετά φώναξα: «Μπαμπά, έριξα ένα εχθρικό αεροπλάνο». Αυτή η απίστευτη σύμπτωση θα έμενε χαραγμένη στη μνήμη μου για όλη μου τη ζωή. Είναι ένα είδος λύτρωσης για μένα, η περιγραφή αυτού του συμβάντος σε αυτό το αφήγημα. Αργότερα μάθαμε, ότι όντως ένα γερμανικό αεροπλάνο με τέσσερις στρατιώτες καταρρίφθηκε από την ιταλική αντιαεροπορική άμυνα, το πρωινό της 14ης Σεπτεμβρίου.

Οι κάτοικοι του γειτονικού χωριού μας προσέφεραν ψωμί, φρούτα και γάλα για τα παιδιά. Οι οικογένειες που ήταν εκεί, έχοντας όλες εγκαταλείψει την πόλη το προηγούμενο βράδυ, συζητούσαν να καταστρώσουν ένα σχέδιο. Αποφασίστηκε να χωριστούμε σε δύο ομάδες. Η μία ομάδα θα πήγαινε με λεωφορείο στην πόλη, αφού οι βομβαρδισμοί είχαν τελειώσει. Πολλοί ήθελαν να επιστρέψουν για να αναζητήσουν τους δικούς τους ανθρώπους, να ελέγξουν την κατάσταση των σπιτιών τους ή να πάρουν τα προσωπικά τους αντικείμενα που είχαν αφήσει λόγω της βεβιασμένης αποχώρησής τους. Η άλλη ομάδα θα επιβιβαζόταν σε ένα δεύτερο λεωφορείο που θα μετέφερε οικογένειες οι οποίες είχαν αποφασίσει να εγκατασταθούν στην ύπαιθρο, άλλοι σε συγγενικά, άλλοι σε φιλικά σπίτια. Είχαν έτσι την ευκαιρία να παρακολουθήσουν την τροπή των γεγονότων. Η μητέρα μου, που είχε αφήσει όλα της τα κοσμήματα και τα προσωπικά της αντικείμενα, προτίμησε να φύγει με την πρώτη ομάδα. Ο οδηγός διαβεβαίωσε ότι θα επέστρεφαν το συντομότερο δυνατόν. Ήταν μια επίφοβη και επικίνδυνη απόφαση αλλά η μητέρα μου δεν φοβόταν. Ο πατέρας μου θα έμενε μαζί μας και θα περίμενε να επιστρέψει και μετά θα αναχωρούσαμε για την ύπαιθρο όλη η οικογένεια.

Πέρασαν μερικές ώρες. Από τον λόφο βλέπαμε τον δρόμο που διέσχιζε σαν φίδι τους ελαιώνες. Το λεωφορείο φάνηκε μακριά και πλησίαζε τρανταζόμενο. Ο πατέρας μου στεκόταν όρθιος, πίσω από τον αδελφό μου, εμένα και ένα άλλο παιδί

στην ηλικία μας, γιός μιας φιλικής οικογένειας. Παρατηρούσε με αγωνία την πορεία του λεωφορείου, άλλοτε κρυμμένο από τους ελαιώνες και άλλοτε τόσο ορατό και ευάλωτο. Το όχημα πήρε την τελευταία του στροφή γύρω στα εκατό μέτρα πιο κάτω. Η οροφή του ήταν καλυμμένη με στρώματα. Τότε εμφανίστηκε, δεν ξέρω από πού, ένα αεροπλάνο που πετούσε χαμηλά και το οποίο ερχόταν ευθεία πάνω μας. Αφού έφτασε σε απόσταση γύρω στα εκατό μέτρα, άρχισε να πυροβολεί. Ο θόρυβος ήταν εκκωφαντικός και τρομακτικός. Ο πατέρας μου έπεσε πάνω από τα τρία αγόρια και μας έριξε κάτω, καλύπτοντάς μας με το σώμα του. Οι καρδιές μας πήγαιναν να σπάσουν και ήμασταν με δάκρυα στα μάτια.

Στην πραγματικότητα το αεροπλάνο πυροβολούσε το λεωφορείο μέσα στο οποίο βρισκόταν η μητέρα μου και ακόμη τρία άτομα. Προφανώς νόμιζαν, στη θέα του φορτίου πάνω στην οροφή, ότι επρόκειτο για μεταφορά στρατιωτικού υλικού. Κατά τύχη, για άλλη μια φορά, κανείς δεν τραυματίστηκε. Όμως το πίσω μέρος του λεωφορείου, τα αμάξωμα και τα στρώματα ήταν τρυπημένα από τις σφαίρες. Αφού συνήλθε από τη δοκιμασία, η μητέρα μου μας είπε ότι η πόλη ήταν σε πολύ κακή κατάσταση, οι πυρκαγιές κατέκαιγαν πολλές γειτονιές και ότι μπόρεσε να προσεγγίσει μέσω της Σπιανάδας το σπίτι μας, το οποίο ήταν ανέπαφο. Δύο γειτονικά ακίνητα καίγονταν. Σε αυτές τις συνθήκες, ήταν αδιανόητο να επιστρέψουμε στην πόλη. Κάνοντας τον σταυρό μας αφήσαμε την εκκλησία που μας φιλοξένησε σ' αυτές τις δραματικές στιγμές.

Κατά το απόγευμα, επιβιβαστήκαμε στο λεωφορείο, στοιβαγμένοι σαν σαρδέλες, υπό τον φόβο μιας νέας αεροπορικής επίθεσης. Ο οδηγός, με μια καλή αμοιβή, είχε δεχθεί να οδηγήσει τις οικογένειες στα διάφορα χωριά. Στον δρόμο μας είχαμε μια ευχάριστη έκπληξη. Κατά τη διάρκεια μιας στάσης στο χωριό της νταντάς μας, μάθαμε ότι είχε επιστρέψει στο σπίτι της, σώα και αβλαβής.

12.«Έρχονται»

Φτάσαμε στο χωριό το βράδυ της 14ης Σεπτεμβρίου. Να λοιπόν που επιστρέψαμε τρία χρόνια μετά την πρώτη μας διαμονή. Πάλι διωγμένοι από το σπίτι μας, από τα γυρίσματα της ιστορίας. Εγκατασταθήκαμε στο ίδιο οίκημα του κτήματος. Αυτή τη φορά η γενική διάθεση ήταν καλύτερη. Ο πατέρας μας ήταν μαζί μας και ο παππούς μου είχε λάβει καλά νέα από τον Ερυθρό Σταυρό. Ο γιος του, που είχε εξαφανιστεί στο αλβανικό μέτωπο, τον Οκτώβριο του 1940, είχε βρεθεί σε ένα στρατόπεδο αιχμαλώτων στην Ιταλία. Τραυματισμένος αλλά ζωντανός. Ξαναβρήκα τον στάβλο,

το ελαιοτριβείο και την υπέροχη φύση της κερκυραϊκής εξοχής, με το γλυκό κλίμα του τέλους του καλοκαιριού.

Την επομένη, το πρώτο μέλημα του πατέρα μου ήταν να καταφέρει να μάθει ειδήσεις από την πόλη. Τα μέσα πληροφόρησης ήταν περιορισμένα. Το λεωφορείο που συνέδεε την πόλη με τα βόρεια χωριά ήταν εκτός κυκλοφορίας. Έπρεπε να περιμένουμε κάποιες ημέρες για να λάβουμε ειδήσεις. Έτσι μάθαμε ότι ένα μεγάλο μέρος ενός πληθυσμού τριάντα χιλιάδων κατοίκων είχε εγκαταλείψει την πόλη για να σκορπιστεί στα χωριά. Οι υπόλοιποι είχαν καταφύγει στις στοές των φρουρίων, όπου οι συνθήκες επιβίωσης γίνονταν ολοένα και δυσκολότερες. Πολλά επιβλητικά κτήρια, κοσμήματα του κερκυραϊκού πολιτισμού καταστράφηκαν από τις πυρκαγιές: η Ιόνιος Ακαδημία με την καταπληκτική βιβλιοθήκη της, το θέατρο απομίμηση της Σκάλας, το ξενοδοχείο «BellaVenezia», η Ιόνιος Βουλή, το δικαστήριο. Πολλά ιδιαίτερα αρχοντικά, τα οποία ανήκαν σε παλιές κερκυραϊκές οικογένειες και περιείχαν συλλογές έργων τέχνης μεγάλης αξίας, είχαν την ίδια τύχη. Γειτονιές της πόλης, όπως και πολλές εκκλησίες καταστράφηκαν. Όλοι αυτοί οι πολιτισμικοί θησαυροί, που η Κέρκυρα είχε συγκεντρώσει και διατηρήσει για αιώνες, εξαφανίστηκαν σε μερικές ώρες. Πάνω από το ένα τρίτο της παλιάς πόλης υπέστη ζημιές. Ευτυχώς, ο αριθμός των απωλειών σε ανθρώπινες ζωές, συγκρινόμενος με την έκταση των υλικών ζημιών, ήταν σχετικά περιορισμένος.

Σε επίπεδο μεταφοράς εξουσιών μεταξύ Κερκυραίων και Ιταλών, η κατάσταση παρέμενε μπερδεμένη. Ο Μπαρατιέρι, ο νέος Ιταλός κυβερνήτης, είχε προτιμήσει να συνεργαστεί με τον επαναστάτη και ιδιότροπο αρχηγό μιας ομάδας Ελλήνων αντιστασιακών, παρά με τον μητροπολίτη και τον πρώην δήμαρχο της πόλης. Αυτή η επιλογή βέβαια έγινε σκόπιμα. Ήθελε να διατηρήσει την ιταλική εξουσία στο νησί, για όσο το δυνατόν μεγαλύτερο χρονικό διάστημα.

Ο πατέρας μου ήταν τρομοκρατημένος από τη βαρβαρότητα της γερμανικής επίθεσης. Μας εξήγησε ότι η Κέρκυρα ήταν θύμα ενός πολέμου μεταξύ δύο μεγάλων χωρών, οι οποίες μέχρι χθες ήταν σύμμαχοι και σήμερα μεγάλοι αντίπαλοι. Η ιστορία διάλεξε ως πεδίο αναμέτρησης το νησί μας. Κατά μία έννοια αντιμετωπιζόμασταν ως παράπλευρη απώλεια και το μέλλον δεν προδιαγραφόταν ρόδινο. Χωρίς καμία αμφιβολία, μετά από την αποτυχία της πρώτης απόπειρας απόβασης, οι Γερμανοί θα επιτίθεντο ξανά για να καταλάβουν το νησί. Το βράδυ, ενώ βρισκόμασταν μαζεμένοι γύρω από το τζάκι, ο πατέρας μου με ήρεμη φωνή έκανε μια ανάλυση της κατάστασης. Το βλέμμα του ήταν γεμάτο ανησυχία. Στο τέλος είπε «όταν έρθουν, φοβάμαι ότι θα αιματοκυλίσουν τον τόπο». Σε μια τέτοια κατάσταση, ούτε συζήτηση να επιστρέψουμε στην πόλη.

Έπρεπε να περιμένουμε ξανά μερικές ημέρες για να λάβουμε τα τελευταία νέα. Ένας γεροδεμένος χωρικός, που ονομάζαμε λαθροκυνηγό, είχε πάει στην πόλη για να μάθει νέα. Ξεκίνησε νωρίς το πρωί, ανεβαίνοντας σε μία παλιά μηχανή που

γρύλιζε η οποία είχε την τύχη να επιστρέψει στο χωριό αβλαβής. Κατά τη διάρκεια της διαδρομής, πέρασε από πολλά μπλόκα Ελλήνων εθνοφρουρών και Ιταλών στρατιωτών. Αφού κάθισε στο τραπέζι του παντοπωλείου του θείου μου, το οποίο αποτελούσε χώρο συνάντησης, μας διηγήθηκε ότι έμαθε:

Οι Γερμανοί δεν επιχείρησαν αμέσως μια νέα απόβαση. Κατά τη διάρκεια των δέκα ημερών που ακολούθησαν αυτήν τους την αποτυχία, η αεροπορία τους βομβάρδιζε σχεδόν καθημερινά το νησί. Τα στούκας στόχευαν στη συστηματική καταστροφή όλων των οχυρών σημείων της ιταλικής άμυνας. Είχαν εντοπίσει τα σημεία όπου βρίσκονταν τα αντιαεροπορικά πυροβολεία. Εξίσου προσπαθούσαν να καταστρέψουν τα πλοία του ιταλικού ναυτικού, τα οποία είχαν έρθει από την Ιταλία για να συμμετάσχουν ενεργά στην άμυνα της Κέρκυρας. Αυτά τα πλοία, των οποίων η ισχύς πυρός ήταν τρομακτική, είχαν καταρρίψει πολλά από τα αεροπλάνα τους. Φαίνεται ότι οι βίαιες μάχες στην γειτονική Κεφαλονιά, καθυστέρησαν την τελική επίθεση. Η βοήθεια από την πλευρά των Συμμάχων, των οποίων το γενικό επιτελείο είχε εγκατασταθεί στο Μπρίντζι, αποτελούσε ακόμη ένα εμπόδιο. Ουσιαστικά κάθε μέρα αυτήν την περίοδο, τα αγγλικά ή τα ιταλικά αεροπλάνα βομβάρδιζαν τις γερμανικές θέσεις στις ηπειρωτικές ακτές και εμπλέκονταν σε αερομαχίες. Συγχρόνως, τα συμμαχικά πλοία εφοδίαζαν με προμήθειες και πυρομαχικά το υπό πολιορκία νησί.

Όλες αυτές οι προσπάθειες αποδείχθηκαν μάταιες. Αφού ενίσχυσαν τα χτυπήματά τους την 23η Σεπτεμβρίου στην πόλη και σε όλο το νότιο τμήμα του νησιού, οι Γερμανοί αποβιβάσθηκαν μέσα στη νύχτα. Με μεγάλη δεξιότητα, τα πλοία τους έκαναν τον γύρο του νησιού κατά τη διάρκεια της νύχτας και αποβίβασαν τους άνδρες τους στην νότια ακτή, στην περιοχή της λιμνοθάλασσας των Κορισσιών. Για να σκεπάσουν τον θόρυβο των μηχανών, τα αεροπλάνα τους πετούσαν όλη τη νύχτα πάνω από την περιοχή. Έτσι ο θόρυβός τους αποσπούσε την προσοχή. Το σύνταγμά τους αριθμούσε περίπου εξακόσιους αξιωματικούς και στρατιώτες και ανήκε στην ελίτ του γερμανικού στρατού. Το σχέδιό τους προέβλεπε να κατευθυνθούν καταρχάς προς το νότο για να εξουδετερώσουν τις διάφορες θέσεις του πυροβολικού που βρίσκονταν εκεί. Κατόπιν αυτού, αφού θα καταλάμβαναν το νότο, θα έφερναν ενισχύσεις, οι οποίες ήταν σε ετοιμότητα απέναντι στις ηπειρωτικές ακτές. Τότε θα μπορούσαν να προχωρήσουν βορειότερα για να καταλάβουν την πόλη και το υπόλοιπο νησί.

Κάποιες μονάδες του ιταλικού στρατού βρίσκονταν πάνω στους λόφους γύρω από το σημείο της απόβασης. Το πυροβολικό άρχισε να τους πυροβολεί, προξενώντας τους ελαφρές απώλειες. Όμως, με το φως της ημέρας, η γερμανική αεροπορία προέβη σε μαζική επίθεση. Διαδοχικά κύματα σμηνών από Στούκας επιτέθηκαν στις ιταλικές θέσεις με μια σατανική ακρίβεια. Οι μονάδες αφανίζονταν η μία μετά την άλλη. Το ίδιο σενάριο συνεχίστηκε όλη την ημέρα επιτρέποντας την προέλαση του γερμανικού στρατού σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο σχέδιο.

Μόλις τελείωσε τη διήγησή του, με ανήσυχο βλέμμα, είπε με παράπονο, «έρχονται, πρέπει να είναι ήδη στην πόλη. Αλίμονό μας και κυρίως, αλίμονο στους Ιταλούς. Υπάρχουν φήμες ότι στην Κεφαλονιά οι Γερμανοί τουφεκίζουν τους Ιταλούς αιχμαλώτους πολέμου κατά χιλιάδες». Το ακροατήριο είχε κομμένη την ανάσα. Τα σχόλια εκσφενδονίζονταν από παντού. «Θα κάψουν το χωριό μας όπως την πόλη. Θα μας σκοτώσουν μαζί με τους Ιταλούς» Πάνω από το χωριό ενέσκυψε ο φόβος. Όλοι, φεύγοντας από το παντοπωλείο, έριξαν μια φευγαλέα ματιά προς τον λόφο. Από εκεί πάνω θα έρχονταν. Εκείνο το βράδυ, γυρίσαμε όλοι σπίτια μας με έναν κόμπο στο στομάχι.

13. Το Βαλς των σημαιών

Καθ' όλη τη διάρκεια της 24 Σεπτεμβρίου βίαιες μάχες έλαβαν χώρα στο νότιο μέρος του νησιού. Το αρχηγείο της ιταλικής φρουράς της Κέρκυρας ζήτησε ενισχύσεις από το Ναυτικό Αρχηγείο που βρισκόταν στο Μπρίντζι. Ένα καταδρομικό πλοίο έσπευσε στον τόπο της απόβασης, όμως ο γερμανικός στόλος είχε ήδη αποχωρήσει. Το ίδιο αυτό πλοίο που ήρθε για βοήθεια, υπέστη επίθεση επιστρέφοντας στη βάση του από ένα σμήνος στούκας και βυθίστηκε μαζί με το πλήρωμά του μέσα σε λίγες ώρες. Ιταλικά αεροπλάνα που είχαν έρθει για ενίσχυση, βομβάρδισαν τον γερμανικό στόλο πριν την άφιξή του στην Ηγουμενίτσα. Του κατάφεραν σημαντικές απώλειες. Η μάχη μαινόταν στη γη, στη θάλασσα και στον ουρανό. Κατά τη διάρκεια των μαχών αυτών, πολλές εκατοντάδες Ιταλοί σκοτώθηκαν και περίπου χίλιοι φυλακίστηκαν. Οι γερμανικές απώλειες υπήρξαν αμελητέες.

Κατά τη διάρκεια της νύχτας, παρ' όλες τις επιθέσεις της ιταλικής αεροπορίας, σημαντικές ενισχύσεις προερχόμενες από την Ηγουμενίτσα ήρθαν να ενισχύσουν τις γερμανικές δυνάμεις. Η επομένη μέρα, η 25η Σεπτεμβρίου, υπήρξε καθοριστική. Οι Γερμανοί επιτέθηκαν στα βόρεια σε πολλά μέτωπα. Η επαγγελματισμός τους και η μαχητικότητά τους ήταν εντυπωσιακές. Υπό την ηγεσία αξιωματικών που είχαν εντρυφήσει στην πολεμική τέχνη και ήταν αποφασισμένοι για μια θριαμβευτική επέλαση, δεν άφησαν καμία ελπίδα στους Ιταλούς, οι οποίοι δεν μπόρεσαν να αντισταθούν παρά μόνο μερικές ώρες. Μία ύστατη προσπάθεια της ιταλικής αεροπορίας το πρωινό της 25ης δεν άλλαξε τίποτα. Παρ' όλες τις λίγες ανθρώπινες και υλικές απώλειες η γερμανική επέλαση δεν επιβραδύνθηκε. Οι πρώτες στρατιωτικές μονάδες τους μπήκαν μέσα στην πόλη νωρίς το απόγευμα. Στις έξι το απόγευμα, η ιταλική φρουρά ύψωνε πάνω στον σταυρό στην κορυφή του φρουρίου, την άσπρη σημαία.

Ένα μεγάλο μέρος των ιταλικών δυνάμεων παραδόθηκε και φυλακίστηκε. Ένα άλλο μέρος των δυνάμεων, έχοντας διασκορπιστεί και πετάξει τα όπλα, κατέφυγε προς

τα βόρεια. Πολλοί λίγοι από αυτούς μπόρεσαν να διαφύγουν στην Ιταλία, χρησιμοποιώντας ένα αυτοσχέδιο σκάφος.

Το βράδυ εκείνης της δραματικής ημέρας της 25ης Σεπτεμβρίου του 1943, η σημαία με τον αγκυλωτό σταυρό κυμάτιζε πάνω στο φρούριο. Ευτυχώς, δεν ήμουν εκεί, στο μπαλκόνι μας, για να βάλω τα κλάματα μπροστά στη νέα αυτή συμφορά.

Η συμπεριφορά των Γερμανών απέναντι στους Ιταλούς κρατούμενους ήταν απερίγραπτης βαρβαρότητας και καταδικάστηκε στη Δίκη της Νυρεμβέργης.

Σε μια πρώτη φάση, ο υπεύθυνος πολιτικών υποθέσεων της ιταλικής διοίκησης κόμης Μπαρατιέρι καθώς και ο στρατιωτικός διοικητής, δικάστηκαν από ένα έκτακτο στρατιωτικό δικαστήριο και καταδικάστηκαν ως βασικοί υπεύθυνοι της ιταλικής αντίστασης απέναντι στον γερμανικό στρατό. Τουφεκίστηκαν ταυτόχρονα μαζί με άλλους δεκαοκτώ ακόμη αξιωματικούς.

Οι Γερμανοί πίστευαν πως οι κάτοικοι της Κέρκυρας υποστήριζαν την ιταλική πολιτική. Έτσι, κατά τη διάρκεια των τριών ημερών που ακολούθησαν την συνθηκολόγηση και για να τους τιμωρήσουν, η πόλη έγινε έρμαιο των βιαιοπραγιών των κατακτητών.

Η συμπεριφορά αυτή αποτελούσε μέρος της ανταπόδοσης που οι κατακτητές επιφύλασσαν στα στρατεύματα μετά από κάθε νίκη. Καταστροφές, λεηλασίες, καταλήψεις δημοσίων κτηρίων και μετατροπή τους σε στρατώνες, εκκλησίες που μετατρέπονταν σε στάβλους όπου στέγαζαν μουλάρια.

Το σπίτι μας, όπως και πολλά άλλα κατελήφθη από Γερμανούς αξιωματούχους. Η απουσία των ιδιοκτητών τους, οι οποίοι είχαν φύγει για την ύπαιθρο καθιστούσε την εγκατάστασή τους εύκολη.

14. Ο μικρός Γερμανός στρατιώτης

Το βόρειο τμήμα της Κέρκυρας διασχίζεται από μια οροσειρά, της οποίας το υψηλότερο σημείο βρίσκεται πάνω από εννιάκόσια μέτρα από την επιφάνεια της θάλασσας. Το βουνό αυτό βυθίζεται απότομα μέσα στη θάλασσα, ανατολικά στο σημείο του στενού με την Αλβανία και δυτικά στην Αδριατική. Στη μέση της οροσειράς αυτής, βρίσκεται ο αυχένας που ονομάζεται «Τρουμπέτα». Από τον αυχένα αυτόν περνάει ο δρόμος που αποτελεί τον κεντρικό άξονα επικοινωνίας μεταξύ βορρά και νότου, αφού οι υπόλοιποι παραθαλάσσιοι δρόμοι είναι

μακρύτεροι και απότομοι. Από την κορυφή του αυχένα η θέα είναι πανέμορφη. Στα βόρεια προς τα κάτω, βρίσκεται το χωριό του παππού μου. Πιο πέρα μακριά οι λόφοι με τους ελαιώνες, η κοιλάδα του Σιδαρίου και στα ανοιχτά, συχνά μέσα στην αχλή, τα τρία νησάκια, τελευταίο ελληνικό έδαφος στην Αδριατική Θάλασσα, τα οποία ορίζουν το στενό του Ότραντο⁴. Προς τα νότια, μερικά χιλιόμετρα μακριά σε ευθεία γραμμή, ορθώνεται η επιβλητική μορφή των δύο βενετικών φρουρίων τα οποία αγκαλιάζουν την παλιά πόλη της Κέρκυρας και το λιμάνι με τα πλοία του, και από την άλλη πλευρά διακρίνεται μια λευκή λωρίδα μέσα σε μια λιμνοθάλασσα, το αεροδρόμιο.

Το πρωί της 26ης Σεπτεμβρίου τα γερμανικά στρατεύματα έκαναν την εμφάνισή τους στην κορυφή του αυχένα. Δεν υπήρξαν καθόλου πυροβολισμοί. Μία μακριά στρατιωτική πομπή αποτελούμενη από φορτηγά και μερικά ερπυστριοφόρα γεμάτα με στρατιώτες κατηφόρισε το βουνό και διέσχισε αργά το χωριό μας. Επρόκειτο να εγκαταστήσουν τις βάσεις τους στα βορειότερα σημεία του νησιού, στα στρατηγικά σημεία. Αναζητούσαν τους συμπατριώτες τους, περίπου τετρακόσιους, οι οποίοι είχαν πιαστεί αιχμάλωτοι από τους Ιταλούς στην περιοχή αυτή. Δεν βρήκαν παρά μόνο Ιταλούς στρατιώτες οι οποίοι παραδόθηκαν αμαχητί. Όλοι οι Γερμανοί αιχμάλωτοι είχαν σταλεί με πλοίο στην Ιταλία δύο ημέρες πριν.

Η στρατηγική θέση του περάσματος του Τρουμπέτα χρησιμοποιήθηκε αμέσως. Εγκαταστάθηκαν εκεί πολλές μεγάλες μονάδες πυροβολικού, αντιαεροπορικής άμυνας, καθώς και μια μονάδα τηλεπικοινωνίας. Ο εξοπλισμός αυτός, ανατέθηκε σε πολλούς αξιωματικούς και στρατιώτες οι οποίοι εγκαταστάθηκαν εκεί.

Κατά τα τέλη Σεπτεμβρίου είχα για πρώτη και τελευταία φορά μια άμεση επαφή με τους Γερμανούς. Μια περίπολος από δώδεκα άνδρες κατέβηκε στους πρόποδες του λόφου και εμφανίστηκε στο κέντρο του χωριού. Ζήτησαν να τους δώσουν πουλερικά. Ο διάλογος με τους χωρικούς γινόταν με χειρονομίες και μιμητικές κινήσεις. Εκείνη τη στιγμή, βγήκα από το ελαιοτριβείο και βρέθηκα πρόσωπο με πρόσωπο με έναν Γερμανό στρατιώτη. Ήμουν εξήμισι ετών, ήμουν ξανθός με πράσινα μάτια και αδύνατος. Ήταν ωραίος, ψιλός, αδύνατος με μπλε μάτια. Μου χαμογέλασε πλατιά. Έβγαλε το κράνος του και το έβαλε στο κεφάλι μου. Στη συνέχεια σήκωσε το ζωνάρι και το έσφιξε όσο καλύτερα γινόταν γύρω από τη μέση μου. Έβγαλε ένα μικρό καθρεφτάκι από την τσέπη του και μου το τοποθέτησε με τρόπο ώστε να μπορώ να θαυμάσω τον εαυτό μου. Τί ωραίος που ήμουν σαν Γερμανός στρατιώτης! Μου είπε: «du bist ein kleiner deutscher Soldat». Ήμουν περήφανος και μπερδεμένος. Δεν φοβήθηκα. Αυτός ο στρατιώτης, εάν ζει, θα πρέπει να είναι σήμερα πάνω από ογδόντα ετών. Αν κάποτε οι γραμμές αυτές φτάσουν μπροστά του, ίσως να θυμηθεί το μικρό ξανθό αγόρι σε εκείνο το χωριό της Κέρκυρας που έντυσε κάποτε Γερμανό στρατιώτη.

⁴ Σημείωση μεταφραστή: πρόκειται για τα Διαπόντια Νησιά βορειοδυτικά της Κέρκυρας, συγκεκριμένα τους Οθωνούς, την Ερείκουσα και το Μαθράκι.

Δεν ήταν όμως όλα τόσο απλά. Ο δάσκαλος του χωριού που είχε επιστρέψει από την πόλη τρεις ημέρες μετά την κατάληψη από τον γερμανικό στρατό, μας περιέγραψε με λεπτομέρειες την επικίνδυνη ατμόσφαιρα που επικρατούσε καθώς και όλες τις εξελίξεις της ιταλικής οπισθοχώρησης.

Χιλιάδες Ιταλοί στρατιώτες ζούσαν μέσα σε αυτοσχέδια στρατόπεδα σε πολύ άσχημες συνθήκες με το μέλλον τους αβέβαιο. Ο τοπικός πληθυσμός υφίστατο την οργή των Γερμανών που υποψιάζονταν ότι είχε συνεργαστεί με τους Ιταλούς.

Επιστρέψαμε από έναν μεγάλο περίπατο με τον θείο μου, μερικές μέρες μετά τη συνάντηση με τον Γερμανό στρατιώτη, όταν ο πατέρας μου μας κάλεσε για οικογενειακό συμβούλιο. Ήμασταν εμείς οι τέσσερις, ο παππούς μου, η γιαγιά μου και ο θείος μου. Άρχισε μια μεγάλη σε διάρκεια αγόρευση για να δικαιολογήσει την απόφαση που επρόκειτο να πάρει: να εγκαταλείψουμε το χωριό μας και να καταφύγουμε αλλού για να κρυφτούμε. Τα επιχειρήματά του ήταν ξεκάθαρα. Καταρχάς το χωριό βρισκόταν κάτω από το σημείο όπου υπήρχαν τα κανόνια του εχθρού. Αρκούσε το παραμικρό, ένα ολίσθημα, ένα βραδινό γλέντι, για να μετατρέψουν οι στρατιώτες το χωριό σε πυροτέχνημα. Το δεύτερο επιχείρημα ήταν πιο περίπλοκο. Ίσως λίγο δυσκολότερο να γίνει κατανοητό από παιδιά. Οι Γερμανοί ήταν πολύ καλά οργανωμένοι. Οπουδήποτε εγκαθίσταντο, δημιουργούσαν ένα από τα πιο αποτελεσματικά συστήματα πληροφοριοδότησης και κατασκοπείας. Για να πετύχουν αυτόν τον σκοπό είχαν άμεση ανάγκη από διερμηνείς. Καθένας από τους κατοίκους που μιλούσε τη γλώσσα τους, έπρεπε να υποχρεωθεί να εργαστεί μαζί τους και ως εκ τούτου να συνεργαστεί με τον εχθρό. Σε μια μικρή πόλη όπως η Κέρκυρα η ύπαρξη του νέου δικηγόρου ο οποίος μιλούσε γερμανικά θα αποκαλυπτόταν τάχιστα. Εν κατακλείδι, ο πατέρας μου δεν έπρεπε για κανέναν λόγο να έρθει σε επαφή με τους Γερμανούς για όσο διάστημα αυτοί θα βρίσκονταν στο νησί. Σε περίπτωση αναζήτησής του κατόπιν υπόδειξης θα τον ανακάλυπταν και θα τον συλλάμβαναν. Δεν υπήρχε ίχνος αμφιβολίας, έπρεπε να φύγουμε και να κρυφτούμε αλλού. Ο πατέρας μου επρόκειτο να γίνει πρόσφυγας μαζί με όλη του την οικογένεια στο ίδιο του το νησί, επειδή είχε αποκτήσει κάποια γνώση της γερμανικής γλώσσας.

Συνοψίζοντας, δεν επρόκειτο να επιστρέψουμε στην πόλη, θα εγκαταλείπαμε το χωριό και θα αναζητούσαμε ένα κρησφύγετο. Οι παππούδες μας ξεπλάγησαν αλλά δεν εναντιώθηκαν στο σχέδιο αυτό. Αντιθέτως, προσφέρθηκαν να μας βοηθήσουν. Παρ' όλη τη σοβαρότητα των λόγων του πατέρα μου και το επίσημο ύφος του, δεν μπόρεσα να αντισταθώ και να μην βρω στα λόγια αυτά μια ευχάριστη νότα. Θα ψάχναμε για μια κρυψώνα! Θα παίζαμε κρυφτό. Σε κάθε περίπτωση θα παίζαμε λίγο. Το γεγονός ότι δεν θα πηγαίναμε σχολείο δεν με έβρισκε αντίθετο. Αντ' αυτού, υπήρχε η προοπτική ενός ωραίου κρυφτού...

Η απόφαση είχε ληφθεί. Τις επόμενες ημέρες ο πατέρας μου ήταν ανήσυχος.

Ήθελε να εγκαταλείψουμε το χωριό το ταχύτερο δυνατό. Έλεγε πως δεν μπορούσαμε να κοιμόμαστε πια υπό τον φόβο των όπλων να μας σημαδεύουν και επαναλάμβανε τα συνηθισμένα του λόγια «ένας πυροβολισμός και είμαστε όλοι νεκροί». Οι λίγες σποραδικές ειδήσεις που μας έφταναν από την πόλη επιβεβαίωναν τους φόβους του. Οι Γερμανοί διέπρατταν φρικαλεότητες. Γιατί τότε να μην έφταναν και στο χωριό;

Μετά από καμιά δεκαριά ημέρες αναζήτησης βρέθηκε το νέο μας κατάλυμα. Ένας χωρικός συμφώνησε να μας νοικιάσει το αγρόκτημά του. Κατά τη διάρκεια της διαμονής μας αυτός με τη γυναίκα του θα έμενε σε ένα οίκημα, μια μικρή αποθήκη. Νά' μαστε λοιπόν στις αρχές του Οκτώβρη, με έναν καιρό ακόμη αρκετά καλοκαιρινό, στον δρόμο για το κρησφύγέτο μας.

Ξεκινήσαμε πεζή. Το γαϊδούρι ήταν φορτωμένο με τις αρκετά λιτές αποσκευές μας, μερικά ρούχα, παπούτσια και μερικά βιβλία. Δεν χρειαζόμασταν ούτε νερό ούτε φαγώσιμα, αφού το αγρόκτημα βρισκόταν σε απόσταση περίπου μια ώρα δρόμο. Ο θεός μου που μας συνόδευε, είχε αναλάβει να καθοδηγεί το γαϊδούρι και να καταλαγιάζει τις παραξενιές του. Μας προειδοποιούσε συχνά: «μην στέκεστε ποτέ κοντά, πίσω από τα πισινά του πόδια, να περπατάτε πάντα στα πλάγια ή μπροστά». Κάποιες φορές το ζώο σταματούσε απότομα και χωρίς λόγο. Κατέβαζε τα μεγάλα του αυτιά, τα τοποθετούσε παράλληλα με τον αυχένα του και ετοιμαζόταν για κλότσημα. Ένα χτύπημα στη ράχη του που του κατάφερνε ο θεός μου αρκούσε να το ηρεμήσει. Και τότε όλοι μας ξεκινούσαμε ξανά με προσεκτικό βήμα. Ο πατέρας μου προχωρούσε μπροστά κρατώντας ένα ραβδί. Υποστήριζε πως χτυπώντας το στο έδαφος ο θόρυβος θα έδιωχνε τα φίδια. Όσο προχωρούσαμε, τόσο ο δρόμος στένευε και βυθιζόταν μέσα στη βλάστηση. Μετά από μια απόσταση που διανύσαμε κάτω από τον ήλιο ήμασταν χαρούμενοι που περπατούσαμε στη σκιά. Να λοιπόν που βρεθήκαμε μπροστά από ένα μεγάλο σπίτι περιτριγυρισμένο από μια εντυπωσιακή βλάστηση. Μεγάλα δέντρα κολλημένα το ένα δίπλα στο άλλο έπλεκαν τα κλαδιά τους σχηματίζοντας μια ευεργετική σκιά. Συκιές, καρυδιές, καστανιές, πορτοκαλιές, λεμονιές, μουσμουλιές και φυσικά ελιές με τους κορμούς σκαμμένους από τους αιώνες. Μπροστά από το αγρόκτημα το έδαφος κατηφόριζε ελαφρώς. Από τη μία πλευρά βρισκόταν ένας εκτεταμένος λαχανόκηπος με μια μεγάλη ποικιλία λαχανικών. Στο κοτέτσι, το οποίο ήταν χωρισμένο με περίφραξη, υπήρχαν κότες, γαλοπούλες, χήνες και κουνέλια. Στην άκρη του κήπου, γύρω στα εκατό μέτρα από το σπίτι, κυλούσε ένα ποτάμι με ένα νερό κρυστάλλινο. Στο σημείο αυτό το ποτάμι σχημάτιζε μια στροφή, στην άκρη της οποίας βρισκόταν ένας νερόμυλος κατασκευασμένος από πέτρα. Στην άκρη του ποταμιού κολυμπούσαν μερικές πάπιες. Τί γοητευτική φύση! Τί ειδυλλιακό τοπίο!

Το σπίτι ήταν χτισμένο σε ένα μόνο επίπεδο. Ένας μεγάλος χώρος, τον οποίον κοσμούσε ένα γωνιακό τζάκι, αποτελούσε ταυτόχρονα σαλόνι και τραπεζαρία. Σε μια εκτεταμένη εσοχή βρισκόταν η κουζίνα εξοπλισμένη με μια μεταλλική σόμπα και

μια μικρή πόρτα που έβγαζε στον κήπο. Ο χώρος έβγαζε σε μια αυλή με πατημένο χώμα και την οποία κάλυπτε με τη σκιά της μια πέργολα και στο πίσω μέρος μια πόρτα από συμπαγές ξύλο οδηγούσε σε δύο κρεβατοκάμαρες που επικοινωνούσαν. Ένας χωριάτικος φούρνος από τούβλα ένωνε το σπίτι με την ξύλινη καλύβα στην οποία είχε εγκατασταθεί το ζευγάρι των αγροτών. Μια τελευταία ανακάλυψη μας γέμισε ικανοποίηση. Σε κάποια απόσταση πίσω από το αγρόκτημα, μέσα στους ελαιώνες, ένας στάβλος στέγαζε κατσίκες, πρόβατα και μια γουρούνα με τα γουρουνάκια της. Τέλος, σε ένα υπόστεγο κοντά, βούιζαν κάποιες κυφέλες που θα μας έδιναν καλό μέλι.

Πέσαμε για ύπνο νωρίς, εντυπωσιασμένοι από αυτήν την πρώτη και γεμάτη εκπλήξεις ημέρα. Το παιδικό μας αίμα έβραζε οργανώνοντας τα παιχνίδια της επομένης. Την επόμενη ημέρα, αφού ήπιαμε γάλα κατσίκας, χυμό πορτοκαλιού και αφού φάγαμε μερικά σύκα τρέξαμε προς το ποτάμι. Από την προηγούμενη, η ιδέα να πιάσουμε μια πάπια είχε ήδη γεννηθεί στο παιδικά μας μυαλά. Δεν ήταν όμως καθόλου εύκολο. Το πτηνό άρχισε να κρώζει και να χτυπάει τα φτερά του καταβρέχοντάς μας. Ξαφνικά, τη στιγμή που πιστεύαμε ότι θα το αρπάζαμε, άνοιξε ένα παράθυρο από τον μύλο και μια βροντερή φωνή μας φώναξε «παλιόπαιδα που βασανίζετε το πουλί». Αρχίσαμε να τρέχουμε και εξαφανιστήκαμε σε ανύποπτο χρόνο. Από τότε οι πάπιες ξαναβρήκαν την ησυχία τους. Κάναμε μπάνιο πολλές φορές δίπλα τους δίχως ποτέ να τους επιτεθούμε.

Σε ότι αφορά την τροφή ήμασταν πρακτικά ανεξάρτητοι. Είχαμε πουλερικά, λαχανικά, φρούτα, μαρμελάδες και άφθονο γάλα. Το αλεύρι από καλαμπόκι, αλεσμένο από τον μυλωνά, προοριζόταν για τη δημιουργία ενός χοντρού ψωμιού, το οποίο έψενε ο χωρικός στον υπαίθριο φούρνο του. Η αλήθεια είναι ότι είχαμε έλλειψη από ζάχαρη, ρύζι και σταρένιο αλεύρι. Ο θεός μου που μας επισκεπτόταν κατά καιρούς, μας έφερνε δοχεία με λάδι, σαπούνι και λίγη ζάχαρη που μας έστελνε ο παππούς μου. Ο λαθροκυνηγός με την παλιά μηχανή μας πουλούσε κατά καιρούς ορτύκια και μπεκάτσες. Το κυνήγι στην περιοχή αφθονούσε και ο Οκτώβριος ήταν η καλύτερη εποχή. Στην ουσία ζούσαμε με αυτάρκεια. Η μητέρα φύση μας φρόντιζε γενναιόδωρα. Για νερό πηγαίναμε στο Μελισούδι, στο κτήμα του παππού μου που βρισκόταν πολύ κοντά, από όπου ανάβλυζε μια πηγή με μεγάλη δύναμη ακατάπαυστα όλο το έτος. Το γαϊδούρι μετέφερε πήλινες κανάτες για τον εφοδιασμό του σπιτικού. Το αγαπημένο μας ρόφημα ήταν ο μούστος. Στο τέλος της εποχής του τρύγου αρκούσε να μαζέψουμε τα τσαμπιά από τα σταφύλια από την πέργολα και να τα στύσουμε. Υπήρχαν διάφορες ποικιλίες σταφυλιών. Μια λευκή και μια κόκκινη. Η λευκή έδινε έναν μούστο ζαχαρώδη, όπως μας άρεσε. Η κόκκινη είχε μια ελαφριά γεύση φράουλας. Ο χωρικός πίεζε τα σταφύλια ξυπόλυτος μέσα σε ένα μεγάλο βαρέλι και έφτιαχνε ένα περίεργο απόσταγμα που έβγαζε ένα κρασί, το οποίο οι γονείς μου δεν είχαν σε ιδιαίτερη εκτίμηση.

Μέσα στην υπέροχη αυτή φύση οι ημέρες κυλούσαν ήσυχα. Στην πορεία, κατά τα τέλη Οκτωβρίου ο ουρανός μας θύμιζε ότι η ωραία εποχή έφτανε στο τέλος της. Το κερκυραϊκό καλοκαίρι είναι μακρύ, αρχίζει τον Μάιο και τελειώνει τον Οκτώβριο. Άλλες φορές συμβαίνει να μην βρέχει καθόλου και άλλες, κατ' εξαίρεση, να βρέχει για πολλούς μήνες. Αλλά σε αυτό το ημιτροπικό κλίμα, όταν φτάνουν οι πρώτες βροχές, τα «πρωτοβρόχια», η αλλαγή της φύσης είναι εντυπωσιακή. Τα όλο και περισσότερα σύννεφα μαζεύονται για να καλύψουν το γαλάζιο του ουρανού. Έπειτα πυκνώνουν και κατεβαίνουν όλο και χαμηλότερα, αλλάζοντας το χρώμα τους σε μολυβί. Επικρατεί μια μεγάλη ηρεμία. Ξαφνικά φωτεινές λωρίδες σκίζουν τον ουρανό, ακολουθούμενες από τον εκκωφαντικό ήχο της βροντής. Όλα μαζί τα ιταλικά και γερμανικά κανόνια ενωμένα δεν θα μπορούσαν να αναμετρηθούν με τον θόρυβο της κερκυραϊκής βροντής. Η βροχή που ακολουθούσε ήταν καταρρακτώδης. Οι σταγόνες είναι χοντρές, πυκνές που πονάνε το πρόσωπο και τα χέρια και διαπερνούν το έδαφος. Λακκούβες νερό δημιουργούνται παντού και το έδαφος γίνεται λασπώδες. Εάν για κακή του τύχη κάποιος δεν έχει ομπρέλα, βρέχεται έως το κόκκαλο. Μπορεί να βρέχει για πολλές μέρες συνεχόμενα. Έτσι οι έξοδοι και τα παιχνίδια στην ύπαιθρο αραίωσαν. Τοτζάκι ήταν αναμμένο μέρα νύχτα, ενώ ο εφοδιασμός σε ξύλα ελιάς ήταν εξασφαλισμένος. Μέσα σε ένα υπόστεγο καλυμμένο με μια στέγη από καλάμια και φτέρες, υπήρχαν άφθονα ξύλα για να περάσουμε πολλούς χειμώνες. Τα κούτσουρα από αυτό το πολύ σκληρό ξύλο καίγονται πολύ αργά και μπορούν να κρατήσουν όλη τη νύχτα.

Καθόμασταν ολόγυρα από ένα στρογγυλό τραπέζι, πάνω σε ξύλινα σκαμπό τα οποία ήταν σκληρά και άβολα, ανυψωμένοι με ένα ή δύο μαξιλάρια. Η μητέρα μου μοίραζε βιβλία, μολύβια και κόλες χαρτιού και το κατ' οίκον σχολείο διεκδικούσε τα δικαιώματά του. Ο πατέρας μου ξετρύπωσε έναν μικρό μαύρο πίνακα και κιμωλίες. Τοποθετημένος σε ένα τυχαίο καβαλέτο, με το μικρό σφουγγαράκι να κρέμεται στη γωνία, αποδείχθηκε ιδανικό εργαλείο διδασκαλίας για τη δασκάλα-μητέρα μου. Το επίπεδο διδασκαλίας, λόγω της διαφοράς ηλικίας, ήταν διαφορετικό για κάθε αδελφό. Τα μαθήματα γινόταν στον καθένα μας διαδοχικά. Ο πατέρας μου, επιστρέφοντας από τις μακρινές περιπλανήσεις του μέσα στη φύση, έλεγε την πρόοδό μας στην αριθμητική και δεν έχανε ποτέ ευκαιρία να μας επαναλαμβάνει «μόνο χάρη στις σπουδές και τη μόρφωση γίνεται κανείς επιτυχημένος στη ζωή».

Μετά τα μαθήματα, αργά το απόγευμα, άρχιζε ήδη να κάνει κρύο, ερχόταν η σειρά του μπάνιου. Τα μπάνια στο ποτάμι και τα ντους έξω είχαν πια τελειώσει. Ένα ξύλινο βαρέλι κομμένο στη μέση αποτελούσε τη μπανιέρα μας. Τη γεμίζαμε με ζεστό νερό και σαπουνιζόμασταν με δύναμη. Αυτό συνέβαινε στην εσοχή της κουζίνας η οποία ζεσταινόταν καλά από την ξύλινη σόμπα.

Στη νέα μας αυτή ζωή, υπήρχε πάντως μόνο μια στεναχώρια. Δεν είχαμε φίλους. Δεν υπήρχε στον ορίζοντα κανένα παιδί με το οποίο να μοιραστούμε τα παιχνίδια μας.

Μετά από πολλές βροχερές μέρες ουσιαστικά χωρίς παύση, ο ήλιος και ο γαλάζιος ουρανός έκαναν διστακτικά την εμφάνισή τους. Ο θεός μου, στον οποίο δεν άρεσε ιδιαίτερα να περπατάει στη λάσπη, ξαναήρθε να μας επισκεφθεί. Ήμασταν στις αρχές του Νοεμβρίου. Ο πατέρας μου, ανυπόμονος να γνωρίσει την κατάσταση που επικρατούσε στην πόλη, του έκανε ένα σωρό ερωτήσεις. Οι απαντήσεις του ήταν αόριστες. Κανένας αξιόπιστος μάρτυρας δεν είχε επιστρέψει από την πόλη. Δεν υπήρχαν παρά φήμες, που συμπυκνώνονταν σε λίγες λέξεις «τίποτα δεν πάει καλά». Προσέθεσε όμως πως ο δάσκαλος του χωριού επρόκειτο να πάει σύντομα. Τα ξαδέλφια του, των οποίων το σπίτι είχε καταστραφεί από τις φλόγες και τους βομβαρδισμούς, μπορούσαν να του παράσχουν καταφύγιο για μερικές ημέρες στα κρυφά. Η προοπτική αυτή χαροποιούσε τον πατέρα μου. Εάν το σχέδιο αυτό πραγματοποιείτο θα μπορούσαμε επιτέλους να μάθουμε περισσότερα.

Οι ημέρες κυλούσαν ατελείωτες. Οι καταιγίδες και η βροχή εναλλάσσονταν πάντα τόσο εντυπωσιακά. Προς έκπληξή μας, μία από τις πολύ βροχερές μέρες, ο θεός μου ξαναεμφανίστηκε, λασπωμένος μέχρι το γόνατο. Ο δάσκαλος τα είχε καταφέρει. Είχε μείνει τέσσερις μέρες στα ξαδέλφια του στην πόλη και είχε επιστρέψει. Υποσχέθηκε ότι θα έρθει να μας δει, μόλις συνέλθει από τις συγκινήσεις και βελτιωθεί ο καιρός. Περιμέναμε με ανυπομονησία την επιστροφή της καλοκαιρίας.

15. Νέα από την πόλη

Μια ηλιόλουστη Κυριακή, το πρωί, ο πολυαναμενόμενος επισκέπτης μας έκανε την εμφάνισή του στο τέλος του δρόμου. Καθίσαμε δίπλα στο τζάκι, όπου η φωτιά έκαιγε. Ωραίες μυρωδιές από την κουζίνα κατέκλυζαν το καθιστικό. Η μητέρα μου ετοίμαζε το παραδοσιακό κυριακάτικο γεύμα: κόκορα παστιτσάδα. Τα μακαρόνια που συνήθως συνοδεύουν το πιάτο αυτό, έλειπαν, έχοντας αντικατασταθεί από πατάτες. Το καλό γεύμα που μας περίμενε έμελλε να είναι σε πλήρη αντίθεση με την λυπητερή αφήγηση του επισκέπτη μας. Τα νέα ήταν άσχημα.

Οι Γερμανοί, μετά τις βιαιοπραγίες των πρώτων ημερών, είχαν επιβάλει κάποια τάξη. Έδωσαν εκ νέου στους Κερκυραίους ένα μέρος των διοικητικών τους εξουσιών. Είχαν κατανοήσει ότι ο ντόπιος πληθυσμός δεν είχε υποστηρίξει τους Ιταλούς, ότι αντιθέτως είχαν υποστεί την κατοχή τους και είχαν υποφέρει από το καθεστώς τους. Αλλά πέρα απ' αυτό, οι συνθήκες διαβίωσης στην πόλη ήταν δραματικές. Είχαν μείνει εκεί περίπου δέκα πέντε χιλιάδες άνθρωποι, ενώ οι υπόλοιποι είχαν φύγει για την ύπαιθρο. Κατοικούσαν σε μια πόλη όπου περισσότερες από τις μισές κατοικίες ήταν κατεστραμμένες ή είχαν υποστεί

ουσιαστικές ζημίες. Οι κατοικίες τους ήταν σε επισφαλή κατάσταση. Η βροχή έπεφτε μέσα σε πολλά σπίτια, των οποίων οι στέγες είχαν καεί. Υπήρχε έλλειψη τροφίμων και οι τελευταίες προμήθειες στις δημοτικές αποθήκες διανεμόνταν με οικονομία. Λίγο αλεύρι, λίγο ρύζι και λίγο λάδι. Ταυτόχρονα η πόλη κατακλυζόταν από ένα πλήθος πολλών χιλιάδων Ιταλών αιχμαλώτων. Οι αξιωματικοί οι οποίοι δεν τουφεκίστηκαν, είχαν φυλακιστεί μέσα στα φρούρια. Οι στρατιώτες είχαν τοποθετηθεί μέσα σε μερικές σκηνές σε ένα στρατόπεδο κοντά στο αεροδρόμιο. Ζούσαν σε δραματική κατάσταση. Μετά από τον καυτό ήλιο του τέλους του καλοκαιριού, είχαν να αντιμετωπίσουν τη βροχή και τη λάσπη της αρχής του φθινοπώρου. Το σχέδιο των Γερμανών ήταν να τους μεταφέρουν το ταχύτερο δυνατό στην Αθήνα. Από εκεί έπειτα θα μεταφέρονταν με τρένο στη Θεσσαλονίκη, απ' όπου αναχωρούσαν τα κονβόια με κατεύθυνση την Τσεχοσλοβακία και την Πολωνία. Τα εργοστάσια όπλων των κατακτημένων αυτών χωρών, είχαν μεγάλη ανάγκη από δωρεάν εργατικά χέρια. Ένα πρώτο μέρος αιχμαλώτων μαζί με μερικούς αξιωματικούς επιβιβάστηκε σε καΐκια με προορισμό την Ήπειρο. Σύμφωνα με φήμες, λίγοι έφτασαν στον προορισμό τους γιατί τις επόμενες ημέρες μετά την αναχώρησή τους, πολλά πτώματα τυλιγμένα μέσα σε σάκους ξεβράστηκαν στις παραλίες του νησιού. Κάποιοι είχαν εκτελεστεί με μια σφαίρα στο σβέρκο.

Ο δάσκαλος διέκοψε για μια στιγμή τη αφήγησή του για να πάρει μια ανάσα. Το βλέμμα του έγινε πιο σκοτεινό και συνέχισε να αφηγείται: «Την 11η Οκτωβρίου του 1943 οι Γερμανοί είχαν μεταφέρει στο λιμάνι της Κέρκυρας ένα μεγάλο ιταλικό εμπορευματοφόρο πλοίο, λάφυρο του πολέμου: το Μάριο Ροσέτι. Είχαν ξεκινήσει από την προηγούμενη να φορτώνουν το πλοίο αυτό με αιχμαλώτους και ήθελαν να ολοκληρώσουν την επιβίβαση περίπου δύο χιλιάδων ανδρών, την επομένη το πρωί. Όταν η επιχείρηση έφτασε στο τέλος της νωρίς το πρωί, τέσσερα αμερικανικά αεροπλάνα πετώντας χαμηλά επιτέθηκαν στο πλοίο. Συνέβη μια πραγματική τραγωδία. Περισσότεροι από χίλιοι άνθρωποι σκοτώθηκαν από τις βόμβες ή πνίγηκαν. Το πλοίο πήρε γρήγορα κλίση και βυθίστηκε μέσα σε λίγες ώρες.

Όμως ο εφιάλτης δεν σταμάτησε εκεί. Στο τέλος του πρωινού της ίδιας ημέρας, ένα σμήνος από τριάντα αμερικανικά αεροπλάνα επιτέθηκαν στην πόλη. Έριξαν περισσότερες από δύο χιλιάδες βόμβες. Πολλές συνοικίες που είχαν ήδη πληγεί, δοκιμάστηκαν εκ νέου. Τριακόσιοι άνθρωποι κατέληξαν ή τραυματίστηκαν. Το νοσοκομείο, το ορφανοτροφείο και μεγάλος αριθμός εκκλησιών σε μεγάλο βαθμό καταστράφηκαν. Ο πληθυσμός ήταν τρομοκρατημένος.

Και σαν να μην έφτανε αυτό, ένα άλλο δράμα συνέβη περιφερειακά της πόλης. Το στρατόπεδο όπου ήταν εγκατεστημένοι οι Ιταλοί αιχμάλωτοι, δίπλα από το αεροδρόμιο, βομβαρδίστηκε ανελέητα. Τα πτώματα που συγκεντρώθηκαν δεν καταμετρήθηκαν ποτέ. Έβλεπε κανείς τρόπο, στρατιώτες να έχουν αγκιστρωθεί στους φράχτες, να πυροβολούνται και να εκτελούνται από τους φρουρούς, οι οποίοι, παρ' όλη την καταιγίδα από τις βόμβες είχαν μείνει στις θέσεις τους πάνω

στα πυροβολεία. Μετά από τον χαμό τόσων χιλιάδων ανθρώπων σε μόνο μια μέρα, δεν έμεναν πια παρά περίπου δύο χιλιάδες πεντακόσιοι αιχμάλωτοι στο νησί. Μεταφέρθηκαν με πλοίο στην Αθήνα και από εκεί στα στρατόπεδα καταναγκαστικών έργων της Κεντρικής Ευρώπης».

Ο πατέρας μου ρώτησε τον συνομιλητή του εάν οι σύμμαχοι εν γνώσει τους επιτέθηκαν σε αιχμαλώτους πολέμου. Αυτός απάντησε: «Πιθανώς όχι. Κατά τα φαινόμενα, νόμιζαν ότι επρόκειτο για γερμανικές δυνάμεις.»

Βαθιά συγκινημένος, ο επισκέπτης μας ολοκλήρωσε την αφήγησή του στεκούμενος σε ένα γεγονός. Πολλοί Ιταλοί αιχμάλωτοι, ίσως πολλές εκατοντάδες, είχαν επιζήσει εκείνη την ημέρα και είχαν αποδράσει από τους φρουρούς. Είχαν σκορπιστεί και κρυφτεί στην κερκυραϊκή ύπαιθρο. Έψαχναν την κατάλληλη ευκαιρία να επιβιbasτούν λαθραία και να επιστρέψουν στην πατρίδα τους.

Η ώρα του φαγητού έφτασε. Καθισμένοι στα σκαμπό μας γύρω από το ξύλινο τραπέζι ξεκινήσαμε να γευματίζουμε. Οι σκέψεις μας όμως ήταν αλλού. Το μαγειρικό ταλέντο της μητέρας μου και η ποικιλία των πιάτων της δεν γνώρισαν τη συνηθισμένη επιτυχία. Όλα εκείνα τα τραγικά γεγονότα που συνέβησαν στη δύστυχή μας πόλη, από την άλλη πλευρά του λόφου μερικά χιλιόμετρα μακριά σε ευθεία γραμμή, μας είχαν προκαλέσει βαθιά αναστάτωση και μας είχαν κόψει την όρεξη.

Περιέργως, από αυτήν τη φοβερή και εντυπωσιακή αφήγηση, συγκράτησα μια λεπτομέρεια. Υπήρχαν λοιπόν πολλοί Ιταλοί που είχαν αποδράσει και ήταν κρυμμένοι στην Κερκυραϊκή ύπαιθρο. Ίσως οι ίδιοι που παρέλαυναν στους δρόμους της Κέρκυρας με το φτερό στο καπέλο τους. Τώρα θα κρύβονταν όπως εμείς. Μακριά από όλους. Μέσα σε ένα αγρόκτημα, μια σπηλιά ή ένα δάσος. Ίσως να έρχονταν έως τον μύλο!

Όταν ο δάσκαλος έφυγε, συνειδητοποίησα πόσο τυχεροί ήμασταν σε κάθε περίπτωση που εγκαταλείψαμε την πόλη. Που δεν χρειάστηκε να ζήσουμε εκείνες τις τρομακτικές ημέρες. Ήθελα να αγκαλιάσω τον πατέρα μου για να τον ευχαριστήσω.

Εκείνο το βράδυ κοιμήθηκα πολύ άσχημα. Η εικόνα των βομβαρδισμών, οι πυρκαγιές, ο πανικόβλητος πληθυσμός, ανακαλούσαν μέσα μου τις αναμνήσεις των γεγονότων που έζησα μερικές εβδομάδες νωρίτερα. Το πρωί ξύπνησα στο κρεβάτι των γονιών μου, είχα φωνάξει και αναπηδήσει στον ύπνο μου. Με είχαν πάρει μαζί τους για να με καθησυχάσουν.

16. Ένα περίεργο νόμισμα

Στις αρχές Δεκεμβρίου το νέο έπεσε σαν κεραμίδα. Έπρεπε να αφήσουμε το αγρόκτημα και να ψάξουμε ένα άλλο μέρος για να εγκατασταθούμε. Ο αγρότης μας είχε παραχωρήσει το σπίτι του για περιορισμένο χρονικό διάστημα. Για μερικές εβδομάδες το πολύ. Τώρα γνωρίζαμε, μετά τη διήγηση του δασκάλου, ότι έπρεπε να συνεχίσουμε να κρυβόμαστε. Κατά τα φαινόμενα, οι Γερμανοί δεν είχαν, προς το παρόν, την πρόθεση να εγκαταλείψουν το νησί.

Οι έρευνες διήρκεσαν τρεις ημέρες. Ο πατέρας μου έφευγε νωρίς το πρωί, με οποιονδήποτε καιρό, με το αντιοφικό μπαστούνι στο χέρι. Επέστρεφε το βράδυ κουρασμένος με τα παπούτσια λασπωμένα. Το βράδυ της τρίτης ημέρας, ένα χαμόγελο φώτισε το πρόσωπό του. Είχαμε καταλάβει, είχε βρει τη νέα μας καταφύγιο.

Δύο ημέρες αργότερα αφήναμε το αγρόκτημα. Τα πράγματά μας ήταν έτοιμα σε μερικές ώρες, ούτως ή άλλως είχαμε λίγα αντικείμενα να μεταφέρουμε. Πριν ξεκινήσουμε, ο πατέρας μου μας περιέγραψε το νέο μας κατάλυμα. Βρισκόταν μέσα σε ένα χωριό χτισμένο ψηλά πάνω σε έναν λόφο, μία ώρα με τα πόδια από τη φάρμα που αφήναμε και ονομαζόταν Βαλανιό. Ο δρόμος για να φτάσει κανείς εκεί, διακλαδωνόταν στα δεξιά, ακριβώς πριν την είσοδο του χωριού του παππού μου. Ήταν πολύ στενός, με στροφές, χαλασμένος, και είχαν δημιουργηθεί λακκούβες με νερό και λάσπη. Κατηφόριζε στο βάθος της κοιλάδας έως το ποτάμι, με το οποίο διασταυρωνόταν μερικές εκατοντάδες μέτρα στα βόρεια του νερόμυλου μας. Εκεί, κρυμμένο από μια πολύ πυκνή βλάστηση, βρισκόταν ένα παλιό πέτρινο γεφύρι. Από την άλλη πλευρά του γεφυριού, ο δρόμος που ανηφόριζε τις πλαγιές της απέναντι πλευράς της κοιλάδας, βρισκόταν στην ίδια κατάσταση. Το σημαντικό όμως ήταν ότι ο δρόμος αυτός ήταν αδιέξοδο. Σταματούσε στο χωριό. Με αυτοκίνητο, χρειαζόταν κανείς τουλάχιστον σαράντα λεπτά για να φτάσει και σίγουρα πάνω από μία ώρα για ένα στρατιωτικό φορτηγό. Άλλο σημαντικό ζήτημα: Από την είσοδο του χωριού μπορούσε κανείς να ελέγξει τη διασταύρωση που βρισκόταν απέναντι, από την άλλη πλευρά της κοιλάδας. Ακόμη κι αν κάποιο όχημα, έχοντας διαφύγει της προσοχής μας, ακολουθούσε αυτόν τον δρόμο, θα προδιδόταν από τα αγκομαχητά της μηχανής του σε κάθε στροφή. Ο θόρυβος αυτός, ενισχυμένος από την ηχώ του βάθους της κοιλάδας που έκανε αντίλαλο, θα μας χρησίμευε σαν σειρήνα συναγερμού. Σε σαράντα λεπτά, είχαμε ένα ικανοποιητικό χρονικό περιθώριο για να φύγουμε και να εξαφανιστούμε μέσα στη φύση.

Έτοιμοι για αναχώρηση, η μικρή ομάδα αποτελείτο από την οικογένειά μας, τον θείο μου και το γαϊδούρι. Ευχαριστήσαμε τον αγρότη και ρίξαμε, σαν αποχαιρετισμό, μια τελευταία ματιά σε αυτό το κτήμα που μας είχε γοητεύσει κατά τη σύντομη αυτή διαμονή.

Ο δρόμος ήταν λασπωμένος. Τα παπούτσια μας και οι οπλές του γαϊδουριού ήταν βρώμικα. Πηδούσα μέσα στις λακκούβες με νερό για να καταβρέχω τον αδελφό μου που περπατούσε δίπλα μου. Ο τσακωμός που ξεκίνησε σταμάτησε αμέσως από τη φωνή του πατέρα μου: «ησυχάστε». Διασχίσαμε το πέτρινο γεφύρι θαυμάζοντας το ποτάμι. Είχε μεγαλώσει από τις βροχές του φθινοπώρου και το νερό στροβιλιζόταν. Μετά από το πέρασμα αυτό, αρχίσαμε να ανηφορίζουμε με προορισμό το χωριό. Ένα μεγάλο σύννεφο έφτασε ξαφνικά πάνω από τα κεφάλια μας και μας επιφύλαξε χοντρές σταγόνες βροχής. Είχαμε ομπρέλες για να προστατευτούμε, απαραίτητο αξεσουάρ τον χειμώνα στην Κέρκυρα. Το γαϊδούρι ήταν καλυμμένο με μια υφασμάτινη κάπα κερωμένη, η οποία προστάτευε τόσο το σώμα του όσο και το φορτίο. Στο κεφάλι, μέσα από δύο τρύπες, ξεπρόβαλαν τα μακριά αυτιά του ζώου μας.

Μετά από αυτήν την μακριά ανάβαση επιτέλους φτάσαμε. Το χωριό, ένας μικρός οικισμός από μερικές δεκάδες πολύ παλιά σπίτια, διασχιζόταν από ένα κεντρικό στενό καντούνι με στροφές και πλακοστρωμένο. Στην είσοδο, περάσαμε μπροστά από μια μικρή εκκλησία, ασπρισμένη με ασβέστη, της οποίας το μικροσκοπικό καμπαναριό ήταν διακοσμημένο με έναν σταυρό. Διασχίσαμε το χωριό γλιστρώντας πού και που στο πλακόστρωτο και φτάσαμε στο τέλος του. Εκεί βρισκόταν μια εκκλησία, πιο μεγάλη, πιο επιβλητική, χτισμένη σε ένα ανάχωμα, περιτριγυρισμένο από έναν μεγάλο κήπο. Η νέα μας κατοικία βρισκόταν απέναντι από την εκκλησία. Ο δρόμος και το χωριό στο σημείο αυτό τελείωναν. Ο οικισμός αυτός ήταν τελείως απομονωμένος, γεγονός που ήταν βιοτικής σημασίας πλεονέκτημα για την οικογένειά μας.

Ο παπάς του χωριού, φίλος του παππού μου, μας βρήκε ένα κατάλυμα. Ανήκε σε έναν ξάδελφό του, ήταν ακατοίκητο και μπορούσαμε να εγκατασταθούμε για μεγάλο διάστημα. Το σπίτι ήταν πολύ μικρό. Η κρεβατοκάμαρα των γονιών μου έβλεπε σε έναν ωραίο κήπο. Το δωμάτιό μας έβλεπε στον δρόμο απέναντι από την εκκλησία. Το τρίτο και τελευταίο δωμάτιο ήταν μια αρκετά μεγάλη κουζίνα επιπλωμένη με ένα τραπέζι και τέσσερις καρέκλες. Μέσα σε κάθε κρεβατοκάμαρα βρίσκονταν δύο κρεβάτια και μια ντουλάπα. Ένα τραπέζι ήρθε γρήγορα να συμπληρώσει την επίπλωση της δικής μας κρεβατοκάμαρας. Στην σκληρή του επιφάνεια είναι που τοποθετήσαμε το σχολικό μας υλικό.

Η υποδοχή των χωρικών υπήρξε θερμή. Ο πρόεδρος του χωριού ήρθε την επομένη να μας επισκεφθεί. Ήξερε ήδη ότι ο δικηγόρος από το γειτονικό χωριό ήθελε να προφυλάξει την οικογένειά του απομακρύνοντάς την από τα γερμανικά πυρά. Σε κάθε περίπτωση αγνοούσε το γεγονός ότι ο πατέρας μου μιλούσε γερμανικά. Κανείς δεν έπρεπε να μάθει αυτό το μυστικό. Η διάδοσή του θα μας καθιστούσε πολύ εκτεθειμένους.

Το πρώτο θέμα που συζητήθηκε με τον πρόεδρο ήταν εκείνο του εφοδιασμού μας σε τρόφιμα. Στο χωριό μπορούσαμε να αγοράσουμε τα βασικά τρόφιμα αλλά υπήρχε το πρόβλημα του νομίσματος. Οι Ιταλοί, κατά τη διάρκεια της κατοχής τους, είχαν εισαγάγει την ιονική δραχμή. Με την άφιξη των Γερμανών αυτή καταργήθηκε. Οι χωρικοί από όλα τα χωριά, είχαν καθιερώσει σαν νόμισμα ανταλλαγής το λάδι. Υπολόγιζαν σε λίτρο λαδιού ή σε υποδιαίρεσεις του λίτρου. Αυτή η συμφωνία φαινόταν ότι ικανοποιούσε όλους. Πληρώναμε τα πάντα με λάδι. Το ενοίκιο, τα ξύλα, τα τρόφιμα, το πετρέλαιο, και ότι είχαμε ανάγκη, με την προϋπόθεση βέβαια ότι ήταν διαθέσιμο στο χωριό. Χρειάζοταν λοιπόν κατ' αρχάς να έχει στην κατοχή του κανείς λάδι. Ο πρόεδρος μπορούσε να μας βοηθήσει για μερικές μέρες αλλά όχι για περισσότερο.

Ο πατέρας μου ξεκίνησε δύο μέρες μετά την άφιξή μας. Έπρεπε να φροντίσει για τον εφοδιασμό μας σε λάδι και έπρεπε να μείνει δύο μέρες στο χωριό του. Επέστρεψε με την άμαξα του παππού μου γεμάτη με εφόδια και κυρίως με τέσσερις κανάτες γεμάτες λάδι. Ένα άλλο δοχείο περιείχε πετρέλαιο. Ήταν πολύ χρήσιμο για τον φωτισμό και κυρίως για τη θέρμανση του σπιτιού. Μην έχοντας τζάκι, ζεσταινόμασταν με τη βοήθεια δύο σομπών πετρελαίου. Ήμασταν μέσα στο καταχείμωνο και ο καιρός ήταν κρύος και υγρός. Είχαμε υπολογίσει ότι αυτή η ποσότητα λαδιού μας αρκούσε για περίπου έναν μήνα, στο τέλος του οποίου θα χρειαζόταν ξανά ένα νέο δρομολόγιο. Θυμάμαι την πρακτική χρήση αυτού του περίεργου νομίσματος. Κατά καιρούς, ένας ψαράς ερχόταν στο χωριό για να πουλήσει τα ψάρια του. Τα ζύγιζε πάνω σε μια ζυγαριά στην κουζίνα μας. Η μητέρα μου αφαιρούσε το πολύτιμο υγρό με μια μεζούρα του ενός δεκάτου του λίτρου. Έχυνε τα αναγκαία δέκατα του λίτρου μέσα στο δοχείο του πωλητή και η συναλλαγή είχε ολοκληρωθεί.

Έτσι το πρώτο αυτό πολύ σημαντικό ζήτημα, του εφοδιασμού σε τρόφιμα, είχε λυθεί. Τα υπόλοιπα ήταν λιγότερο επείγοντα. Εντούτοις έπρεπε να οργανωθούμε για τη συνέχεια και χρειαζόταν αρκετή δουλειά. Κατά τη διάρκεια μιας βραδινής συγκέντρωσης γύρω από το τραπέζι της κουζίνας, μοναδικό δωμάτιο που θερμαινόταν επαρκώς, ο πατέρας μου εξέθεσε το σχέδιό του.

Κατά πρώτο λόγο, διέβλεπε κάποιες δυνατότητες να ξαναρχίσει τη δραστηριότητά του, χωρίς να μεταβεί στην πόλη. Πράγματι, μάθαμε από τον πρόεδρο του χωριού ότι οι γερμανικές αρχές, για να μην μπλοκάρουν εξ' ολοκλήρου τη λειτουργία της κοινωνίας, είχαν παραχωρήσει στους πολίτες κάποιες ελευθερίες. Η δικαιοσύνη θα μπορούσε μερικώς να επαναλειτουργήσει. Ένα μικρό δικαστήριο που δίκασε τις μικροδιαφορές, όπως έγινε αντιληπτό είχε ξεκινήσει εκ νέου να επαναλειτουργεί σε ένα γειτονικό χωριό. Ο ειρηνοδίκης που υπηρετούσε εκεί είχε ανάγκη από συνεργασία με έναν δικηγόρο. Το χωριό αυτό ήταν μιάμιση ώρα δρόμο με τα πόδια, ανάμεσα από χωράφια και ελαιώνες. Ο πατέρας μου θα πήγαινε να επισκεφθεί τον δικαστή.

Το δεύτερο ζήτημα ήταν η οργάνωση της εκπαίδευσής μας, βασισμένη σε ένα πρόγραμμα καθημερινής εργασίας με ελεύθερο χρόνο το Σαββατοκύριακο. Οι έρευνες για την εξασφάλιση εκπαίδευσης στο χωριό δεν είχαν φέρει κανένα αποτέλεσμα. Η μητέρα μου είχε βρει το επίπεδο πολύ χαμηλό. Οι τάξεις ήταν μεικτές και επιπλέον, εκείνη την περίοδο ο δάσκαλος απουσίαζε, εγκλωβισμένος κάπου στα βάσανα του πολέμου. Οι δύο γονείς μου ήταν λοιπόν αυτοί που θα συνέχιζαν την εκπαίδευσή μας. Η διδασκαλία αυτή έφερε τους καρπούς της και τις παραμονές των Χριστουγέννων του 1943, σε ηλικία έξι ετών και μισό, μπορούσα να διαβάζω με ευκολία μικρές ιστορίες. Ο δε αδελφός μου, διάβαζε ήδη μεγάλα βιβλία.

Το τρίτο σκέλος του σχεδίου, το πιο εμπιστευτικό, αφορούσε την αναζήτηση ενός μέρους για την κατασκευή ενός καταφυγίου. Μακριά από το χωριό, στο βουνό, εκεί που θα μπορούσαμε να κρυφτούμε στο ενδεχόμενο άφιξης Γερμανών στρατιωτών.

Το τελευταίο θέμα του σχεδίου στόχευε στη βελτίωση της επικοινωνίας μας με τον εξωτερικό κόσμο. Ήμασταν μακριά απ' όλους και αποκομμένοι απ' όλους. Δεν ξέραμε τίποτα από ότι συνέβαινε στην πόλη και στον κόσμο. Δεν είχαμε ηλεκτρικό ρεύμα, οπότε δεν υπήρχε τηλέγραφος ούτε τηλέφωνο. Εν συντομία, το όνειρό μας ήταν να βρούμε μια λύση για να εγκαταστήσουμε ένα ραδιόφωνο.

Οι στόχοι που έπρεπε να πετύχουμε εκτέθηκαν λοιπόν με σαφήνεια από τον πατέρα μου. Έπρεπε σιγά σιγά να τους τηρούμε. Ξεκινήσαμε με την οργάνωσή της ζωής μας στο χωριό. Κάθε πρωί είχαμε μαθήματα ανάγνωσης, ορθογραφία, ασκήσεις αριθμητικής. Πάνω στους τοίχους του δωματίου μας είχαμε καρφισώσει πολλούς παλιούς χάρτες γεωγραφίας. Τα Ιόνια Νησιά, η Ελλάδα, η Ευρώπη και ο κόσμος. Πολύ γρήγορα αρχίσαμε να μαθαίνουμε για την ύπαρξη των ηπείρων, των ωκεανών και τις πρωτεύουσες των διάφορων χωρών. Είχαμε φέρει, κατά τη φυγή μας, πολλά βιβλία, πολύτιμοι σύντροφοι για τον σκοπό αυτόν. Σ' αυτά, είχαμε βρει μεταφράσεις στα ελληνικά των γνωστότερων Ρώσων συγγραφέων, τα αγαπημένα αναγνώσματα της μητέρας μου. Ο πατέρας μου διάβαζε περισσότερο ιστορικά βιβλία. Μια μετάφραση στα ελληνικά του βιβλίου «ο κόμης Μοντεχρήστος» του Αλεξάνδρου Δουμά, είχε γίνει το αγαπημένο ανάγνωσμα του αδελφού μου, σε ηλικία οκτώμισι ετών. Αλλά οι τόμοι με τη μεγαλύτερη αξία, ήταν εκείνοι μιας ωραίας έκδοσης πάνω στην ελληνική μυθολογία.

Οι γονείς μας, εναλλάξ, μας διάβαζαν την γοητευτική ιστορία της ζωής, των δοξasiών και του πολιτισμού των προγόνων μας. Οι θεοί του Ολύμπου σύντομα δεν θα είχαν πια κανένα μυστικό για εμάς. Γνωρίσαμε τους ομηρικούς ήρωες, τον Οδυσσέα, τον Αχιλλέα, για να παραθέσω μόνο τους σημαντικότερους. Ο Τρωικός Πόλεμος και οι ανατροπές του ήρθαν να εμπλουτίσουν τα παιδικά μας όνειρα. Μάθαμε τον μύθο της Ιούς. Η όμορφη πριγκίπισσα Ιώ, κόρη του Ινάχου, την οποία ερωτεύτηκε ο Δίας, ο θεός των θεών. Εμπνευσμένη από το όνομά της, η θάλασσα

που βρέχει τα νησιά μας ονομάστηκε Ιόνιο Πέλαγος. Δεκάδες άλλοι μύθοι και ιστορίες περίπλοκου πολλές φορές περιεχομένου, μας οδήγησαν στην ανακάλυψη αυτού του φανταστικού κόσμου. Τις περισσότερες φορές ζητούσαμε να μας διηγούνται με απλά λόγια αυτές τις ιστορίες για να τις κατανοούμε καλύτερα.

Προετοιμάζαμε τα μαθήματά μας αργά το πρωί. Μετά το γεύμα, το οποίο λάμβανε χώρα κατά τις δύο, ήμασταν ελεύθεροι. Πολλά παιδιά στην ηλικία μας μας περίμεναν για να παίξουμε. Το μέρος συνάντησης ήταν ο κήπος της εκκλησίας. Ήμασταν ιδιαίτερα ζωηροί. Αρκούσε να διαφύγουμε έστω και λίγο από την προσοχή της μητέρας μου για να κάνουμε σκανδαλιές. Ένα από τα αγαπημένα μας παιχνίδια ήταν να σκαρφαλώνουμε πάνω στα δέντρα, όσο το δυνατόν ψηλότερα και να αφηνόμαστε να πέφτουμε, περισσότερο ή λιγότερο δυνατά. Το κυνηγητό, ανάμεσα στους γεμάτους με αγκάθια φράχτες, μας γέμιζε με γρατζουνιές και σημάδια παντός είδους. Παρόλη την απόλυτη απαγόρευση να πετάμε πέτρες, ο κανόνας αυτός συχνά παραβιαζόταν. Ένα απόγευμα, αφού είχαμε δημιουργήσει δύο εχθρικές ομάδες που μάχονταν, ο αδελφός μου πέταξε μια πέτρα η οποία προσγειώθηκε ανέλπιστα, ψηλά στο κρανίο ενός παιδιού στην ηλικία μας. Η θέα του αίματος μας ώθησε να συμφιλιωθούμε αμέσως. Όλοι μέσα στα κλάματα, πήραμε τον τραυματία στην μητέρα μου η οποία, φροντίζοντας την πληγή του μας επέπληξε χαρακτηρίζοντάς μας αιμοβόρους ληστές. Σε κάθε περίπτωση αυτό στάθηκε ένα καλό μάθημα για να μην ξαναρχίσουμε. Ένα άλλο παιχνίδι αποτελούσε το κρυφτό στην εκκλησία. Ο επίσκοπος άφηνε συχνά την πόρτα ανοιχτή και το πεδίο ήταν ελεύθερο για να τρέχουμε κάτω από τις εικόνες και τα λιβανιστήρια. Ο φόβος πάντως να βρεθούμε ξαφνικά κλειδωμένοι, μετρίαζε την τόλμη μας.

Κάποια απογεύματα φεύγαμε εκδρομή με τον πατέρα μου. Οι ευκαιρίες ήταν σπάνιες γιατί ήμασταν μέσα στο καταχείμωνο και έβρεχε συχνά. Ένας από τους αγαπημένους μας περιπάτους ήταν αυτός του μονοπατιού της πηγής. Αυτή η φυσική πηγή βρισκόταν περίπου εκατό μέτρα από το σπίτι μας. Ο δρόμος περνούσε δίπλα από αυτό το υδάτινο σημείο και μετά χανόταν μέσα σε μια πυκνή βλάστηση, μέχρι το βάθος της κοιλάδας. Επίσης διασχίζαμε το χωριό για να πάμε στην πέργολα του μικρού καφενείου. Αυτός ο υπαίθριος χώρος βρισκόταν στην είσοδο του χωριού και δέσποζε στην κοιλάδα από την οποία είχαμε έρθει. Ξεχωρίζαμε απέναντι, στην κορυφή του λόφου, το σταυροδρόμι από όπου ξεκινούσε ο δρόμος που οδηγούσε στο χωριό μας. Από αυτό το υπαίθριο σημείο είναι που οι χωριανοί, εναλλάξ, επόπτευαν την άφιξη όλων των οχημάτων. Είχε συμφωνηθεί ότι, εάν παρουσιαζόταν τέτοια περίπτωση, ο τσιλιαδόρος θα έπρεπε να χτυπήσει την καμπάνα της μικρής εκκλησίας που βρισκόταν κοντά, για να ειδοποιήσει το χωριό.

17. Ένας Ιταλός δραπετής

Σ' αυτήν την γαλήνια ζωή, μακριά από τα βάσανα και τις δυστυχίες της πόλης, δεν ήμασταν απαλλαγμένοι από κάποιες εκπλήξεις. Την παραμονή των Χριστουγέννων του 1943, η μητέρα μου είχε ετοιμάσει ένα ωραίο δείπνο. Φρέσκα αυγά μαγειρεμένα στην κατσαρόλα με ντομάτες και κρεμμύδια, πατάτες βραστές συνοδευόμενες από πρόβιο τυρί. Ελλείπει γαλοπούλας, έβαλε στον φούρνο ένα κοτόπουλο, μεγαλωμένο στο κοτέτσι του γείτονά μας, και ως επιδόρπιο, μανταρίνια και αποξηραμένα σύκα. Το τραπέζι ήταν στολισμένο με κλαδιά ελάτου και στη μέση ήταν θronιασμένο ένα ωραίο κερί που μας είχε προσφέρει ο επίτροπος. Ο φούρνος της κουζίνας όπου δειπνούσαμε, ανέδυε μια ευχάριστη ζέση. Η νύχτα είχε πέσει εδώ και αρκετή ώρα. Μετά από το καλό αυτό δείπνο, διασχίσαμε τον δρόμο και πήγαμε στην εκκλησία για να παραβρεθούμε στη λειτουργία των Χριστουγέννων. Ένα πολυάριθμο πλήθος μαζεγόταν σε αυτόν τον ιερό χώρο. Σε αυτές τις στιγμές στέρησης και αβεβαιότητας, η ορθόδοξη λειτουργία με τις γρηγοριανές ψαλμωδίες της και το ανάγνωσμα του Ευαγγελίου με την Θεία Γέννηση μας κατέκλυσε με ένα αίσθημα ειρήνης. Μια θρησκευτική θαλπωρή κατέκλισε τις καρδιές των παρευρισκομένων και μας γέμισε με ένα αίσθημα γαλήνης. Ο παπάς, φορώντας το ωραίο ασημένιο άμφιο, μας ευλόγησε. Ευχηθήκαμε ο ένας στον άλλον καλά Χριστούγεννα και μια όσο το δυνατόν ταχύτερη ειρήνη.

Έχοντας επιστρέψει σπίτι, καθώς ετοιμαζόμασταν να πέσουμε για ύπνο, κάποιος χτύπησε την μπαλκονόπορτα της κρεβατοκάμαρας των γονιών μου που έβλεπε στον κήπο. Ήταν ένα τελείως ασυνήθιστο συμβάν και ο πατέρας μου δεν άνοιξε αμέσως. Χτύπησαν ξανά με επιμονή. «Ποιός είστε, τί θέλετε» είπε ο πατέρας μου. Ακούσαμε μια φωνή πνιγμένη στο κλάμα που έλεγε «Prego, prego, aiuto». Ανοίξαμε την πόρτα και βρεθήκαμε απέναντι σε έναν άνθρωπο μικρού αναστήματος, με μακριά μαλλιά και μια μαύρη και πυκνή γενειάδα. Το βλέμμα του έλαμπε μέσα στη νύχτα εκφράζοντας συνάμα φόβο και απελπισία. Έκλαιγε και ήταν εξαντλημένος. «Mi chiamo Giuseppe, sono italiano, aiuto». Τον συνοδεύσαμε μέσα στην κουζίνα. Καταλάβαμε αμέσως ότι ήταν ένας από τους Ιταλούς αιχμαλώτους που είχαν δραπετεύσει. Μετά από ένα καλό δείπνο, ότι έμεινε από το χριστουγεννιάτικο τραπέζι, μας διηγήθηκε την ιστορία του. Οι γνώσεις μας στα ιταλικά μας επέτρεπαν να καταλαβαίνουμε τη διήγησή του χωρίς δυσκολία. Είχε διαφύγει με έξι άλλους συντρόφους στα βουνά του νησιού. Είχαν δραπετεύσει από τους φρουρούς τους κατά το ναυάγιο του «Mario Rossetti» και είχαν κρυφτεί σε μια ακατοίκητη καλύβα. Πεινούσαν, κρύωναν και ήταν στα όρια των δυνάμεών τους. Ο πατέρας μου έτρεξε στην εκκλησία όπου βρίσκονταν ακόμη ο παπάς και ο επίτροπος. Ήρθαν να φροντίσουν τον φυγά μας, ο οποίος πέρασε τη νύχτα στο κτίριο της ενορίας. Την επομένη το πρωί, ο πρόεδρος ήρθε να συζητήσει με τον πατέρα μου και τον παπά. Αποφάσισαν να φέρουν όλη την ομάδα στο χωριό και να τους εγκαταστήσουν στο

κοινοτικό αγρόκτημα. Οι χωριανοί θα επικοινωνούσαν με τον παράνομο σύνδεσμο που, αναλόγως με τις περιστάσεις, θα τους έβρισκε ένα καΐκι, το οποίο θα τους μετέφερε από νύχτα στην Ιταλία. Ο πρόεδρος είχε γνώση αυτής της πρακτικής αλλά το ζήτημα αυτό δεν είχε απασχολήσει ποτέ το χωριό του. Να λοιπόν που η εποχή με τις φαρμάρες και τους εκφοβισμούς της ιταλικής κατοχής είχε τελειώσει.

Οι άνθρωποι αυτοί είχαν γίνει απλά ανθρώπινα όντα, βασανισμένα από τον πόλεμο, με τις οικογένειές τους κάπου να τους περιμένουν ή να τους νομίζουν νεκρούς. Όταν ο στρατιώτης αυτός έφυγε την επομένη, ξυρισμένος και ντυμένος καλά, ανακάλυψα πως επρόκειτο για έναν νέο άντρα περίπου είκοσι ετών. Μας είπε, με το βλέμμα γεμάτο ευγνωμοσύνη «grazie, grazie mille grazie» με ένα πλατύ χαμόγελο. Χάθηκε μέσα στο μονοπάτι με κατεύθυνση την πηγή. Αυτός ο άνθρωπος ήταν κατά κάποιον τρόπο ένα χριστουγεννιάτικο δώρο. Ένα βήμα, μια γέφυρα προς την πολυπόθητη ειρήνη.

Από τα παιδιά του χωριού, ο καλύτερός μου φίλος ονομαζόταν Νικόλας. Ήταν ένα παιδί στην ηλικία μου, γιός του αγρότη γείτονά μας. Ήταν έξυπνος όπως όλοι μας αλλά είχε ένα πρόβλημα ομιλίας. Δίχως να είναι τραυλός, είχε μια δυσλεξία στην προφορά. Μιλούσε γρήγορα εφευρίσκοντας και ανακατεύοντας τις λέξεις. Αυτό δημιουργούσε έναν ασυνάρτητο λόγο πολύ λίγο κατανοητό για όποιον τον άκουγε για πρώτη φορά. Πολύ γρήγορα η ομιλία αυτή έγινε για μένα οικία. Καταλαβαίναμε τέλεια ο ένας τον άλλον και άρχισα να του μιλάω στη δική του γλώσσα. Μια μέρα, η μητέρα του, εξαντλημένη με τα πολυάριθμα υπόλοιπα παιδιά της, με φώναξε να την βοηθήσω. Την βρήκα σκυμμένη μπροστά από τον Νικόλα, επίσης αναστατωμένο, ο οποίος προσπαθούσε να εκφράσει με τα ακαταλαβίστικά του τα παράπονά του. «Γιώργο, μπορείς να μεταφράσεις, δεν καταλαβαίνω τί μου λέει». Έκανα την μετάφραση με χαρά. Δεν μου δημιουργούσε κανένα πρόβλημα. Αυτή η επίδοση δεν εκτιμήθηκε από τους γονείς μου, οι οποίοι φοβούνταν μια αρνητική επιρροή στη γλώσσα μου. Αλλά οι φόβοι τους δεν επαληθεύθηκαν.

Μία φορά τον μήνα, την Κυριακή, λάμβανε χώρα ένα γεγονός στο οποίο παραβρίσκονταν πολλοί χωρικοί. Μέσα σε ένα ξέφωτο που βρισκόταν δίπλα από το σπίτι μας, ο κρεοπώλης του χωριού έσφαζε σε κοινή θέα ένα βόδι, το διαμέλιζε και το έκοβε για να το πουλήσει σε μικρά κομμάτια. Κρυμμένοι πίσω από το πλήθος με τον Νικόλα, αντιλήφθηκα την γρήγορη κίνηση του κρεοπώλη. Έμπηξε την μακριά μυτερή λάμα του μαχαιριού στη ρίζα του σβέρκου του ζώου το οποίο σωριάστηκε αμέσως. Εκείνη την εποχή το βοδινό κρέας ήταν δυσεύρετο. Η μορφολογία της περιοχής δεν επέτρεπε την εκτροφή βοδινών. Η καλλιέργεια ελαιοδέντρων και οπωροφόρων σε αυτούς τους κεκλιμένους λόφους δεν επέτρεπε τη βοσκή. Παραδόξως, αυτό το παγανιστικό έθιμο λάμβανε χώρα παρουσία πιστών που έβγαιναν από την εκκλησία δίπλα, μετά από την κυριακάτικη λειτουργία.

Κατά τα τέλη Ιανουαρίου, η φύση της Κέρκυρας στολίστηκε με τα πρώτα της χρώματα. Ένα είδος πρόγευσης της άνοιξης. Οι αμυγδαλιές άνθιζαν. Και ταυτόχρονα, σαν μια θεία βούληση να δημιουργούσε ένα διάλειμμα μέσα σ' αυτόν τον μακρύ χειμώνα, ήρθε μια σειρά από ωραίες ηλιόλουστες ημέρες. Δίχως άνεμο, με μια ήρεμη θάλασσα σαν καθρέφτη. Είναι οι αλκυονίδες. Κατά τη διάρκεια των μεγάλων περιπάτων που μας επέτρεπε αυτή η ομορφιά, ο πατέρας μας μας διηγήθηκε την ιστορία που γέννησε αυτόν τον μύθο: «Στην αρχαιότητα, ένα ζευγάρι θνητών, ο Κήηξ και η Αλκυόνη, ισχυρίζονταν ότι ήταν τόσο ευτυχισμένοι όσο ο Δίας και η Ήρα, οι θεοί του Ολύμπου. Η υπερηφάνεια αυτή προκάλεσε τον εκνευρισμό και την εκδίκηση των θεών. Ο Κήηξ και η Αλκυόνη μεταμορφώθηκαν σε πουλιά αναγκασμένα και τα δύο να κατασκευάζουν πάνω στο νερό φωλιές, τις οποίες αδιάκοπα κατέστρεφαν τα κύματα. Ο Δίας από ευσπλαχνία απέναντί τους, διέταξε τη θάλασσα να ηρεμεί δύο φορές τον χρόνο, επτά ημέρας πριν από το χειμερινό ηλιοστάσιο και επτά ημέρες μετά, ούτως ώστε η Αλκυόνη να επωάζει τα αυγά της κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου ηρεμίας. Όταν η διήγηση τελείωσε, ο πατέρας μου εξήγησε ότι για τον λόγο αυτόν, η Αλκυόνη κατέστη σύμβολο ειρήνης και ηρεμίας. Αλλά μιας ειρήνης από την οποία έπρεπε κανείς να επωφεληθεί επειδή ήταν μικρής διάρκειας. Για τα παιδικά μας μυαλά, ήταν πάντως παράξενο να είναι κανείς θεός, να κάνει κακές πράξεις, μετά να το μετανιώνει και να προσπαθεί να συγχωρεθεί. Αλλά ούτως ή άλλως μας είχαν προειδοποιήσει, αυτές οι ιστορίες μυθολογίας ήταν περίπλοκες, μπερδεμένες, όμως τί σημασία έχει, ας επωφεληθούμε από τις ωραίες ημέρες αφού ξέρουμε ότι διαρκούν λίγο.

Ο άσχημος καιρός επέστρεψε. Οι μήνες του Φεβρουαρίου και του Μαρτίου είναι οι πιο δυσάρεστοι στην Κέρκυρα. Άνεμος, βροχή, κρύο και υγρασία. Έτσι ήταν και όταν στα μέσα Φεβρουαρίου, δεχθήκαμε την επίσκεψη ενός κλητήρα. Του είχε ανατεθεί από τον ειρηνοδίκη του γειτονικού χωριού να παραδώσει μια επιστολή στον δικηγόρο. Αυτή η επιστολή εξηγούσε ότι είχαν συσσωρευτεί πολλές υποθέσεις για τις οποίες υπήρχε η ανάγκη συνεργασίας του πατέρα μου ώστε να μπορέσει ο δικαστής να εκδώσει απόφαση. Του όριζε μια ημερομηνία, μια εβδομάδα αργότερα. Η απάντηση έπρεπε να δοθεί επί τόπου. Πριν απαντήσει, ο πατέρας μου ρώτησε εάν στο χωριό είχε εγκατασταθεί φρουρά Γερμανών στρατιωτών. Η απάντηση ήταν αρνητική. Τότε, δέχθηκε την αποστολή αυτήν μετά χαράς.

Από το Βαλανιό, το χωριό που μας φιλοξενούσε, έως το χωριό όπου έδρευε ο δικαστής η απόσταση δεν ήταν μεγάλη. Τρία με τέσσερα χιλιόμετρα σε ευθεία γραμμή. Όμως δεν υπήρχε δρόμος προσπελάσιμος για οχήματα για να φτάσει κανείς εκεί. Αυτό το μεγάλο χωριό, κανονικά ήταν προσεγγίσιμο από πραγματικό δρόμο ο οποίος επικοινωνούσε με τον κεντρικό άξονα που διέσχιζε το βόρειο τμήμα του νησιού, στα μέσα αυτού, διασχίζοντας τον αυχένα του Τρουμπέτα και το χωριό του παππού μου. Έπρεπε λοιπόν να επιλέξει μια διαδρομή μέσω των αγρών. Αυτό δεν δημιουργούσε ιδιαίτερα προβλήματα στον πατέρα μου. Γνώριζε το βόριο μέρος του νησιού σαν το σπίτι του. Κατά τη νιότη του, είχε περιπλανηθεί με τα πόδια σε

όλες αυτές τις περιοχές. Είχε φιλοξενηθεί σε κάθε χωριό από μακρινούς συγγενείς ή φίλους. Όλα τα μονοπάτια του ήταν γνωστά και συχνά έβρισκε σημεία για να συντομεύσει τη διαδρομή, ακόμη κι αν έπρεπε να περάσει ανάμεσα από πυκνή και αφιλόξενη θαμνώδη βλάστηση. Κάποιοι από τους φίλους του, καταγόμενοι από οικογένειες ευγενών είχαν στην κατοχή τους πραγματικά αρχοντικά και μεγάλα κτήματα, τα οποία χρονολογούνταν από τη βενετική κατοχή.

Πολύ νωρίς το πρωί της προγραμματισμένης ημέρας, ήταν έτοιμος για αναχώρηση. Ντυμένος με μια καμπαρντίνα, με παπούτσια του βουνού, κρατούσε στο χέρι του μια μαύρη ομπρέλα που είχε αντικαταστήσει το αντισοφικό ραβδί του καλοκαιριού. Ένα σακίδιο πλάτης περιείχε κάποια βιβλία δικαίου. Αρνήθηκε να πάρει τρόφιμα, ακόμη και νερό για αυτήν τη σύντομη διαδρομή, την οποία είχε υπολογίσει σε μιάμιση ώρα πεζοπορίας. Πριν ξεκινήσει ανέβηκε στο περίβολο της εκκλησίας για να παρατηρήσει τον ορίζοντα. Από αυτό το ελαφρώς υπερυψωμένο μέρος, ήταν ορατά στο βάθος η θάλασσα και τα αλβανικά βουνά. Οι κορυφές τους ήταν χιονισμένες, ο ουρανός ήταν καθαρός και έκανε κρύο. Ο πατέρας μου αναχώρησε με ζωηρό βήμα και μ' ένα μεγάλο χαμόγελο. Στον αποχαιρετισμό μας ήταν αποτυπωμένη η ανησυχία.

18. Μία νέα απειλή

Εκείνη την ημέρα, οι ώρες ήταν ατελείωτες. Ήδη από τα μέσα του απογεύματος, είχαμε σταθεί δίπλα από την πηγή, ψηλά πάνω από τον δρόμο από όπου θα επέστρεφε. Καθώς νύχτωνε, αρχίσαμε να ανησυχούμε. Επιτέλους, αντιληφθήκαμε την σιλουέτα του που μεγάλωνε σταδιακά καθώς ανέβαινε με μεγάλα βήματα την ανηφόρα. Τρέξαμε και πηδήσαμε στα χέρια του. Ήταν λαχανιασμένος. Συγκεντρωμένοι, το βράδυ γύρω από το τραπέζι της κουζίνας, περιμέναμε με ανυπομονησία τα νέα. Μας είπε, λακωνικά, με ένα σκοτεινό βλέμμα ότι ήταν κουρασμένος και ότι θα μας τα διηγούταν όλα λεπτομερώς την επομένη. Πήγαμε για ύπνο απογοητευμένοι που δεν μάθαμε τα πάντα αμέσως. Την επομένη, η διήγησή του διήρκεσε όλο το πρωί, αντικαθιστώντας τα συνηθισμένα μαθήματα. Η κύρια πηγή ειδήσεων προερχόταν από τον ειρηνολόγο καθώς και από κάποιους χωρικούς, παλιούς φίλους. Τα νέα από την πόλη ήταν τρομακτικά. Οι κάποιες χιλιάδες ανθρώπων που είχαν μείνει εκεί ζούσαν σε ανυπόφορες συνθήκες. Τα καταλύματα, στο μεγαλύτερο μέρος τους είχαν γίνει εντελώς ακατάλληλα για την υγεία. Δεν υπήρχε ηλεκτρικό ρεύμα, και το νερό ήταν κομμένο. Η τροφή ήταν σχεδόν ανύπαρκτη. Υπήρχε έλλειψη φαρμάκων και ιατρικής περίθαλψης. Οι άνθρωποι ήταν υποσιτισμένοι, κάποιοι είχαν γίνει κινούμενοι σκελετοί και η φυματίωση άφηνε

θύματα. Η ιονική δραχμή είχε καταργηθεί. Είχε εισαχθεί ξανά η ελληνική δραχμή αλλά ο πληθωρισμός ήταν τέτοιος που στην πράξη αυτή δεν είχε καμία αξία. Οι βομβαρδισμοί των αγγλοαμερικανών, πολύ συχνοί, διατηρούσαν μια ατμόσφαιρα πανικού. Οι στοές των φρουρίων, τα μόνα αποτελεσματικά καταφύγια, ήταν υπεράριθμα. Ο πληθυσμός που ζούσε εκεί αντιμετώπιζε συνθήκες παντελούς συμφοράς και υγειονομικού χάους.

Τα νέα από τον πόλεμο στην Ευρώπη ήταν άσχημα για τους Γερμανούς. Οι μεγάλες πόλεις τους εδώ και πολλούς μήνες βομβαρδίζονταν αδιάκοπα, από τους Αμερικανούς την ημέρα και από τους Άγγλους τη νύχτα. Είχαν μετατραπεί σε ερείπια, η μια μετά την άλλη. Εξαιτίας αυτού, ο γερμανικός στρατός κατοχής είχε γίνει πολύ επιθετικός. Φοβούνταν μια συμμαχική απόβαση στο νησί. Η Γκεστάπο, καλά οργανωμένη, αναζητούσε όλους τους αντιστασιακούς και όλους τους πληροφοριοδότες στην υπηρεσία των Άγγλων. Είχαν εντοπίσει ένα αναμεταδότη σε ένα χωριό στα νότια του νησιού. Οι χωρικοί είχαν αρνηθεί να τους δείξουν πού βρισκόταν. Από τον γειτονικό λόφο, εξαπολύθηκαν πυρά εναντίον του οικισμού, πολλά σπίτια καταστράφηκαν, τρεις άνθρωποι σκοτώθηκαν και υπήρξαν πολυάριθμοι τραυματίες. Ο αναμεταδότης καταστράφηκε.

Στο σημείο αυτό ο πατέρας μου διέκοψε την αφήγησή του, έκανε μια παύση. Συνέχισε αγγίζοντας ένα θέμα εντελώς άγνωστο για εμάς. Επρόκειτο για τους αντιστασιακούς απέναντι στον κατακτητή, τους οποίους ονόμαζαν αντάρτες. Πολλές ενδείξεις οδηγούσαν στη σκέψη ότι η Γερμανία θα ηττείτο. Κανείς δεν γνώριζε ποιά θα ήταν η στιγμή. Η επέλαση των συμμαχικών δυνάμεων ήταν γεγονός σε όλα τα μέτωπα. Η βιομηχανική ισχύς και η υπεροχή σε άνδρες των Αγγλοαμερικανών διέυρυναν σταδιακά τη διαφορά. Μπροστά στο σενάριο μιας επικείμενης απελευθέρωσης, ομάδες ανταρτών σχηματίζονταν σε όλες τις περιοχές της Ελλάδας.

Ο σκοπός τους ήταν να αποσταθεροποιήσουν τον εχθρό με κάθε είδους δράση. Τα σαμποτάζ των οδών επικοινωνίας, οι επιθέσεις σε αποθήκες εφοδιασμού, η παρακολούθηση των κινήσεων των στρατευμάτων, ήταν μέρος αυτών των δραστηριοτήτων. Όμως μέσα σε όλο αυτό υπήρχε ένα μεγάλο πρόβλημα. Αυτοί οι πατριώτες, αυτοί οι αντιστασιακοί, ήταν χωρισμένοι σε δύο φατρίες. Η πρώτη διοικείτο και χρηματοδοτείτο από τους κομμουνιστές. Η δεύτερη από τους Άγγλους. Ο κομμουνισμός είχε κυριαρχήσει, τα τελευταία χρόνια, στις πολιτικές τάξεις των γειτονικών μας χωρών, της Βουλγαρίας, της Γιουγκοσλαβίας και της Αλβανίας. Τα σύνορά τους, μη φυλασσόμενα κατά το διάστημα εκείνο του πολέμου, είχαν γίνει διάτρητα περάσματα. Άνθρωποι γαλουχημένοι στον κομμουνισμό, όπλα και χρήματα περνούσαν χωρίς κανέναν έλεγχο. Αυτό το κίνημα ήταν πολύ καλά οργανωμένο και είχε καταφέρει να επιστρατεύσει πολυάριθμους πολίτες. Ο τελικός του στόχος δεν ήταν καθόλου κρυφός. Ήθελε, στο τέλος του πολέμου, να βρεθεί σε θέση ισχύος, να πάρει την εξουσία και να βυθίσει τη χώρα στον κομμουνιστικό

κόσμο. Στην άλλη ομάδα, οι αντάρτες ήταν ίσως κάπως λιγότερο οργανωμένοι στην αρχή αλλά επωφελούνταν μιας ουσιαστικής βοήθειας που παρείχαν οι Σύμμαχοι. Ήδη εκείνη τη χρονική περίοδο, οι Άγγλοι είχαν προαισθανθεί τον κίνδυνο που αντιπροσώπευε η κομμουνιστική απειλή για τη χώρα μας. Στόχευαν σε μια μαζική βοήθεια η οποία δεν μπορούσε να έρθει παρά μόνο από τον ουρανό. Έριξαν λοιπόν με αλεξίπτωτα, κατά τρόπο όσο το δυνατόν ακριβέστερο, στρατιωτικό υλικό, όπλα, σκηνές, εξοπλισμό τηλεπικοινωνίας και χρήματα. Αυτά τα χρήματα είχαν τη μορφή ξύλινων κιβωτίων που περιείχαν χρυσές λίρες.

Σε εκείνο το σημείο, διέκοψα τη διήγηση του πατέρα μου διότι ήθελα να μάθω εάν είχα καταλάβει καλά. Σαν ένα μάθημα που επαναλαμβάνουμε. Υπήρχαν λοιπόν Έλληνες αντάρτες κομμουνιστές, βοηθούμενοι από τους κομμουνιστές και Έλληνες αντάρτες εθνικόφρονες, βοηθούμενοι από τους Άγγλους. Τώρα ήταν όλοι εναντίον των Γερμανών. Όμως, εάν ο πόλεμος τελείωνε, οι πρώτοι ήθελαν η Ελλάδα να παραταχθεί πλάι με τις κομμουνιστικές χώρες, ενώ οι άλλοι την έβλεπαν να συντάσσεται με το μπλοκ των Συμμάχων. Η απάντηση του πατέρα μου ήταν καταφατική. Περί αυτού ακριβώς επρόκειτο. Και από εκείνη την ημέρα κατάλαβα πως ο σπόρος της διχόνοιας είχε σπαρθεί. Και αυτή η διχόνοια θα οδηγούσε τη χώρα μας, μόλις ο πόλεμος θα τελείωνε, σε έναν τρομακτικό εμφύλιο πόλεμο.

Η συγκέντρωση έληξε με αυτήν την θλιβερή προοπτική. Ο απογευματινός ελεύθερος χρόνος μου κλονίστηκε. Πολλές ερωτήσεις γεννήθηκαν στο μυαλό μου. Θα τις τακτοποιούσα επιμελώς στο μικρό μου κεφάλι για να τις θέσω στον πατέρα μου το βράδυ. Ήθελα να μάθω τα πάντα για τους αντάρτες. Και όταν θα ερχόταν η στιγμή, θα εξαπέλυα τις ερωτήσεις μου. Είχαν κάποια στολή; Αν ναι, πώς ήταν η στολή των κομμουνιστών; Και εκείνη των εθνικοφρόνων; Υπήρχαν ήδη αντάρτες στην Κέρκυρα; Αν ναι πόσοι; Τί έκαναν ακριβώς; Που ζούσαν; Ήταν οπλισμένοι; Οι απαντήσεις του πατέρα μου ήταν απλές και ξεκάθαρες, ακριβώς αυτό που χρειαζόταν για το επίπεδο κατανόησής μου.

Πολλές εκατοντάδες αντάρτες βρίσκονταν ήδη στο νησί μας. Είχαν φτάσει λαθραία από την Ήπειρο, ταξιδεύοντας νύχτα μέσα σε μικρές βάρκες. Είχαν κρυφτεί σε όλες τις περιοχές του νησιού, βοηθούμενοι από τους κατοίκους. Είχαν ελαφρύ οπλισμό και κάποιους πομπούς αναμετάδοσης, για να επικοινωνούν με τα αρχηγεία τους. Οι δράση τους, συνίστατο πρωτίστως στην παρατήρηση των εχθρικών κινήσεων και της θέσης των στρατευμάτων. Οργάνωναν λαθραίες διελεύσεις προς την Ιταλία. Τα πλεούμενα έφευγαν τη νύχτα, από διάφορα σημεία του βόρειου τμήματος του νησιού με τη συνέργεια των ψαράδων.

Κάθε απευθείας επίθεση σε Γερμανούς στρατιώτες τους είχε επισήμως απαγορευτεί. Η αντίδραση του εχθρού θα μπορούσε να έχει καταστροφικές συνέπειες. Σε ότι αφορά τον δικό τους καταμερισμό, οι κομμουνιστές ήταν πιθανώς πιο πολυάριθμοι και πιο δυναμικοί. Αναφορικά με τις στολές, και των μεν και των δε ήταν

διακριτικές, χρώματος χακί. Το μόνο διακριτικό στοιχείο ήταν ένα σήμα στα μανίκια τους. Αποτελείτο από τρία γράμματα για τους μεν (ΕΑΜ) και από τέσσερα γράμματα για τους δε (ΕΔΕΣ). Τα τρία γράμματα του λογότυπου των κομμουνιστών ήταν κόκκινου χρώματος και των άλλων ήταν λευκού χρώματος. Ήταν απλό στην απομνημόνευση. Υπήρχαν οι κόκκινοι αντάρτες και οι λευκοί αντάρτες. Να λοιπόν που ήμουν πια ενημερωμένος. Ήξερα τα πάντα για τους αντάρτες. Πηγαίνοντας όμως για ύπνο, μια τελευταία απορία με ανησυχούσε. Έπρεπε απαραιτήτως να την διατυπώσω την επομένη. Μόλις ξύπνησα ρώτησα: «Μπαμπά, μια τελευταία ερώτηση. Τι θα γίνει αν οι αντάρτες συναντήσουν τους Ιταλούς κρατούμενους;» Με καθησύχασε χαμογελώντας: «Οι Ιταλοί δεν είναι πια εχθροί μας. Έχουν υπογράψει εκεχειρία. Το παρελθόν, όσο κι αν είναι λυπηρό, έχει ξεχαστεί. Τώρα πλέον είναι δύστυχοι, ταλαίπωροι άνθρωποι. Οι αντάρτες, όταν παρουσιάζεται η ευκαιρία τους βοηθούν να επιστρέψουν σπίτια τους και να ξαναβρούν τις οικογένειές τους». Τώρα πλέον μου ήταν όλα ξεκάθαρα. Ο φόρτος πληροφοριών που αποκόμισα από το σύντομο ταξίδι του πατέρα μου, μου προκάλεσε ζαλάδα και ταυτόχρονα με μεγάλωσε, με ωρίμασε.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

1) Γαλλική γλώσσα: του σαλονιού και του δρόμου

Η γαλλική γλώσσα, στην οποία είναι γραμμένο το πρωτότυπο κείμενο, έχουμε ακούσει πλείστες φορές να χαρακτηρίζεται ως «του σαλονιού». Κάποιοι από τους λόγους για τους οποίους έχει επικρατήσει η στερεότυπη αντίληψη είναι σε μεγάλο βαθμό ιστορικοί και σχετίζονται με την εξέλιξη και την διαμόρφωση που έλαβε η γλώσσα αυτή εντός αλλά και εκτός της γαλλικής επικράτειας, η οποία αποτέλεσε σε πολλές περιπτώσεις και για πολλούς αιώνες ανεπίσημη γλώσσα επικοινωνίας της άρχουσας τάξης αλλά και επίσημη γλώσσα κάποιων βασιλικών οίκων ανά την Ευρώπη, μεταξύ των οποίων και του αγγλικού (Crépin 2004:1571-1572, Ασωνίτης 2012:102). Άλλοι λόγοι είναι απλά συνειρμικοί, συσχετίζοντας την γαλλική γλώσσα με την πατρίδα του ωραίου και του εκλεπτυσμένου (αρώματα, κοσμήματα, γυναίκες, ένδυση, φαγητό, αυτοκίνητα κλπ, άρα και η γλώσσα που ονοματοδοτεί τα παραπάνω είναι εξίσου ωραία και εκλεπτυσμένη). Πέρα από τα παραπάνω, τα οποία καθιστούν την γαλλική γλώσσα, δικαιολογημένα ή μη ως «του σαλονιού», πρέπει να παραταχθεί (και όχι να αντιταχθεί) η άλλη όψη, της γαλλικής γλώσσας «του δρόμου». Θα μπορούσαν να αναφερθούν πολλά παραδείγματα, όμως εδώ αρκεί να μείνουμε σε κάτι ελληνικό, αφού στην Ελλάδα η γαλλική καθίσταται και κυριολεκτικά του δρόμου: το μεγαλύτερο μέρος της ορολογίας από τον χώρο του αυτοκινήτου έχει μεταφερθεί σχεδόν αυτούσιο από την γαλλική γλώσσα: σασί, ρεζερβουάρ, καρμπρατέρ, σασμάν, ντεμπραγιάζ, μπουζί, καπό, παρμπρίζ, είναι κάποιες από τις λέξεις που προφέρονται καθημερινά στα ελληνικά συνεργεία όπου η γαλλική χάνει τον εκλεπτυσμένο χαρακτήρα της.

Με αφορμή το παραπάνω ίσως ακραίο από υφολογικής άποψης δίπολο (που δεν είναι εξάλλου προνόμιο της γαλλικής), πρέπει να πούμε ότι η γαλλική γλώσσα, παρουσιάζει έναν ιδιαίτερα πολυεπίπεδο χαρακτήρα ως προς το ύφος και τη σύνταξη. Καταρχήν ακολουθεί την κλασσική δομή των περισσότερων λατινογενών γλωσσών, ως προς τη θέση των μερών του λόγου εντός της πρότασης. Το στοιχείο αυτό βέβαια την καθιστά πλησιέστερη στην ελληνική σε επίπεδο συντακτικής δομής σε σχέση με άλλες γλώσσες μη λατινογενείς, όπως για παράδειγμα την γερμανική ή ακόμη και την αγγλική (η ιδιαίτερη εξοικείωση βέβαια του μέσου Έλληνα με την αγγλική δεν του επιτρέπει να παρατηρήσει πόσο διαφορετική είναι η γλώσσα αυτή από την μητρική του ως προς δομή). Πράγματι, συχνότατα, η δομή της γαλλικής σύνταξης λαμβάνει την ίδια ή συγγενή μορφή με την αντίστοιχη της ελληνικής, τουλάχιστον στην στοιχειώδη και απλοϊκή της μορφή, δηλαδή ως προς τη θέση υποκειμένου, ρήματος, αντικειμένου, δευτερεύουσας πρότασης. Παραδείγματος χάριν, οι σχετικά απλής δομής φράσεις του πρωτοτύπου κειμένου: *malheureusement, le contre-espionnage italien, avec l'aide des délateurs, était très efficace*, ή επίσης: *ma mère, avec ses deux petits garçons, habituée jusqu'alors à une vie facile, se retrouva dans une situation pénible* (σελ.21) και *a cet endroit*

elle dessinait une courbe, au bout de laquelle, se trouvait un moulin à eau, construit en pierre (σελ.59), μπορούν να αποδοθούν στην ελληνική σχεδόν κατά λέξη και κατά συντακτική αντιστοιχία. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με την γραμματική δομή της γαλλικής, η οποία, αν και με κάποιες διαφοροποιήσεις σε σχέση με την ελληνική, χαρακτηρίζεται πάντως από παρόμοιες γραμματικές κατηγοριοποιήσεις. Πράγματι, η χρήση των γαλλικών χρόνων του ρήματος, σπανίως δημιουργεί προβλήματα στον έλληνα μεταφραστή. Ακόμη και οι δυσκολότεροι γραμματικοί τύποι, όπως πχ. το λεγόμενο *subjonctif*, από λειτουργικής άποψης καλύπτεται από αντίστοιχους ελληνικούς τύπους όπως πχ. η χρήση της υποτακτικής.

Οι παραπάνω όμως παρατηρήσεις ισχύουν σε ένα πολύ γενικό πλαίσιο. Διότι η γαλλική γλώσσα χαρακτηρίζεται από μια έντονη ελευθερία (ενίοτε έως και «αναρχία») στη δομή της (αρκεί να αναλογιστούμε τις επιλογές που έχουμε για να διατυπώσουμε στην γαλλική την απλή ερώτηση *από πού είστε: d'où venez-vous, vous venez d'où, d'où est-ce que vous venez, d'où vous venez*, έναντι του ενός και μοναδικού *where are you from* της αγγλικής). Συναντάμε επίσης συχνά λιγότερο ή περισσότερο μακροσκελή λόγο, όπου η δομή περιπλέκεται κατά τρόπο ξένο προς την ελληνική γλώσσα, όπως πχ. στη φράση: *C'est à cet endroit que j'ai aperçus pour la première fois, et fus intrigué en découvrant sur l'enveloppe, des petites images colorées, collées les unes à côté des autres*. Επίσης, όπως θα δούμε και στην συνέχεια, η γαλλική χαρακτηρίζεται κι από μια έντονη φρασεολογία η οποία σχετίζεται και με το υφολογικό επίπεδο του εκάστοτε συγγραφέα και η οποία πολύ συχνά αδυνατεί να αποδοθεί αυτούσια και κατά λέξη στην ξένη γλώσσα. Τα παραπάνω σε συνδυασμό πάντοτε με το ύφος του εκάστοτε υπό μετάφραση κειμένου, καθιστούν την μετάφραση από την γαλλική γλώσσα μια διαδικασία που από άποψη δυσκολίας ποικίλει από σχετικά απλή ως ιδιαίτερος επίπονη, σε κάθε περίπτωση πάντως άκρως ενδιαφέρουσα.

2) Αναλυτικότητα της γλώσσας

Σημαντικό γλωσσικό στοιχείο που σχετίζεται με τη συντακτική και γραμματική δομή της γλώσσας και έχει άμεση σχέση με τη μετάφραση είναι ο βαθμός ανάλυσης της γλώσσας. Από γλωσσολογικής άποψης, μεταξύ άλλων διακρίσεων οι γλώσσες χωρίζονται σε αναλυτικές και συνθετικές (με κάποιες επιμέρους υποκατηγορίες). Σε γενικές γραμμές αναλυτική είναι η γλώσσα που χρησιμοποιεί ως επί το πλείστον άκλιτους τύπους όπου την έλλειψη των κλιτών τύπων καλύπτουν μια σειρά από βοηθητικές λέξεις, όπως άρθρα, προθέσεις κλπ.

Συνήθως στις γλώσσες αυτές η θέση των μερών του λόγου στην πρόταση είναι σχετικά αυστηρή. Στον αντίποδα υπάρχουν οι συνθετικές γλώσσες οι οποίες χαρακτηρίζονται από πληθώρα κλιτών τύπων και μικρότερη χρήση βοηθητικών λέξεων διότι η ίδια η κλιτή λέξη φέρει το φορτίο του προσδιορισμού της. Για τον λόγο αυτόν στις γλώσσες αυτές η θέση των μερών του λόγου είναι πιο ελεύθερη στην πρόταση. Αυτός όμως ο καθαρά σχηματικός διαχωρισμός, δεν είναι δυνατόν να περιλαμβάνει εντελώς διαζευκτικά και απαρέγκλιτα όλες τις γλώσσες, σε βαθμό δηλαδή που κάθε γλώσσα θα ανήκει ή στη μία ή στην άλλη κατηγορία. (Решетникова/Савинова/Тетерлева 2013:873-874). Η νέα ελληνική γλώσσα για παράδειγμα, έχει στοιχεία αναλυτικότητας και συνθετικότητας, διότι αφενός διατηρεί πλήθος κλιτών τύπων (ουσιαστικά, ρήματα, μετοχές κλπ.) αλλά παράλληλα χρησιμοποιεί και πλήθος βοηθητικών λέξεων σε συνδυασμό με τους παραπάνω τύπους. Παρόλη την παρουσία κλιτών τύπων πάντως, συγκαταλέγεται ως επί το πλείστον στις αναλυτικές γλώσσες, (Решетникова/Савинова/Тетерлева 2013:873-874) σε αντίθεση με την αρχαία ελληνική, η οποία χαρακτηρίζεται από πολύ πιο συμπυκνωμένους τύπους. Εξάλλου, η εξ' ολοκλήρου εγκατάλειψη του ιδιαίτερου συμπυκνωμένου τύπου του απαρεμφάτου και ο σημαντικός περιορισμός του εξίσου συμπυκνωμένου τύπου της μετοχής, καθιστά τη γλώσσα μας μια εκ των πλέον αναλυτικών σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Πράγματι, η απουσία απαρεμφάτου μας αναγκάζει να χρησιμοποιούμε περιφράσεις, ενώ ο περιορισμός του τύπου της μετοχής (ο οποίος αν και υφίστανται, εντούτοις δεν θεωρείται πάντοτε δόκιμος, ιδίως στον προφορικό λόγο και ενίοτε υπερβολικά εκλεπτυσμένος στον γραπτό λόγο) μας αναγκάζει να προσφεύγουμε σε αναφορικές προτάσεις. Η ιταλική φράση πχ. «avere un diritto non significa poter esercitarlo», στα ελληνικά θα μπορούσε να μεταφραστεί ως: «το ότι έχει κανείς ένα δικαίωμα δεν σημαίνει ότι μπορεί (και) να το ασκήσει». Παρατηρούμε ότι με την αναγκαστική περιφραστική ανάλυση τριών απαρεμφάτων, μια φράση 7 λέξεων στα ελληνικά αποδίδεται το λιγότερο με 13 λέξεις.

Στον αντίποδα των αναλυτικών γλωσσών, όπως είδαμε βρίσκουμε τις λεγόμενες «συνθετικές γλώσσες», οι οποίες είναι αυτές που στους λεκτικούς τους τύπους συμπυκνώνουν περισσότερα νοηματικά στοιχεία. Τέτοια γλώσσα στον ευρωπαϊκό χώρο θεωρείται πχ. η ρωσική (όπως και οι περισσότερες ανατολικοσλαβικές γλώσσες), στην οποία παρατηρείται παντελής απουσία άρθρων, αναφορικών και οριστικών, έντονη παρουσία μετοχών στον γραπτό λόγο, πληθώρα πτώσεων (έξι τον αριθμό) δια των οποίων εκφράζονται λεκτικά στοιχεία που σε άλλες γλώσσες θα χρειαζόταν περίφραση, όπως πχ. το ποιητικό αίτιο.

Όπως όμως ήδη αναφέρθηκε, ο παραπάνω διαχωρισμός δεν αποτελεί έναν απόλυτο κανόνα όπου μια γλώσσα ανήκει απαραιτήτως στην μια ή στην άλλη κατηγορία. Καμία γλώσσα δεν είναι αμιγώς αναλυτική ή αμιγώς συνθετική διότι πάντα υπάρχουν και οι ενδιάμεσες καταστάσεις, που συνήθως κρίνονται κατά περίπτωση. Η αγγλική παραδείγματος χάριν, αν και γραμματικώς συγκαταλέγεται

στις πλέον αναλυτικές γλώσσες, εντούτοις διαθέτει πολλά υφολογικά επίπεδα και συχνά χαρακτηρίζεται από έντονα συμπυκνωμένο, έως και συνθηματικό λόγο (πχ. *deck slippery when wet*). Οι γλώσσες του συνδυασμού που μας ενδιαφέρει επί του παρόντος (γαλλική-ελληνική), σε ένα γενικό πάντα πλαίσιο συγκαταλέγονται και οι δύο στις αναλυτικές γλώσσες (Labeau 2014:133). Το στοιχείο αυτό, σε συνδυασμό με την συγγενή συντακτική δομή που προαναφέραμε έχει καταρχήν θετικό αντίκτυπο στη μεταφραστική διαδικασία ανάμεσα στις δύο γλώσσες. Η διαφορά έγκειται κυρίως στον βαθμό αναλυτικότητας της κάθε γλώσσας. Θα μπορούσαμε να διακρίνουμε αφενός μια γενική τάση της ελληνικής προς την αναλυτικότητα στις περιπτώσεις που εκτέθηκαν παραπάνω (ιδίως στις περιπτώσεις των απαρεμφάτων και των μετοχών) και αφετέρου ειδικότερες επί μέρους διαφορές, οι οποίες κρίνονται κατά περίπτωση συγκρίνοντας τις ιδιαιτερότητες κάθε γλώσσας, οπότε και σε κάποιες περιπτώσεις προκύπτει μεγαλύτερη αναλυτικότητα της γαλλικής έναντι κάποιων πιο συμπυκνωμένων ελληνικών τύπων αλλά και αντιστρόφως. Έτσι παραδείγματος χάριν η φράση *cette mer aux couleurs féeriques, changeantes avec les vents* (σελ.13), η μετοχή *changeantes* δεν θα μπορούσε να αποδοθεί με τον αδόκιμο τύπο *αλλάζοντα (χρώματα)*, οπότε και επιλέχθηκε ο τύπος *που αλλάζουν*. Εξίσου, στην φράση *un vaste appartement...donnant sur la place...appelée l'Esplanade*, όπου οι τύποι *donnant* και *appelée*, ελλείψει δόκιμων μονολεκτικών τύπων, αποδόθηκαν αντιστοίχως με τους αναφορικούς τύπους *που έβλεπε* και *η οποία ονομάζεται* (σελ.20). Ιδιαίτερα συμπυκνωμένοι επίσης είναι στην γαλλική γλώσσα οι συχνότατα απαντώμενοι στο κείμενο επιθετικοί τύποι *maternel/maternelle*, όταν ακολουθούν το ουσιαστικό *grand-père grande-mère* (σελ.10). Είναι εμφανέστατη η αδυναμία εξίσου συμπυκνωμένης απόδοσης στην ελληνική, ελλείψει αντίστοιχης δόκιμης έκφρασης, οπότε ο ελληνόφωνος μεταφραστής καταφεύγει στην αναλυτικότερη έκφραση: *ο παππούς/η γιαγιά από την μητρική πλευρά*. Η δυσκολία και ο κίνδυνος της αναλυτικής απόδοσης έναντι της συνθετικής σε επίπεδο μετάφρασης είναι ότι ο μεταφραστής οφείλει να αναλύσει την συμπύκνωση, εγχείρημα όχι πάντοτε απλό. Για παράδειγμα στη φράση *...mais chanter des chansons à la gloire de l'Italie jamais*, το απαρέμφατο *chanter* θα μπορούσε να αποδοθεί είτε με τετελεσμένο, είτε με εξακολουθητικό τύπο στην ελληνική (να τραγουδήσουμε ή να τραγουδάμε;) και μόνο το συγκεκριμένο μπορεί να μας οδηγήσει στην ορθή λύση.

3) Ισοδυναμία και σκοπός της μετάφρασης

Η μετάφραση, σε ένα πολύ γενικό πλαίσιο μπορεί να θεωρηθεί ως η διαδικασία εκείνη, δια της οποίας μια σημειωτική οντότητα μετασχηματίζεται σε μια

άλλη σημειωτική οντότητα, διαδικασία κατά την οποία ακολουθούνται συγκεκριμένοι όροι ισοδυναμίας που σχετίζονται με επικοινωνιακά αιτήματα (Κεντρωτής 1996:66). Για την ισοδυναμία έχουν δοθεί διάφοροι ορισμοί από διάφορους μελετητές καθώς και για τον ρόλο της στη μετάφραση. Κατά τους Jean-Paul Vinay και Jean Darbelnet πρόκειται για διαδικασία μετάφρασης όπου λαμβάνεται υπόψη η ίδια κατάσταση με αυτήν του πρωτοτύπου, χρησιμοποιώντας όμως μια τελείως διαφορετική σύνταξη. Στο έργο τους παραθέτουν το παράδειγμα της αγγλικής έκφρασης «like a bull in a china shop», η οποία στα γαλλικά θα μπορούσε να αποδοθεί ως «comme un chien dans un jeu de quilles» (Vinay/Darbelnet 1958:52). Κατά τον Newmark, εκτός από την κατά λέξη μετάφραση υπάρχει η λεγόμενη «semantic translation» και «communicative translation» (σημασιολογική και επικοινωνιακή μετάφραση αντίστοιχα), οι οποίες είναι και οι δύο μορφές ισοδυναμίας. Η σημασιολογική μετάφραση εστιάζει στο νόημα, προσπαθώντας να διατηρήσει όσο το δυνατόν περισσότερο το περιεχόμενο της γλώσσας-πηγής, ενώ η επικοινωνιακή μετάφραση εστιάζει στο αποτέλεσμα στη γλώσσα-στόχο, έχει ως γνώμονα τον αποδέκτη του μεταφράσματος. Πάντως κατά τον Newmark, η κατά λέξη μετάφραση αποτελεί την ιδανικότερη λύση, με την προϋπόθεση όμως ότι έχει εξασφαλισθεί η νοηματική ισοδυναμία (Newmark 1981:39 σε Munday 2008:44). Κατά τον Jakobson ο μεταφραστής ανακωδικοποιεί και μεταδίδει ένα μήνυμα που έχει δοθεί σε μία άλλη πηγή και ως εκ τούτου η μετάφραση αφορά δύο ισοδύναμα μηνύματα σε δύο διαφορετικούς κώδικες. Πάντως ο Jakobson υποστηρίζει πως απόλυτη ισοδυναμία δεν υφίσταται και παραθέτει ως παράδειγμα την αγγλική λέξη «cheese» και την ρωσική λέξη «сыр» η οποία σημαίνει μεν τυρί, αλλά δεν περιλαμβάνει την έννοια του αγγλικού cottage cheese, η οποία στη ρωσική αποδίδεται με τον εντελώς διαφορετικό όρο «творог» (Jakobson 1959/2004:139 στο: Munday 2008:37). Σε άλλες πάλι περιπτώσεις, η ισοδυναμία περιέχεται στον ίδιο τον ορισμό της μετάφρασης, όπως στην περίπτωση του λεξικού Larousse, κατά το οποίο: μετάφραση είναι η έκφραση σε μίαν άλλη γλώσσα (γλώσσα-στόχος) αυτού που έχει ήδη εκφραστεί σε μίαν άλλη γλώσσα-πηγή, κατά διατήρηση των σημασιολογικών και υφολογικών ισοδυναμιών (Larousse: λήμμα traduction σε: Κεντρωτής 1996:53).

Πρακτικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι πρόκειται για μεταφραστική μέθοδο επιλογής στη γλώσσα-στόχο λεξίματος ή φράσης που εκφράζει ακριβώς αυτό που εκφράζει το αντίστοιχο λέξιμα ή φράση στη γλώσσα-πηγή. Παρά τις επιφυλάξεις που έχουν διατυπωθεί σχετικά με τον κεντρικό ρόλο της ισοδυναμίας στην μεταφραστική διαδικασία καθώς και κατά πόσο η έννοια της ισοδυναμίας πρέπει οπωσδήποτε να περιέχεται στον ίδιο τον ορισμό της μετάφρασης σε σημείο μάλιστα που ενίοτε να ορίζει η ισοδυναμία την ίδια τη μετάφραση (Κεντρωτής 1996:53), εντούτοις σε κάθε περίπτωση είναι φανερό ότι πρόκειται για ένα ζήτημα που έχει απασχολήσει και εξακολουθεί να απασχολεί σοβαρά τους θεωρητικούς του χώρου. Η ισοδυναμία σε σημαντικό βαθμό αντιδιαστέλλεται από τη λεγόμενη κατά λέξη

μετάφραση, διότι στην δεύτερη περίπτωση κριτήριο επιλογής είναι η προσήλωση στις συγκεκριμένες λέξεις και φράσεις του πρωτοτύπου, συχνότατα εις βάρος του νοήματος. Με την εμφάνιση όμως στον χώρο της μετάφρασης των λειτουργικών προσεγγίσεων, όπου η έννοια της δημιουργικότητας του μεταφραστή διεκδικεί πλέον πρωτεύοντα ρόλο στην μεταφραστική διαδικασία, η έννοια της ισοδυναμίας έχει αρχίσει να θεωρείται πεπερασμένη. Κι αυτό διότι θεωρείται μη κατάλληλη να καλύψει εννοιολογικά το σύνολο των σχέσεων που μπορεί να γεννηθούν μεταξύ πρωτοτύπου και μεταφράσματος, κυρίως διότι κάθε λέξη ή φράση του ενός πολιτισμού δεν έχει κατ' ανάγκη την αντίστοιχη λέξη ή φράση στους άλλους πολιτισμούς (Βλαχόπουλος 2014:64). Συνεπώς, χωρίς βέβαια να αποκηρύσσουμε την ισοδυναμία, επιβάλλεται εντούτοις η αναζήτηση κάποιου σταθερότερου πλοηγού.

Στο μετάφρασμα, αυτό που έχει σημασία είναι η διαπίστωση ανάπτυξης κανονικών σχέσεων λόγου (normative translational relationship, G.Toury 1985:61 σε: Κεντρωτής 1996:68), προερχόμενων από το υλικό της γλώσσας-πηγής και όχι η ισοδυναμία καθαυτή. Και εφόσον τελικά όλα τα σχετικά με τη μετάφραση ζητήματα ανάγονται στον εκάστοτε επιδιωκόμενο σκοπό για τον οποίο γίνεται κάθε μετάφραση, αυτό που προέχει είναι να ερευνηθεί ο σκοπός της μετάφρασης. Σε μία μετάφραση, οι διατυπώσεις μπορούν να αντικατασταθούν από άλλες διατυπώσεις, χωρίς να επέλθει καμία αλλαγή στη λειτουργία του κειμένου. Είναι εξ' ορισμού σημαντικότερο να επιτευχθεί ο σκοπός, για τον οποίο γίνεται μία δεδομένη μετάφραση, παρά να επιτευχθεί μία δεδομένη μετάφραση σύμφωνα με προκαθορισμένο τρόπο. Εξάλλου δεν υπάρχει γενικώς κάποια ισχύουσα μεταφραστική μορφή των κειμένων. Το μετάφρασμα ποικίλει ανάλογα με τον εκάστοτε επιδιωκόμενο σκοπό, ο οποίος σκοπός αποτελεί κάθε φορά και μια ξεχωριστή μεταβλητή (Κεντρωτής 1996:74).

Έχοντας λοιπόν εντοπίσει το κριτήριο πλεύσης, που δεν είναι άλλο από την αναζήτηση του σκοπού της μετάφρασης και ο οποίος κρίνεται κατά περίπτωση, πρέπει να αναρωτηθούμε ποιός είναι ο σκοπός αυτός σε σχέση με τη συγκεκριμένη μετάφραση. Στην περίπτωση του λογοτεχνικού κειμένου, ο σκοπός του μετάφρασης, ως επί το πλείστον ταυτίζεται με εκείνον του πρωτοτύπου κειμένου. Σε αντίθεση πχ. με την τεχνική μετάφραση, όπου ένα μισθωτήριο συμφωνητικό μπορεί να χρήζει μετάφρασης για πλείστους λόγους και χρήσεις, ασχέτως από τη λειτουργία του στη γλώσσα-πηγή, εδώ συναντάμε το αντίστροφο. Για τον ίδιο λόγο για τον οποίο ο συγγραφέας συνέγραψε το πρωτότυπο για τον ίδιο ακριβώς λόγο θέλει και να το μεταφράσει. Όπως στο πρωτότυπο έτσι και στο μετάφρασμα, ο συγγραφέας απευθύνεται σε αόριστο αριθμό δυνητικών αναγνωστών στους οποίους επιθυμεί να μεταδώσει εικόνες και συναισθήματα σε συνδυασμό με ένα ιστορικό πλαίσιο, με μοναδική διαφορά την γλώσσα. Η παρατήρηση αυτή μας θέτει και τα θεμέλια του όλου μεταφραστικού εγχειρήματος.

4) Φρασεολογία

Έγινε ήδη αναφορά στην γαλλική συντακτική και γραμματική δομή και στην μικρή απόκλισή της από την αντίστοιχη ελληνική. Αναφέραμε ήδη όμως, ότι αυτό αφορά την στοιχειώδη μορφή της πρότασης, διότι η γαλλική γλώσσα, χαρακτηρίζεται από μια έντονη φρασεολογία η οποία συχνά αποδομεί την παραδοσιακή δομή της πρότασης ενώ συνήθως τελεί σε συνάρτηση με το υφολογικό επίπεδο του εκάστοτε κειμένου. Βεβαίως και κάθε γλώσσα έχει τις δικές της εκφράσεις και ιδιαιτερότητες στην απόδοση του λόγου, εδώ όμως θα σταθούμε σε κάποιες περιπτώσεις που γενικότερα απαντώνται συχνότατα στη γαλλική και ειδικότερα έχουν εντοπιστεί κατ' επανάληψη στο κείμενό μας και οι οποίες, σε συνάρτηση πάντα και με το συγκεκριμένο, δημιουργούν κάποια άξια παρατήρησης μεταφραστικά προβλήματα. Συναντάμε λοιπόν συχνότατα τους τύπους *être en train de* και *venir de* (σελ. 21), οι οποίοι όταν ακολουθούνται από απαρέμφατο δείχνουν αντίστοιχα την ενέργεια εν εξελίξει και το προσφάτως τετελεσμένο μιας πράξης, όπως πχ: *nous étions en train de jouer* (σελ.37) και *un de ses fils venait d'être déclaré disparu au front* (σελ.21), *je venais d'avoir cinq ans quand...* (σελ.35). Ελλείπει παρόμοιων τύπων στην ελληνική, προτιμήθηκε ο απλός παρατατικός στην πρώτη περίπτωση που δείχνει ούτως ή άλλως διάρκεια της ενέργειας και η απόδοση με χρήση του επιρρήματος *μόλις* στην δεύτερη και τρίτη περίπτωση, ώστε να φανεί το άμεσα τετελεσμένο της ενέργειας.

Όπως είδαμε παραπάνω, η γαλλική, όπως και η ελληνική, είναι γλώσσα αναλυτική, χωρίς όμως αυτό να είναι απόλυτο. Πράγματι, δεν αποκλείεται μια κατ' αρχήν αναλυτική γλώσσα ενίοτε και κατά περίπτωση να συμπυκνώνει τον λόγο. Μια ιδιαιτερότητα λοιπόν της γαλλικής γλώσσας είναι η δυνατότητα συμπύκνωσης του λόγου σε ένα μόνο λήμμα, συνήθως επίρρημα ή αντωνυμία. Έτσι στη γαλλική συναντάμε συχνότατα τους ιδιαίτερα συμπυκνωμένους νοηματικά τύπους *en*, *y*, *où*, *chez*, *dont* και άλλους παρόμοιους. Οι τύποι αυτοί, εκτός από την αδιαμφισβήτητη διευκόλυνση στη ροή του λόγου, δημιουργούν ενίοτε κάποιες μεταφραστικές δυσκολίες ως προς την απόδοση της προσδιοριζόμενης έννοιας, τουλάχιστον σε σχέση με την ελληνική γλώσσα-στόχο. Ο μεταφραστής, ελλείψει ως επί το πλείστον παρόμοιων τύπων στην ελληνική, είναι αναγκασμένος να τους αποδώσει χρησιμοποιώντας κάποια περίφραση. Κατά την περίφραση όμως αυτήν πρέπει να αποδοθούν στην ελληνική στοιχεία που στη γαλλική δεν είναι πάντοτε ευκρινή, είναι κατά κάποιον τρόπο «κρυμμένα» μέσα στον τύπο (διαδικασία ανάλυσης της συμπύκνωσης). Έτσι, ο τύπος *en* αναφέρεται σε κάτι που έχει προαναφερθεί στο κείμενο, είτε είναι λέξη είτε ολόκληρη πρόταση, ενώ ο απρόσωπος τύπος *où*, πολλές φορές δεν είναι σαφές πώς πρέπει να αποδοθεί στα ελληνικά, δεδομένου ότι στην ελληνική χρειαζόμαστε συγκεκριμένο υποκείμενο, ενώ στα γαλλικά μας καλύπτει το απρόσωπο *où* ασχέτως ποιός έπραξε. Όμως σε κάποιες περιπτώσεις

μπορεί να υπάρξει ασάφεια σχετικά με το ποιός ενεργεί και να δημιουργηθεί η απορία, εάν ο αφηγητής συμμετείχε στην περιγραφόμενη ενέργεια (που θα συνεπαγόταν χρήση πρώτου πληθυντικού στα ελληνικά) ή όχι (που θα συνεπαγόταν χρήση τρίτου πληθυντικού στα ελληνικά), όπως πχ: *on chargeait la vielle la carriole avec toutes les denrées...*, *on attelait le mullet et le cocher partait* (ποιοί, εμείς ή αυτοί χωρίς τον συγγραφέα; σελ.23). Κάτι ανάλογο συμβαίνει με τον τύπο *chez*, ο οποίος αποδίδεται στην ελληνική κατά περίπτωση με διάφορους τρόπους, αναλόγως με το συγκεκριμένο. Άλλοτε μπορεί να αναφέρεται στο σπίτι ως χώρο (*chez mon oncle*), άλλοτε στον επαγγελματικό χώρο (*chez le docteur*), άλλοτε σε έναν λαό (*chez les anglais*), άλλοτε σε ένα ακαθόριστο αριθμό προσώπων που μόνο από το συγκεκριμένο μπορεί να φανεί (*chez nous*: σε εμάς ως οικογένεια; ως λαό;), όπως πχ: *je sentis une certaine anxiété chez mes parents* (σελ. 15), *nous nous sommes rendus chez des amis* (σελ.18), όπου στην πρώτη περίπτωση είναι φανερό ότι ο συγγραφέας δεν αναφέρεται στο σπίτι των γονιών του αλλά σε μια κατάσταση που τους απασχολούσε ως οικογένεια ενώ στην δεύτερη περίπτωση αναφέρεται σε σπίτι φίλων.

Μια επιπλέον διαφορά της γαλλικής από την ελληνική είναι η πιο εκτεταμένη χρήση της παθητικής φωνής. Αν και είναι πιο περιορισμένη η χρήση της σε σχέση με την αγγλική, εντούτοις είναι συχνότερη σε σχέση με την ελληνική, όπου, βεβαίως και χρησιμοποιούνται οι παθητικοί τύποι, όμως, δεν είναι πάντοτε εξίσου δόκιμοι όπως στη γαλλική, οπότε και πολλές φορές η παθητική σύνταξη αντικαθίσταται από ενεργητική, όπως πχ. στις εξής περιπτώσεις: *maison achetée par mon grand père et donnée en dot à ma mère* (σελ.13), *d'après les explications qui m'ont été données* (σελ.14), *chaque bombardement était précédé des hurlements des sirènes* (σελ.17), *distance parcourue en plein soleil*, (σελ.58). Σε σχέση με την παθητική σύνταξη πρέπει να αναφερθεί μια ακόμη συχνή μεταφραστική δυσκολία, από οποιαδήποτε γλώσσα προς την ελληνική: υπάρχουν στην ελληνική πολλά ρήματα παθητικής φωνής με ενεργητική σημασία (πχ. εκμεταλλεύομαι, επεξεργάζομαι). Όταν πρέπει να αποδοθεί στην ελληνική η παθητική σύνταξη της ξένης γλώσσας υπάρχει η δυσκολία απόδοσης του ενεργητικού στοιχείου με συνεπακόλουθη την ανάγκη αλλαγής της σύνταξης στην ελληνική. Για παράδειγμα, η φράση *doit être élaboré* δεν θα ήταν νοηματικά ορθό να αποδοθεί κατά λέξη (και κατά τύπο) ως *πρέπει να επεξεργαστεί* διότι τότε το ρήμα έχει ενεργητική σημασία. Είναι προφανές ότι για να επιτευχθεί το νόημα πρέπει να επιλεγεί άλλου είδους σύνταξη, δόκιμη στην ελληνική, όπως πχ. *πρέπει να τύχει επεξεργασίας/να το επεξεργαστούν*.

Μια χαρακτηριστική περίπτωση γαλλισμού η οποία διαφοροποιεί την σχετικά οικεία για τον ελληνόγλωσσο αναγνώστη συντακτική δομή της γαλλικής είναι ο πολύ κοινός στις λατινογενείς γλώσσες τύπος σύνταξης, ο οποίος εισάγεται με το *c'est...* και ακολουθείται από *que...* (Η ιταλική εκδοχή του φαινομένου μπορεί να αποδοθεί σχηματικά σε μια σύντομη παροιμία: *è dal letame che nascono i fiori*). Ο τύπος αυτός πρότασης, που απαντάται συχνότατα τόσο στον προφορικό όσο και

στον γραπτό λόγο, χρησιμοποιείται κυρίως για να δοθεί έμφαση σε αυτό που στην ελληνική θα αποτελούσε την δευτερεύουσα πρόταση ή κάποιον προσδιορισμό, που όμως στη γαλλική σε αυτήν την περίπτωση προτάσσεται στην αρχή της φράσης, εισαγόμενος με το *c'est*. Η συντακτική αυτή δομή στην ελληνική δεν συνηθίζεται και εμφανίζεται σπανίως, ενώ ιδιαίτερη μεταφραστική δυσκολία προκύπτει ιδίως όταν στη σύνταξη εμπλέκονται μακροσκελείς προτάσεις, οπότε και η απόδοση του αυθεντικού νοήματος δυσκολεύει. Στο κείμενό μας λοιπόν συναντάμε πχ. τις εξής φράσεις: *c'est en septembre 1939 que l'Allemagne envahit la Pologne* (σελ.9), *c'est en confiant la surveillance de ses biens à une étude d'avocats que ma grand-mère fit la connaissance du jeune avocat qui devint mon père* (σελ. 10) και *ce n' est qu' au dernier instant qu' il dévia légèrement sur la gauche* (σελ.38). Στις παραπάνω περιπτώσεις η δυσκολία συνίσταται στην ορθή και δόκιμη απόδοση του ακριβούς νοήματος στην ελληνική, δίχως όμως απώλεια της έμφασης που θέλει να μεταδώσει ο συγγραφέας στο πρωτότυπο κείμενο. Η επιτυχία δεν είναι πάντοτε δεδομένη διότι ενίοτε η εκπλήρωση των παραπάνω κριτηρίων δεν επιτυγχάνεται πάντοτε σωρευτικά.

Άλλη μια περίπτωση γαλλικής σύνταξης, η οποία εξίσου με την παραπάνω περίπτωση απαντάται και σε άλλες λατινογενείς γλώσσες (πχ. ιταλική) είναι η περίπτωση της σύνταξης: *faire* + *απαρέμφατο*. Η σύνταξη αυτή, η οποία στα ελληνικά δεν απαντάται, χρησιμοποιείται συχνότατα στην γαλλική, ενώ από μεταφραστικής σκοπιάς μόνο κατά περίπτωση μπορεί να αντιμετωπιστεί, δεδομένων των διαφορετικών γραμματικών λειτουργιών που επιτελεί. Έτσι στο κείμενό μας συναντάμε τη φράση *nous faisons éclater les graines de maïs* (σελ.22), όπου το παθητικής σημασίας ρήμα *éclater* πρέπει να αποδοθεί έτσι ώστε να φανεί ότι το ενεργοποιεί κάποιο υποκείμενο, εξ' ου και σύνταξη με το *faire*. Στην ελληνική απόδοση, ελλείψει αντίστοιχης σύνταξης (δεν θα ήταν δόκιμη η έκφραση *κάναμε να σκάσουν...*) και λαμβανομένης υπ' όψιν της εικόνας που θέλει να μεταδώσει ο συγγραφέας, προτιμήθηκε μια αρκετά πιο ελεύθερη σύνταξη (*...ψήναμε τους σπόρους καλαμποκιού οι οποίοι έσκαγαν...*).

5) Μετάφραση, πολιτισμός, πολιτισμικοί ενδείκτες

Η μετάφραση αν και αντιμετωπίστηκε ως ιδιαίτερος επιστημονικός κλάδος σχετικά πρόσφατα, ωστόσο ως ανθρώπινη δραστηριότητα είναι αρχαιότατη, τουλάχιστον όσο και ο άνθρωπος που χρησιμοποιεί για επικοινωνία τον λόγο. Μεταφράζοντας μεταφέρουμε, εκτός από λόγο και ένα μέρος από τον πολιτισμό του άλλου. Γιατί ο λόγος, η γλώσσα, είναι το εργαλείο μέσω του οποίου περιγράφεται

και μεταδίδεται ο πολιτισμός. Ένας δε από τους λόγους για τους οποίους κάποιοι πληθυσμοί αγωνίζονται να διατηρήσουν τη γλώσσα των προγόνων τους είναι ακριβώς για να μην χαθούν μαζί της βασικά στοιχεία του πολιτισμού τους. Παραδείγματος χάριν, στη μειονοτική γλώσσα της ρωσικής επαρχίας της Τούβα στη νότια Σιβηρία υπάρχουν οι καθημερινές εκφράσεις «βλέπω μπροστά στο παρελθόν» και αντιστρόφως «βλέπω πίσω στο μέλλον». Σε έναν δυτικό άνθρωπο αυτό θα φανεί παράδοξο, αφού ο δεύτερος έχει συνηθίσει το παρελθόν να είναι πίσω του και το μέλλον μπροστά του, θεωρώντας ενδόμυχα ότι είναι εν κινήσει μέσα στον χρόνο. Αν όμως ρωτήσει τον κάτοικο της Τούβα θα λάβει την απάντηση ότι το παρελθόν το ξέρεις και άρα το βλέπεις, άρα είναι μπροστά στα μάτια σου, ενώ το μέλλον είναι άγνωστο, δε φαίνεται, δεν το βλέπεις άρα είναι πίσω σου (National Geographic, Ιούλιος 2012:65). Είναι δεδομένη η δυσκολία να μεταφερθεί η εν λόγω έκφραση στην ξένη γλώσσα χωρίς να χαθεί το ιδιαίτερο αυτό πολιτισμικό στοιχείο. Στο Μεξικό, ο κάτοικος του κεντρικού οροπεδίου επί υψομέτρου 2.000 περίπου (επί του οποίου είναι χτισμένη και η πρωτεύουσα της χώρας) θεωρείται πιο «πολιτισμένος» από τον κάτοικο των ακτών για τον οποίο συχνά μιλάει υποτιμητικά πολλές φορές με αντίστοιχες εκφράσεις όπως το ελληνικό «βλάχος» ή «κατσαπλιάς» (αλλά με αντεστραμμένες σε σχέση με τη χώρα μας γεωγραφικές αναφορές). Στις μεξικάνικες δε σαπουνόπερες είναι συχνή η φιγούρα της παραδουλεύτρας που ήρθε από την «ακτή» (κι όχι από κάποιο βουνό) για να βρει την τύχη της στο εσωτερικό της χώρας. Η ρωσική γλώσσα είναι μάλλον πλουσιότερη της ελληνικής ως προς τα λήμματα που σχετίζονται με το κρύο και το χιόνι. Έτσι, ενώ η ελληνική γνωρίζει μόνο μια λέξη που αποδίδει την έννοια «γάντια», η ρωσική γνωρίζει τουλάχιστον δύο (перчатки - рукавицы) που αντιστοιχούν σε διαφορετικού τύπου γάντια (αναλόγως αν η ύφανση ακολουθεί ή όχι το σχήμα των δακτύλων). Επίσης η ελληνική δεν γνωρίζει κανέναν μονολεκτικό τύπο για να αποδώσει το σύνθετο στην Ιαπωνία φαινόμενο *karoshi* (αιφνίδιος θάνατος από υπερκόπωση κατά την εργασία). Με αφορμή τα παραπάνω γίνεται κατανοητό πώς η γλώσσα αντικατοπτρίζει τον διαφορετικό πολιτισμό μίας γλωσσικής κοινότητας, τη διαφορετική θέαση των πραγμάτων, την διαφορετική υλική πραγματικότητα ανά γλωσσική κοινότητα και πόσο δύσκολο είναι το έργο του μεταφραστή να μεταφέρει αυτόν τον διαφορετικό πολιτισμό στην γλώσσα στόχο.

Η παραπάνω παρατήρηση μας δίνει την ευκαιρία να αναφερθούμε στους λεγόμενους πολιτισμικούς ενδείκτες, η παρουσία των οποίων αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες και πιο δυσεπίλυτες μεταφραστικές δυσκολίες. Κατά έναν ορισμό, πολιτισμικοί ενδείκτες είναι: *Those textually actualized items whose function and connotations in a source text involve a translation problem in their transference to a target text, whenever this problem is a product of the non-coexistence of the referred item or of its different intertextual status in the cultural system of the readers of the target text* (Aixelá 1996:58 σε Narváez/Zambrana 2014:73). Σε μια ελεύθερη απόδοση με τον όρο αυτόν στον χώρο της μετάφρασης εννοούμε τα

ιδιαίτερα πολιτισμικά στοιχεία της περιοχής όπου ομιλείται η γλώσσα πηγή τα οποία εντοπίζονται στο υπό μετάφραση κείμενο και τα οποία δεν υφίστανται αυτούσια στην περιοχή όπου ομιλείται η γλώσσα στόχος. Οι πολιτισμικοί ενδείκτες μπορεί να λαμβάνουν άπειρες μορφές. Μπορεί π.χ. να πρόκειται για ένα φαγητό, μια παροιμία, κάποιο στοιχείο ένδυσης, αναφορές σε πολιτειακές, κοινωνικές ή άλλης φύσης ιδιαιτερότητες. Η δυσκολία συνίσταται κυρίως στην αδυναμία αυτούσιας μεταφοράς του πολιτισμικού στοιχείου της γλώσσας-πηγής στην γλώσσα-στόχο, ώστε να γίνει κατανοητό από τον αποδέκτη. Όσο πιο άγνωστο είναι το στοιχείο αυτό στον αποδέκτη (εκτός από τον μεταφραστή), τόσο δυσκολότερο είναι το έργο του μεταφραστή.

Η κατανόηση και η μεταφορά λοιπόν της πολιτισμικής πραγματικότητας σε ένα αλλόγλωσσο κείμενο αποτελεί πηγή δυσκολιών για τον μεταφραστή, ενώ το ζήτημα αυτό έχει απασχολήσει και τους θεωρητικούς της μετάφρασης. Οι θέσεις που κυριαρχούν βρίσκονται εγκλωβισμένες στο εξής δίπολο: οικειοποίηση ή ξενοποίηση. Το δίλημμα δηλαδή είναι αν οφείλουμε να καταργήσουμε ή να διατηρήσουμε τις υπάρχουσες αποκλίσεις μεταξύ πολιτισμού-πηγής και πολιτισμού-στόχου. (Γραμμενίδης 2007:150) Κατά τον A.Berman (1985:35-150 σε Γραμμενίδης 2007:155) το παραπάνω δίλημμα αντικατοπτρίζεται στο δίπολο μεταξύ εθνοκεντρικής και κατά γράμμα μετάφρασης, όπου η πρώτη βασίζεται στις εξής αρχές: το ξένο έργο πρέπει να μεταφράζεται με τρόπο ώστε να μην «μυρίζει» μετάφραση και με τρόπο ώστε να δίνει την εντύπωση ότι ο συγγραφέας το έχει συλλάβει και συγγράψει απευθείας στην γλώσσα-στόχο. Η κατά γράμμα μετάφραση από την άλλη, αναγνωρίζει και επιτρέπει την ανάδειξη της ετερότητας του πρωτοτύπου. Επειδή όμως το παραπάνω δίπολο σε τελική ανάλυση οδηγεί σε απόλυτες επιλογές, εμφανίσθηκε στη θεωρία (εκπορευόμενος βέβαια από την πράξη) ένας τρίτος, λιγότερο δογματικός ενδιάμεσος δρόμος: η μέθοδος της συνεπούς μετάφρασης (loyal translation, C.Nord, 1991a σε Γραμμενίδης 2007:161). Ως συνέπεια, κατά την C.Nord ορίζεται η ευθύνη του μεταφραστή προς τον συγγραφέα του πρωτοτύπου, δηλαδή τον εντολέα της μετάφρασης και τον παραλήπτη. Η συνέπεια αυτή, δεν πρέπει να συγχέεται βέβαια με την πιστότητα του κειμένου. Ο τρόπος που προσλαμβάνει ο μεταφραστής το κείμενο καθορίζεται από τις επικοινωνιακές ανάγκες του εντολέα της μετάφρασης ή του αποδέκτη του μεταφράσματος. Σε αυτό το πλαίσιο, η μεταφραστική μέθοδος θα πρέπει να συνδυάζει την λειτουργικότητα με τη συνέπεια (C.Nord 1991a σε Γραμμενίδης 2007:161).

Στο συγκεκριμένο έργο υπάρχει μια πολύ σημαντική ιδιαιτερότητα, αναφορικά με τους πολιτισμικούς ενδείκτες. Το κείμενο είναι γραμμένο στην γαλλική γλώσσα αλλά αναφέρεται σε καταστάσεις και εξιστορεί γεγονότα που έλαβαν χώρα στην Ελλάδα, στο μέρος όπου ομιλείται η γλώσσα στόχος και όχι η γλώσσα πηγή. Αυτή η μάλλον ασυνήθιστη περίπτωση συνεπάγεται ότι στο συγκεκριμένο έργο οι πολιτισμικοί ενδείκτες καταρχήν δεν δημιουργούν πρόβλημα

στον μεταφραστή γιατί προέρχονται από το δικό του πολιτισμικό περιβάλλον, οπότε και δεν αντιμετωπίζει ιδιαίτερο πρόβλημα πώς να τους μεταδώσει στους ομόγλωσσούς του. Έτσι λοιπόν πχ. γίνεται αναφορά στον γνωστό τορπιλισμό του «Έλλη» στην Τήνο ανήμερα την γιορτή της Παναγίας (σελ.16), περιγράφεται το Μοναστήρι της Παλαιοκαστρίτσας με τα διάφορα εκκλησιαστικά αντικείμενα που συναντά κανείς στον ορθόδοξο χώρο καθώς και η φιλοξενία από τον ηγούμενο και τους μοναχούς (σελ.36), περιγράφεται η ατμόσφαιρα και το ανάγνωσμα του Ευαγγελίου κατά την χριστουγεννιάτικη λειτουργία στην εκκλησία του χωριού (σελ.74), αναφέρονται δημόσια αξιώματα οικεία στον Έλληνα αναγνώστη όπως πχ. του προέδρου της κοινότητας (σελ.75), παρουσιάζονται ήρωες και σκηνές από την ελληνική μυθολογία (σελ.72) και γενικότερα δίνονται πολλά στοιχεία από την ελληνική πραγματικότητα, άλλα από τη συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, άλλα διαχρονικά, γνωστά στον Έλληνα αναγνώστη.

Αξιοσημείωτο είναι εντούτοις σε κάποιες περιπτώσεις το αντίστροφο φαινόμενο: Λόγω του ότι το κείμενο αναφέρεται σε γεγονότα και καταστάσεις που λαμβάνουν χώρα σε περιοχή της γλώσσας στόχου και όχι της γλώσσας πηγής, δημιουργείται η ανάγκη στον ίδιο τον συγγραφέα (αντί για τον μεταφραστή) να λάβει υπ' όψιν το ξένο για τον αναγνώστη πολιτισμικό στοιχείο με συνεπακόλουθη διαφορετική απόδοση στο πρωτότυπο κείμενο ενός πολιτισμικού στοιχείου που αν το έγραφε στα ελληνικά θα ήταν γραμμένο με άλλον τρόπο, κι αυτό ακριβώς για να γίνει οικείο στον γαλλόφωνο αναγνώστη. Έτσι π.χ. το γνωστό κερκυραϊκό πιάτο «κόκορας παστιτσάδα» αποδόθηκε στην γαλλική ως *coq alla corfiote* (σελ.63). Ομοίως και η συνθηματική στρατιωτική προσφώνηση (*αλτ*) *τις ει*, η οποία ενώ στην ελληνική δεν θα χρειαζόταν πολλές συστάσεις και θα αρκούσε η απλή αναφορά της, εντούτοις στο γαλλικό πρωτότυπο ήταν αναγκαίες κάποιες διευκρινήσεις: «*tis i?*», «*qui es-tu?*» *c'était l'interpellation usuelle des militaires pour le contrôle d'identité*. Η τελευταία περίπτωση αντιμετωπίστηκε μεταφραστικά με διατήρηση της επεξήγησης, σε μια προσπάθεια συνέπειας με το πρωτότυπο (αν και με επίγνωση του πλεονασμού) αλλά σε κάθε περίπτωση με παράλειψη της μετάφρασης του αρχαίου ελληνικού *τις ει* προς το νέο ελληνικό *ποιός είσαι*, ως εντελώς περιττή στην ελληνική, ακόμη και γι' αυτούς που αγνοούν την αρχαία ελληνική. Σε αυτές λοιπόν τις περιπτώσεις, ο μεταφραστής κατά μια έννοια συμπεριφέρεται ως συγγραφέας του πρωτοτύπου κειμένου, χρησιμοποιώντας τις εκφράσεις που θα χρησιμοποιούσε ο ίδιος ο συγγραφέας εάν είχε συγγράψει στην γλώσσα του.

Πέραν όμως από τα παραπάνω, οι πολιτισμικοί ενδείκτες δεν σχετίζονται μόνο με τον χώρο αλλά και με τον χρόνο. Στην δεύτερη αυτή περίπτωση δηλαδή πρόκειται για ιδιαίτερα πολιτισμικά στοιχεία της εποχής στην οποία γράφτηκε ή στην οποία αναφέρεται ένα κείμενο. Με την έννοια αυτή και δεδομένου ότι το κείμενο αναφέρεται σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο, υπάρχουν όντως κάποια σημεία άξια λόγου, όπως πχ. η αναφορά στην Γκρέτα Γκάρμπο (ηθοποιός πασίγνωστη μεσοπολεμικά) και πόσο μάλλον στο καπέλο της, η ονομασία του

επίπλου *jugendstil* (σελ.28), το συνηθισμένο για την εποχή εκείνη μακρύ πανωφόρι του πατέρα του, τύπου *caban en Loden* (σελ.78).

Θεωρήθηκε τέλος αυτονόητη η απaráλλακτη απόδοση σε ξένη γλώσσα λέξεων και φράσεων που στο πρωτότυπο κείμενο αποδόθηκαν στην ξένη γλώσσα. Πράγματι, στο κείμενο αποδίδονται κάποιοι όροι, ή ολόκληρες φράσεις, κυρίως στα γερμανικά και στα ιταλικά, συνήθως σε ευθύ λόγο, όπως πχ: *Mi chiamo Giuseppe, sono italiano, aiuto* (σελ.74), *Vater Mutter glücklich sein* (σελ.13) Εφόσον τα σημεία αυτά δεν αποδόθηκαν στην γλώσσα του πρωτοτύπου κειμένου αλλά σε ξένη γλώσσα, είναι προφανές ότι η βούληση του συγγραφέα είναι να διατηρηθεί αυτή η διαφορά και στο μετάφρασμα.

6) Γνώση συγγενούς γλώσσας: διευκόλυνση και παγίδα

Όπως προαναφέρθηκε, η γαλλική γλώσσα, ως λατινογενής, μοιράζεται τα περισσότερα δομικά στοιχεία, συντακτικά και γραμματικά με τις λοιπές λατινογενείς γλώσσες. Έτσι, παρατηρούμε σχεδόν ίδια δομή πρότασης ως προς τα μέρη του λόγου (τουλάχιστον σε ότι αφορά την στοιχειώδη μορφή της), μεγάλη συγγένεια ως προς την γραμματική δομή, όπως πχ. η απουσία πτώσεων στα ουσιαστικά και πλήρωση της έλλειψης από προθέσεις (πχ.γαλλικά: *le chien du chien*, ιταλικά: *il cane del cane*), παρόμοιοι χρονικοί τύποι και παρόμοια κλίση του ρήματος (πχ. γαλλικά: *je mange, je mangais, j'ai mangé, j'avais mangé, je mangerais* κοκ, ιταλικά: *mangio, mangiavo, ho mangiato, avevo mangiato, mangero* κοκ). Οι αναπόφευκτες διαφορές οι οποίες βεβαίως και υφίστανται (πχ. απουσία στη γαλλική του ιταλικού γερούνδιου *sto mangiando*, ή στην ιταλική του γαλλικού *futur proche je vais manger*) σχετίζονται με την διαφορετική εξέλιξη των εν λόγω γλωσσών και δεν αναιρούν την σε σημαντικό βαθμό ομοιομορφία τους.

Εκτός βέβαια από τη γραμματική και συντακτική δομή, ιδιαίτερα μεγάλη συγγένεια παρουσιάζει και το λεξιλόγιο. Σε μεταφραστικό επίπεδο η γλωσσική αυτή συγγένεια έχει μεγάλη σημασία. Η πολύ καλή γνώση, ειδικά σε επίπεδο δεύτερης μητρικής από πλευράς μεταφραστή μιας άλλης λατινογενούς γλώσσας (στην προκειμένη περίπτωση της ιταλικής) έχει άμεσο αντίκτυπο στην μετάφραση και όχι πάντοτε θετικό, όπως θα ήταν αναμενόμενο. Γιατί η αδιαμφισβήτητη συγγένεια μεταξύ δύο γλωσσών, εκτός του ότι διευκολύνει, εντούτοις δημιουργεί και αναπόφευκτες παγίδες. Ο μεταφραστής λοιπόν που μεταφράζει προς την γαλλική αλλά έχει ως μητρική ή έστω ως πρώτη ξένη γλώσσα την ιταλική, μπαίνει συχνά στον πειρασμό να «σκέφτεται ιταλικά», με κίνδυνο να αποδώσει την λέξη με βάση το ομόηχο λήμμα της ιταλικής, θεωρώντας τη μετάφραση αυτή δεδομένη και

αυτονόητη (περίπτωση των λεγόμενων λεκτικών μονάδων *faux-amis*: Τσίγκου 2011:13). Αρκεί να αναλογιστούμε τις πολυάριθμες λέξεις οι οποίες είναι ομόηχες αλλά έχουν αποκτήσει διαφορετική σημασία στις δύο γλώσσες (γαλ. *la robe*= το ένδυμα, ιταλ. *la roba*= τα πράγματα). Στο κείμενό μας πχ, συναντήσαμε τον όρο *syndic* (σελ.75), ο οποίος αντιστοιχεί στο αντίστοιχο με το ελληνικό αξίωμα του προέδρου της κοινότητας. Ο ομόηχος ιταλικός όρος *sindaco* αναφέρεται στο αξίωμα του δημάρχου (που στην γαλλική αποδίδεται ως *maire*). Είναι φανερό πως η ο κίνδυνος σύγχυσης ελλοχεύει πάντοτε, διότι στην περίπτωσή μας, αν ο όρος είχε μεταφραστεί ως *δήμαρχος*, θα παρέπεμπε σε άλλο αξίωμα ευρύτερης δικαιοδοσίας από αυτό του προέδρου. Χρειάζεται λοιπόν μεγάλη προσοχή και σχολαστικότητα από πλευράς μεταφραστή ώστε να αποφευχθεί η παραπάνω παγίδα.

7) Ορολογία

Το εν λόγω κείμενο θα μπορούσαμε να το εντάξουμε στην κατηγορία της λογοτεχνικής μετάφρασης, ένα ευρύτατο είδος μετάφρασης, το οποίο, αν και αποτελεί μεταφραστική κατηγορία, εντούτοις συνήθως καλύπτει ένα τόσο μεγάλο γλωσσικό φάσμα, που θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι περιλαμβάνει διάφορα είδη μετάφρασης σε ένα. Κι αυτό γιατί στο λογοτεχνικό έργο δεν εξιστορείται απλά ένα γεγονός αλλά παρατίθενται πολιτικά και οικονομικά στοιχεία, ιστορικά γεγονότα, γεωγραφικές αναφορές, νομικές πληροφορίες κ.α. Παρατηρούμε λοιπόν ότι, μέσα στον λογοτεχνικό λόγο, υπάρχουν και ειδικοί όροι από πολλούς χώρους (πολιτική, οικονομία, γεωγραφία, ιστορία, νομική κ.α). Στο εν λόγω κείμενο οι όροι αυτοί είναι συχνότατοι γιατί παράλληλα με την αφήγηση γεγονότων και καταστάσεων παρουσιάζεται το κοινωνικό, πολιτικό, νομικό και ιστορικό πλαίσιο καθώς και γεωγραφικά στοιχεία. Όλα τα παραπάνω είναι αναπόφευκτο να αποδίδονται με μια σειρά από ειδικούς και παγιωμένους στην γλώσσα πηγή όρους, τους οποίους ο μεταφραστής πρέπει να αναζητήσει στη γλώσσα στόχο. Στις περιπτώσεις αυτές, η αναζήτηση του ισοδύναμου και παγιωμένου στην γλώσσα-στόχο όρου είναι μάλλον μονόδρομος. Για παράδειγμα συναντάμε όρους από τον χώρο της οικονομίας, της πολιτικής, της νομικής, όπως πχ. *inflation* (σελ.79), *monnaie caduque* (σελ.69), *armistice* (σελ.39), *accords internationaux* (σελ.42) *décrets publiés* (σελ.30), *juge de paix* (σελ.70), *petit tribunal traitant les litiges mineurs* (σε σχέση με την τελευταία αυτήν περίπτωση αρχικά τέθηκε το εξής δίλημμα: ο όρος *litiges mineurs* να αποδοθεί με τον αντίστοιχο παγιωμένο στην ελληνική νομοθεσία όρο *μικροδιαφορές* οι οποίες αποτελούν μια πολύ συγκεκριμένη στο δίκαιο κατηγορία διαφορών με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, ή να προτιμηθεί κάποια άλλου είδους περίφραση

ώστε να είμαστε και από άποψη νομικής ορολογίας συνεπείς, δεδομένου ότι ο ειρηνοδίκης δεν δικάζει μόνο μικροδιαφορές; Δεδομένης της φύσης του κειμένου, του σημείου στο οποίο ο όρος αναφέρεται και το ότι ο αναγνώστης ποσώς ενδιαφέρεται για μια τέτοια λεπτομέρεια, προτιμήθηκε ο ούτως ή άλλως δόκιμος όρος *μικροδιαφορές* (σελ.70). Επίσης, όπως είναι φυσικό συναντάμε πολλούς όρους και εκφράσεις από τον χώρο του στρατού και της άμυνας, *front de guerre, intentions belliqueuses, sous-marin, fleuron de la marine de guerre*, (σελ.16), *l'impact de la bombe, signature de l'armistice* (σελ.17), *Ils bombardèrent et mitrillèrent les installations portuaires..., défense anti-aérienne, débarquement des troupes, batteries d'artillerie* (σελ.43) κλπ.

Ιδιαίτερη βαρύτητα στο κείμενό μας, λόγω των αναγκαίων για τον ειρμό του έργου αναδρομών του συγγραφέα, έχουν διάφοροι όροι από τον χώρο της πολιτικής και της ιστορίας. Πράγματι ο συγγραφέας, όπως είδαμε, πριν την αφήγηση μιας ενότητας θέτει το ιστορικό πλαίσιο εντός του οποίου λαμβάνουν χώρα τα γεγονότα και οι καταστάσεις. Συναντάμε λοιπόν όρους όπως *alliés* (σελ.42), *bataille aéronavale de Midway* (σελ.37), *axe* (σελ.37), *armée du Reich* (σελ.39) *communisme albanais* (σελ.11), *rideau de fer* (σελ.12), *Espagne franquiste* (σελ.34), *partisans* (σελ.80), *camps d'extermination* (σελ.13), Η εξεύρεση των ισοδύναμων παγιωμένων στην ελληνική όρων δεν είναι πάντοτε ευχερής, όπως πχ. στην παραπάνω περίπτωση του όρου *bataille aéronavale de Midway*, όπου στην παγιωμένη ελληνική απόδοση (ναυμαχία του Μίντγουεϊ) χάνεται από τη γλώσσα το εναέριο σκέλος της αναμέτρησης, αν και σε μια πρώτη προσέγγιση επιχειρήθηκε η επιλογή του όρου «αεροναυμαχία», ο οποίος όμως, αν και υπαρκτός, δεν επικράτησε ιστορικά στη συγκεκριμένη περίπτωση. Ενίοτε εξάλλου, ο συγγραφέας εξέρχεται από τα στενά ιστορικά όρια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, για να δώσει περισσότερες πληροφορίες για το νησί της Κέρκυρας, κάνοντας σύντομες ιστορικές αναδρομές, όπως πχ. στην αγγλική ή τη βενετική περίοδο. Έτσι συναντάμε πχ. το γνωστό προσωνύμιο της Βενετίας *Sérénissime* (σελ.15), τους όρους *familles patriciennes* (σελ.78), *effigie du lion de Venise* (σελ.27).

Πέρα από τις ιστορικές, στο κείμενο εμφανίζονται συχνότατα και γεωγραφικές αναφορές, οι οποίες παίζουν ισάξιο με τις ιστορικές αναφορές ρόλο, όπου ο συγγραφέας δίνει το στίγμα της περιοχής όπου λαμβάνουν χώρα τα γεγονότα. Συχνά περιγράφει την τοπογραφία μιας συγκεκριμένης περιοχής του νησιού ώστε ο αναγνώστης να αποκομίσει μια ζωντανή εικόνα του χώρου. Τέτοια περίπτωση είναι η περιγραφή της διαδρομής προς την Παλαιοκαστρίτσα (σελ.35) όπου περιγράφεται η μορφολογία των ακτών, καθώς και η λεπτομερής και πληρέστατη περιγραφή του ορεινού περάσματος του Τρουμπέτα, περίοπτη θέση μεγάλου στρατηγικού ενδιαφέροντος στον συγκεκριμένο πόλεμο, όπου συναντάμε και πολλά σημεία προσανατολισμού με τις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζουν στην γαλλική γλώσσα, όπως πχ. η φράση *à vol d'oiseau*, (με την οποία αποδίδεται στη

γαλλική το αντίστοιχο με το ελληνικό σε ευθεία γραμμή). Στις περιγραφές αυτές, όπως είναι αναμενόμενο χρησιμοποιούνται όροι όπως *chaîne montagneuse, point culminant, col, vallée, la terre en face, extremités nords de l' île* κλπ. Παράλληλα με τους παραπάνω γενικούς γεωγραφικούς όρους, πολύ συχνές καθ' όλη την έκταση του κειμένου είναι και οι αναφορές σε συγκεκριμένες παγιωμένες στη γλώσσα γεωγραφικές ονομασίες, όπως πχ: *Pearl Harbor, détroit d' Otrante, Adriatique, lagune de Korissia, Brindisi, Valanio, île de Paxos, Othoni, Lazaretto, Epire du Nord, détroit de Corfou, Valone, URSS* κλπ. Είναι προφανές ότι σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις πρέπει να αναζητηθούν οι αντίστοιχοι παγιωμένοι γεωγραφικοί όροι στην γλώσσα-στόχο. Εξίσου προφανές, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, είναι ότι το έργο του μεταφραστή διευκολύνεται σημαντικότερα λόγω της εντοπιότητάς του, τουλάχιστον ως προς τους όρους που αφορούν γνωστή γεωγραφικά για αυτόν περιοχή. Επίσης δεν λείπουν από το κείμενο και τα γεωγραφικά «ποιητικά» προσωνύμια περιοχών, όπως εκείνο της Αλβιόνας (σελ.16) και της Χώρας του ανατέλλοντος ηλίου (σελ.37)

8) Εντοπιότητα μεταφραστή

Αναφέρθηκε παραπάνω ότι το εν λόγω κείμενο αποτελεί σχετικά σπάνια περίπτωση, όπου ο συγγραφέας γράφει σε ξένη για την περιοχή όπου εκτυλίσσονται τα εξιστορούμενα γεγονότα γλώσσα, ενώ ο μεταφραστής προσπαθεί να αποδώσει το μετάφρασμα στη γλώσσα της περιοχής όπου το αφήγημα εκτυλίσσεται. Κατά μια έννοια λοιπόν, επιχειρεί να επιστρέψει το κείμενο στο «φυσικό» του περιβάλλον και στην «μητρική» του γλώσσα. Σε σχέση με την παραπάνω παρατήρηση, η εντοπιότητα του μεταφραστή σε σχέση με το νησί όπου λαμβάνουν χώρα τα εξιστορούμενα γεγονότα, θεωρούμε ότι επηρεάζει σημαντικά την τελική μορφή του μεταφράσματος. Κι αυτό διότι, σε όλο το κείμενο υπάρχουν αναφορές σε τοπικά στοιχεία, γεωγραφικά, πολιτισμικά, κοινωνικά κα, τα οποία δεν είναι βέβαιο ότι θα τύχουν της ίδιας μεταφραστικής μεταχείρισης από όλους τους ελληνόφωνους μεταφραστές, ανεξαρτήτως προέλευσης και καταγωγής.

Η γνώση του χώρου και των πολιτισμικών ενδεικτών της περιοχής στην οποία εκτυλίσσεται το αφήγημα, από μεταφραστικής άποψης επιδρά ποικιλοτρόπως. Παραδείγματος χάριν, σε πολλά σημεία του έργου γίνεται περιγραφή του χώρου, όπως πχ. το σημείο της Άνω Πλατείας όπου συνεντρίβη το μικρό αεροσκάφος, η θέα από το ορεινό πέρασμα του Τρουμπέτα, η διαδρομή με τα πόδια από την πόλη προς την ύπαιθρο κατά τον βομβαρδισμό. Η ακριβής γνώση του χώρου από πλευράς μεταφραστή διευκολύνει σε μεγάλο βαθμό το έργο του,

διότι μεταφράζει με μια επιπλέον αίσθηση, εκείνη του (σχεδόν) αυτόπτη. Επίσης, οι τοπικοί γεωγραφικοί όροι οι οποίοι αναφέρονται στο κείμενο είναι γνωστοί στον μεταφραστή όπως ακριβώς έχουν καθιερωθεί στην τοπική γλώσσα, χωρίς ιδιαίτερη ανάγκη αναζήτησής τους. Έτσι, όταν ο συγγραφέας αναφέρεται πχ. στα τοπωνύμια *baie de Garitza, Esplanade, Saint Jean des Colombes, de la muraille, Valanio, île de Vido, Academie Ionienne, (La famille) d'en face*, είναι φυσικό ο μεταφραστής να τα αποδώσει όπως τα γνωρίζει στο χώρο όπου ζει, και όχι όπως ενδεχομένως θα προέκυπταν από κάποιου άλλου είδους αναζήτηση. Στο παράδειγμά μας λοιπόν, έχουν αποδοθεί αντιστοίχως ως *Σπιανάδα, Αγ. Ιωάννης Περιστερών* (κι όχι Περιστεριών), *στα Μουράγια* (κι όχι του τείχους ή του μουράγιου), *Βαλανιό, νησί του Βίδου, Ιόνιος Ακαδημία, από απέναντι* (συνηθισμένη έκφραση στα Ιόνια Νησιά για κάποιον με προέλευση από την απέναντι περιοχή). Ομοίως και σε ότι αφορά άλλου είδους περιπτώσεις πολιτισμικών ενδεικτών πέραν από την περιγραφή του χώρου, όπως πχ. η απόδοση του γαλλικού *appartement* ως *σπίτι* και όχι ως *διαμέρισμα*, με το σκεπτικό ότι για τον μέσο Έλληνα αναγνώστη ο όρος διαμέρισμα μάλλον παραπέμπει σε πολυκατοικία κατά τα σημερινά πρότυπα, εικόνα που απέχει πολύ από το σπίτι του συγγραφέα, ή επίσης η περίπτωση του στενού δρόμου του χωριού, όπου αποδόθηκε ως *καντούνι*, λέξη γνωστή και εκτός Κέρκυρας και τέλος η γνωστή κερκυραϊκή παστιτσάδα, η οποία στο πρωτότυπο γαλλικό κείμενο αποδόθηκε περιφραστικά ως *coq alla corfiote* ενώ θα μπορούσε να αποδοθεί και στην ελληνική εξίσου περιφραστικά (κόκορας μαγειρεμένος κερκυραϊκά).

Η εντοπιότητα αυτή του μεταφραστή όμως δεν έχει όμως πάντοτε θετικό αντίκτυπο στο μετάφρασμα. Γιατί ο συγγραφέας, λαμβάνοντας την απόφαση να μεταφράσει το έργο του, δεν σκοπεύει να απευθυνθεί σε ένα περιορισμένο κοινό από τον τόπο καταγωγής του αλλά σε όλους του ελληνόφωνους αναγνώστες, οπότε και έχει την επιθυμία το έργο του να είναι κατανοητό από όλους. Έτσι, το πολύ διαδεδομένο στην κερκυραϊκή ύπαιθρο δέντρο με τους χρυσαφί καρπούς, θα ήταν ψέμα να πούμε ότι ο μεταφραστής δεν μπήκε στον πειρασμό (και μάλιστα αρχικά χωρίς δεύτερη σκέψη και επιλογή) να το αποδώσει με την κερκυραϊκή ονομασία ως *νεσπολιά*. Σε αντίθεση με την παστιτσάδα που είναι αρκετά γνωστό πιάτο και εκτός Κέρκυρας, δεν ισχύει το ίδιο για τη νεσπολιά όπου η χρήση του όρου θα ήταν μάλλον προβληματική, παρότι ομόριζος με τον επίσημο στην ελληνική όρο *μουσμουλιά* αλλά με διαφορετική παραφθορά (αρχ. ελ: μέσπιλον, ιταλ: νέσπολα, νέα ελ: μούσμουλο/μουσμουλιά).

9) Μετάφραση τίτλου έργου και επικεφαλίδων

Η μετάφραση του τίτλου ενός έργου καθώς και των επικεφαλίδων των επί μέρους κεφαλαίων του, θα μπορούσαν να αποτελέσουν ένα ξεχωριστό αντικείμενο της μεταφραστικής έρευνας. Πράγματι, ο τίτλος και οι επικεφαλίδες συχνά αποτελούν πολύ κρίσιμο και δύσκολο μεταφραστικό εγχείρημα κι αυτό διότι, παρόλο που αποτελούν ένα αμελητέο τμήμα σε σχέση με το σύνολο, εντούτοις είναι η «βιτρίνα» του έργου, είναι αυτό που επικοινωνιακά καλεί το ενδιαφέρον και την προσοχή του αναγνώστη και ακολουθεί όλο το κείμενο από την αρχή έως το τέλος. Με άλλα λόγια είναι η πρώτη επικοινωνία του συγγραφέα με τον αναγνώστη, πριν καν ο δεύτερος γίνει αναγνώστης.

Σε πρακτικό επίπεδο η παραπάνω παρατήρηση γίνεται εύκολα αντιληπτή. Σπανίως μια ταινία μεταφράζεται στο εξωτερικό αυτολεξεί. Η γνωστή αμερικανική ταινία *home alone*, στην Ελλάδα αποδόθηκε αυτολεξεί ως *μόνος στο σπίτι*, στην Ιταλία όμως θεωρήθηκε προτιμότερο να αποδοθεί ως *mamma ho perso l'aereo*. Ο τίτλος του γνωστού τηλεπαιχνιδιού *big brother*, σε κάποιες χώρες μεταφράστηκε από τα αγγλικά (πχ. *grande fratello*), σε άλλες πάλι, όπως στην Ελλάδα, παρέμεινε απaráλλακτος στην αγγλική. Τα κριτήρια της επιλογής δεν είναι πάντοτε ομοιόμορφα αλλά εξαρτώνται από πολλούς παράγοντες που σχετίζονται κυρίως με εμπορικές στρατηγικές σε συνδυασμό με τις προσλαμβάνουσες παραστάσεις και την κουλτούρα του κοινού της γλώσσας-στόχου. Ομοίως και στο χώρο του συγγράμματος μπορούν να παρατηρηθούν κάποιες διαφοροποιήσεις αναφορικά με τον τίτλο ενός έργου. Παραδείγματος χάριν ο τίτλος του έργου της Αγκάθα Κρίστι *The third girl* αποδόθηκε στην ιταλική ως *sono un assassina?* Κατά μια άποψη, η περίπτωση του τίτλου ξεφεύγει από τα όρια της έννοιας της μετάφρασης και υπεισέρχεται στη σφαίρα της δημιουργίας, σε βαθμό που μεταφράζω τίτλο σημαίνει επιλέγω τίτλο (Malingret 1998 σε Maurizio Viezzi 2013:379).

Ο τίτλος του έργου στην δική μας περίπτωση χαρακτηρίζεται από μια ποιητικότητα: *la valse des drapeaux*, τίτλος ο οποίος, θα κεντρίσει σίγουρα το ενδιαφέρον του μέσου υποψήφιου αναγνώστη που ακόμη αγνοεί το περιεχόμενο του έργου και επιπλέον θα του δημιουργήσει την απορία περί τίνος βαλς πρόκειται καθώς και ποιών σημαίων. Ο υποψιασμένος αναγνώστης θα κατανοήσει ενδεχομένως πως πρόκειται για την αλληλουχία των κατακτητών σε ένα μέρος. Το ζήτημα είναι όμως εάν ο τίτλος αυτός θα πρέπει να διατηρηθεί αυτούσιος στη γλώσσα στόχο (το βαλς των σημαίων), ή εάν θα ήταν σκόπιμο να γίνουν κάποιες τροποποιήσεις. Εξετάσθηκαν διάφορες επιλογές, από την αυτούσια απόδοση έως εκδοχές ελεύθερης μετάφρασης όπως *ο χορός των κατακτητών*, με γνώμονα κυρίως την φυσικότητα ή όχι του τίτλου στην ελληνική γλώσσα και κουλτούρα. Η επιλογή της διατήρησης τελικά του πρωτοτύπου τίτλου θεωρούμε ότι πληροί τα παραπάνω,

διότι αφενός σέβεται την επιλογή του συγγραφέα και αφετέρου δεν περιέχει κάποιον πολιτισμικό ενδείκτη που να ξενίζει το ελληνικό κοινό.

Κάποιες ελάχιστες τροποποιήσεις έγιναν σε κάποιες από τις επικεφαλίδες των κεφαλαίων, όπως πχ. στο κεφάλαιο 6, όπου η επικεφαλίδα *Les plumes de coq* αποδόθηκε ως *οι κοκορόφτεροι*, ως όρος πλησιέστερος στο περιεχόμενο του κεφαλαίου, όπου αντικείμενο επί της ουσίας δεν είναι τα φτερά αλλά οι φέροντες τα φτερά στρατιώτες, γνωστοί στη γλώσσα μας με τον όρο αυτόν.

Αντί επιλόγου

Η παρούσα ανάλυση θα ήταν ατελής εάν δεν γινόταν αναφορά στην προσωπική γνωριμία του μεταφραστή με τον συγγραφέα. Η προσωπική επαφή μεταφραστή-συγγραφέα δεν είναι πάντοτε ευχερής. Στις περιπτώσεις όμως που μπορεί να επιτευχθεί έχει μεγάλη σημασία για την τελική μορφή του μεταφράσματος, διότι ο μεταφραστής, εκτός από λόγο, κατά μια έννοια «μεταφέρει» και την προσωπικότητα του συγγραφέα. Κατά τη διάρκεια της μετάφρασης λοιπόν, υπήρξε η δυνατότητα αυτής της επαφής, η οποία αποτυπώνεται στο κείμενο σε δύο επίπεδα: ένα γενικό και ένα ειδικό. Το γενικό επίπεδο είναι η προσπάθεια διατήρησης του ύφους, του τόνου και της επίγευσης του πρωτοτύπου στο μετάφρασμα. Παραδείγματος χάριν, σε πολλά σημεία παρατηρούμε την ποιητική διάθεση του συγγραφέα για να περιγράψει πχ. μια ανοιξιάτικη εικόνα, όπως πχ. *Un véritable feu d'artifice s'étendant à perte de vue dans les vallons et sur les collines*, ή την θέα από την απόκρημνη δυτική ακτή της Κέρκυρας, πχ. *Elle serpentait au flanc de la montagne, et à chaque virage, nous découvriions une nouvelle crique entourée de grands rochers de couleur ocre qui descendaient à pic dans la mer*. Πρόκειται γι' αυτό που ο ίδιος ο συγγραφέας αποκαλεί «μουσική του κειμένου», στην οποία έδωσε μεγάλη έμφαση και θεώρησε πολύ σημαντικό να διατηρηθεί και στο μετάφρασμα. Διὰ της γνωριμίας αυτής εξάλλου, σημαντική υπήρξε η συνειδητοποίηση, από πλευράς μεταφραστή, της δραματικότητας κάποιων εξιστορούμενων καταστάσεων για τον συγγραφέα, οι οποίες ακόμη και σήμερα, παρόλη την χρονική απόσταση, ανακαλούν στην μνήμη του έντονα συναισθήματα. Είναι αυτονόητο ότι η απώλεια του δραματικού αυτού χαρακτήρα στην μετάφραση θα επιδρούσε αρνητικά στο μετάφρασμα. Σε ότι αφορά το ειδικότερο επίπεδο, αναφερόμαστε στην αποσαφήνιση κάποιων συγκεκριμένων σημείων του πρωτοτύπου κειμένου τα οποία δημιουργούσαν κάποιες μεταφραστικές δυσχέρειες, όπως πχ. κάποιες αναφορές σε υπηρεσίες ή ιδρύματα της εποχής όπου εξελίσσεται το έργο (πχ. *école normale*, *comandatura*) ή ακόμη ο τονισμός στην

ονομασία κάποιων πολύ ειδικών τοπωνυμίων τα οποία δεν αποτελούν επίσημες ονομασίες αλλά έχουν δοθεί από τους χωριανούς για τον εντοπισμό των κτημάτων τους, (πχ η Σορονιά, που από τη γαλλική απόδοση *Soronia* δεν προκύπτει ούτε ο τονισμός της ονομασίας, ούτε καν το γένος). Στις περιπτώσεις αυτές η συμβολή του συγγραφέα στην επίλυση της απορίας υπήρξε σωτήρια. Τέλος, κατόπιν συμφωνίας με τον συγγραφέα, σε περίπτωση κάποιου εκ παραδρομής σφάλματος (πχ. σε κάποια χρονολογία, τοπωνύμιο κ.α), ο μεταφραστής είχε τη δυνατότητα να αποδώσει επί τόπου την ορθή εκδοχή δίχως την χρήση μεταφραστικού σχολίου.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

Pully, le 25.11.05

1. L'avocat et l'enseignante

Je suis né à Corfou au printemps de 1937. Mes premiers souvenirs datent de la deuxième moitié de 1939, j'étais alors âgé de deux ans et demi. Ces souvenirs sont authentiques et se réfèrent aux événements qui bouleversèrent le cours de l'histoire de l'humanité. En effet, c'est en septembre 1939 que l'Allemagne envahit la Pologne et que le désastre de la deuxième guerre mondiale débute.

Mon père, jeune avocat, installé à Corfou après ses études de droit à Athènes et une brève carrière de journaliste, était âgé de 31 ans. Il était originaire d'une famille de terriens d'un village du nord de l'île de Corfou, dont les ancêtres remontent au début du XVIème siècle. Il suivit la filière des jeunes gens de la campagne à qui l'intelligence et les performances scolaires ouvraient la voie d'études universitaires à Athènes, seule ville du pays offrant alors des études de haut niveau. Il était l'aîné de cinq frères, dont un fit les mêmes études quelques années plus tard, et pratiqua le barreau à Athènes. Le troisième, militaire de carrière, devait être gravement blessé au front d'Albanie. Il survécut miraculeusement et retourna au pays à la fin de la guerre, après une longue captivité dans différents camps de prisonniers en Italie. Le quatrième frère, après une brève incursion dans des études de théologie, ouvrit une agence maritime qu'il exploita, sans interruption, jusqu'à la fin d'une longue vie. Le benjamin de la famille, resta au domaine familial, à la campagne, et s'occupa des terres, du pressoir et de la seule épicerie du village.

A cette époque, ma mère était âgée de 28 ans. Elle avait connu mon père à la fin de ses études d'institutrice à l'école Normale de Corfou, réputée pour la qualité de son enseignement. Elle ve-

naît d'une famille appartenant à la minorité grecque de l'Epire du Nord, région se trouvant à ce moment en territoire albanais. Son père était un commerçant prospère ayant ses bureaux de frets maritimes à Valone en Albanie et à Trieste. A part ma mère, il avait deux fils et trois autres filles. Un de ses fils était médecin et l'autre pharmacien.

Mon grand-père maternel avait beaucoup apprécié Corfou pour sa beauté et sa civilisation, et, en même temps qu'il venait surveiller les études de ma mère, il avait acheté quelques immeubles dans la vieille ville, dont notre maison actuelle, ainsi que celle de mes cousines. C'est en confiant la surveillance de ses biens à une étude d'avocats que ma grand-mère maternelle fit la connaissance, en

1933, du jeune avocat qui devint mon père. Elle fut impressionnée par son intelligence et son dynamisme. Les jeunes gens se rencontrèrent et leur affinité fut telle qu'ils se marièrent une année plus tard en 1934. Mon frère naquit en 1935 et moi deux ans plus tard.

Mon grand-père maternel ne pouvait imaginer la malédiction qui allait s'abattre sur les membres de sa famille et sur ses biens hors de Corfou.

2. La famille d'en face

La frontière albanaise se fermera définitivement avec l'avènement de la dictature communiste d'Enver Hodga en 1940. J'ai quelques vagues souvenirs, quelques mois avant la fermeture définitive de cette frontière, d'avoir rencontré pour la dernière fois ma grand- mère maternelle.

Elle nous avait apporté des pâtisseries orientales dont le goût de miel m'avait enchanté. Je n'ai pas connu mon grand-père maternel. Il mourut avant l'avènement du communisme albanais, heureusement sans connaître le malheur qui devait s'abattre sur sa famille. Ses deux fils le médecin et le pharmacien furent persécutés et emprisonnés pendant plusieurs mois. Toute la fortune de la famille fut saisie. Appartenant à une minorité chrétienne, mes oncles, mes tantes et leurs enfants furent opprimés.

La fermeture de la frontière albanaise les sépara définitivement de nous. Je ne connus jamais mes deux oncles, et mes trois tantes. Parmi mes seize cousins et cousines germains j'en rencontrai deux, cinquante-cinq ans plus tard. Seule une de mes tantes, qui vivait à Valone avec son mari et ses deux filles âgées de onze et treize ans, sentant la menace d'un communisme montant à tout allure, et après des menaces qui devenaient de plus en plus fréquentes, réussit à quitter l'Albanie. Elle arriva en Grèce, après s'être aventurée dans les montagnes, en risquant sa vie et celle de ses enfants, et franchit la frontière grecque qui allait se fermer pour un demi-siècle. Ainsi ma mère et ma tante eurent la chance d'échapper à ce qui devint l'enfer albanais. Quel contraste entre leur vie à Corfou, inondé de lumière et de prospérité, après les années de guerre, et, celle de la famille restée en face sur le continent. Le détroit de Corfou, entre l'île et la terre en face, mesure, en son endroit le plus étroit, mille sept cent mètres. On entend le chant du coq d'une rive

à l'autre. De l'enfer au paradis!

Le rideau de fer, qui tomba d'abord sur cette frontière avant de s'abattre à la fin de la guerre sur tous les pays devenus communistes sous l'occupation de l'URSS du sinistre Staline, nous sépara pour plus de cinquante

3. Fräulein

Mon père avait ouvert son étude au moment de son mariage en 1934. Il faisait partie, alors, de ceux qui admiraient le redressement de l'Allemagne des années trente, ne se doutant pas des intentions, dévastatrices pour l'Europe et le monde, du chancelier Hitler. Il avait commencé à étudier l'allemand avec une demoiselle que l'on appelait «Fräulein». Elle portait un chapeau à la Greta Garbo et venait dispenser ses cours à la maison. J'ai quelque part une photo d'elle avec mon père. Il semble que l'enseignement de la langue de Goethe déteignit jusqu'à mon frère et moi, ayant appris tous les deux à dire « Vater Mutter glücklich sein ». On peut imaginer la déception de mon père, quand l'Allemagne choisit de suivre son chancelier dans la voie de la barbarie. La connaissance partielle de l'allemand lui vaudrait par la suite, un jeu de cache-cache pendant l'occupation allemande qui nous rapprocherait des juifs de Corfou. Ils se cachaient pour éviter la déportation vers les camps d'extermination. Mon père allait se cacher pour éviter tout contact avec l'occupant qui l'aurait obligé à servir de traducteur et ainsi collaborer avec l'ennemi.

Mes premiers souvenirs de ma maison furent un vaste appartement que nous louions, au troisième étage d'un immeuble, donnant sur la place de Corfou, appelée l'Esplanade. Depuis le balcon on voyait, droit devant, l'ancienne forteresse vénitienne, à droite la baie de Garitza, et à gauche le palais du parlement ionien qui fut plus tard, brièvement, une résidence de la famille royale grecque. Derrière la forteresse et le palais s'étendait la mer ionienne et au loin les montagnes grecques et albanaises. Cette mer aux couleurs féeriques, changeantes avec les vents et les saisons me paraissait d'une telle beauté que je ne saurai la décrire.

On m'avait expliqué que nous avions dû déménager de l'autre maison, celle achetée par mon grand-père maternel et donnée en

dot à ma mère en 1938. Cette maison où nous habitons encore aujourd'hui lors de nos séjours à Corfou, se trouve au dessus de la muraille vénitienne, dans la vieille ville, quelque centaines de mètres après le palais en direction du port. Elle se compose de trois étages et d'un petit jardin, chose rare pour les maisons de la vieille ville. Sur sa façade, à la hauteur du premier étage, un lion de Venise en pierre y est incrusté, à la hauteur du premier étage. J'avais compris, d'après les explications qui m'ont été données, que nous avions déménagé à cause d'une nurse, qui habitait avec nous, et qui s'était avérée tuberculeuse. Mon père était très effrayé par cette maladie qui faisait des ravages ne voulait prendre aucun risque pour sa jeune famille. Ainsi nous avons passé notre enfance et notre adolescence dans l'appartement donnant sur l'Esplanade.

Mes parents retournèrent dans leur propre maison dite « de la muraille » après notre départ, mon frère et moi, pour nos études à l'étranger. Mon frère pour les USA et moi pour la Suisse. Ce retour ne se fit pas sans difficultés. Si les familles habitant au premier ou au deuxième étage trouvèrent un autre logement dans un délai raisonnable le locataire du rez-de-chaussée donnant sur le jardinet, fut plus récalcitrant. C'était un photographe qui y avait installé son atelier, et à part les photos prises à l'intérieur, il disposait du jardin pour photographier ses clients, avec comme fond, soit quelques belles fleurs de

Corfou, soit la mer qui se trouvait en contrebas de la muraille, avec la charmante île de Vido au lointain. Le photographe avait dit à mon père que cet emplacement était très favorable à son activité, et qu'il risquait de perdre beaucoup en s'installant ailleurs. Il fallut quelques années pour qu'il parte, avec un mécontentement manifeste. Mes parents purent enfin occuper la totalité de leur maison, vingt-deux ans après avoir déménagé, à cause de la tuberculose!

4. «Tiritomba»

En automne 1939, sans avoir de souvenirs très précis, je sentis une certaine anxiété chez mes parents qui parlaient de « mobilisation générale ». En effet la Grèce craignait à cette période une attaque italienne, l'armée de Mussolini ayant occupée l'Albanie au mois d'avril. Dans les semaines qui suivirent, les propos rassurants du gouvernement italien calmèrent les esprits, et la mobilisation fut annulée. Ce n'était qu'un leurre, une année après, l'Italie déclarait la guerre à la Grèce.

De l'hiver 1939-1940, je ne trouve rien de particulier dans ma mémoire naissante. Au printemps 1940, j'avais eu trois ans le neuf mai, j'avais peut-être capté quelques propos dans les conversations de mes parents, parlant des avances de l'armée allemande, mais tout cela était très flou. Ces propos ne prenaient aucun caractère inquiétant dans mon esprit. Certainement, d'une part, parce que mes parents ne voulaient pas nous créer d'angoisses, et d'autre part, parce que mon frère et moi trouvions devant la maison, sur la belle place de Corfou, suffisamment de petits amis pour jouer dans l'insouciance.

A ce moment du récit, il me semble important de donner au lecteur quelques éclaircissements concernant l'histoire de l'île de Corfou, dans le contexte d'une guerre qui sévissait déjà au cœur de l'Europe.

Corfou fut sous occupation vénitienne pendant pratiquement quatre siècles, de 1386 à 1797. Ce sont curieusement les habitants de Corfou et des autres îles ioniennes qui demandèrent la protection de la Sérénissime, la situation dans la méditerranée étant devenue intenable par les incursions dévastatrices des pirates venant de tous azimuts dans le courant du XVème siècle. Après le départ des Vénitiens, les Français occupèrent Corfou et les autres îles

ioniennes pour une courte période, et puis les Anglais arrivèrent en 1813, et ne rendirent les îles ioniennes à la Grèce qu'en 1864.

Georges 1er, prince danois, neveu de la reine Victoria fut nommé roi de Grèce le 9 octobre 1863. Les Anglais, durs colonisateurs expérimentés adoptèrent un comportement hautain, froid et rigoureux envers les indigènes. Les gouverneurs qui se succédèrent, durant cette période, laissèrent chacun un monument impressionnant, pour leur gloire personnelle: obélisque, temple dorique, statue d'empereur romain. Oh Albion! Les monuments des gouverneurs et les deux clubs de cricket survécurent jusqu'à nos jours.

Mais revenons aux Italiens. Dans le contexte de la montée du fascisme, l'Italie, depuis longtemps, mais surtout après l'avènement de Mussolini, ne cacha pas son ambition d'intégrer Corfou et les autres îles ioniennes à l'Italie, en rétablissant en quelque sorte l'hégémonie vénitienne, et en créant une nouvelle province italienne sous le nom de « Isole Ionique ». Une brève incursion militaire sur Corfou en 1923 de l'armée italienne avait confirmé cet état d'esprit.

Lors de la première alerte de mobilisation de l'armée grecque, en 1939, Mussolini avait rassuré la Grèce, par peur de gérer conjointement un front de guerre en France et un en Grèce. Quand la France s'effondra, dans le courant de 1940, la voie pour attaquer la Grèce était libre.

Durant l'été 1940, diverses provocations diplomatiques annoncèrent les intentions belliqueuses de l'Italie. Mais l'événement, qui ne laissa planer aucun doute, se produisit le 15 août. Comme chaque année, une immense foule participait, à cette date, sur l'île de Tinos dans la mer Egée, au pèlerinage de la Vierge. C'est au moment de la liturgie de cette grande fête de l'orthodoxie qu'un sous-marin italien lança ses torpilles et coula le croiseur grec « Elli », fleuron de la marine de guerre grecque, amarré au port et venu

participer aux festivités. Un grand nombre des membres de l'équipage fut blessé ou tué.

La nouvelle se répandit immédiatement dans tout le pays, et je me rappelle de l'indignation de mon père qui répétait « quelle honte! Quelle trahison! Tout cela finira mal ».

Il avait raison. Le 28 octobre 1940 l'Italie déclara la guerre à la Grèce, et le 1er novembre, l'aviation italienne bombarda pour la première fois la ville de Corfou. Le bruit des bombes qui explosaient, précédé des hurlements des sirènes, que j'entendis pour la première fois, ce 1er novembre 1940, à l'âge de trois ans et demi, restera dans mon esprit comme un bruit de fond qui devait m'accompagner jusqu'à la fin de la guerre en 1944. Chaque bombardement était précédé des hurlements de sirènes, puis venait le vrombissement des avions, lointain d'abord, puis de plus en plus proche. Les sifflements des bombes et les explosions arrivaient après. Plus l'impact de la bombe était proche, plus le bruit était assourdissant, et plus les murs de l'immeuble tremblaient fort.

Malheureuse Corfou! Bombardée par les Italiens jusqu'à ce qu'ils occupent l'île, puis par les Allemands contre les occupants italiens, qui entre temps devinrent leurs ennemis, après la signature de l'armistice du gouvernement Badoglio avec les alliés anglo-américains, puis par les Anglais contre les Allemands. Quatre ans de bombardements pratiquement ininterrompus, semant la panique, blessant et tuant les malheureux Corfiotes, se terminant en apothéose par un terrifiant incendie provoqué par les bombes incendiaires des avions allemands qui devaient détruire une grande partie de la ville.

Plusieurs bâtiments prestigieux partirent en fumée. L'immeuble de l'Académie Ionienne, avec sa bibliothèque, le théâtre, réplique de la Scala,

l'hôtel Bella Venezia, pour ne citer que quelques uns. Des trésors culturels d'une valeur inestimable furent anéantis en quelques heures.

La perception de tout cela par un enfant est assez particulière. Dans la mesure où l'événement n'affecte pas sa famille et sa propre maison, l'enfant ne réalise pas l'étendue du drame qui se joue. C'est probablement de l'autodéfense. A cet âge on a envie de jeux et non pas de drames. Quand les sirènes annonçaient l'attaque, tout d'abord, avec mon frère, nous sautions sur nos lits en criant « tiritomba-tiritomba » puis nous nous cachions dessous quand les explosions commençaient.

La chance aidant, au cours de cette longue période de bombardements, aucun missile ne tomba sur notre immeuble ni sur les immeubles voisins. Ce n'est que plus tard, dans la nuit du 13 septembre 1943, sous une pluie de bombes incendiaires, que nous avons dû quitter notre appartement et la ville en panique pour nous réfugier à la campagne.

Le bombardement suivant, le 2 novembre 1940, fit plusieurs dizaines de blessés et deux cents morts. Les victimes se trouvaient principalement dans le quartier juif qui fut en grande partie détruit.

La fréquence des attaques aériennes dans les jours qui suivirent devait s'accroître jusqu'à six ou sept par jour. La population, après un premier temps d'effroi, se ressaisit en allant se réfugier dans les voûtes des forteresses vénitiennes de la ville qui offraient une certaine protection. Les attaques durèrent six mois. Petit à petit, les autorités et le peuple purent s'organiser, et la vie reprit un cours presque normal. Heureusement, les attaques des avions italiens, contrairement aux avions anglais comme on le verra par la suite, n'avaient jamais lieu durant la nuit, permettant le maintien de l'activité du port qui ravitaillait la ville en vivres et en munitions.

Les attaques répétées de l'aviation italienne décidèrent mon père à nous éloigner du centre de la ville. Nous nous sommes rendus chez des amis qui habitaient dans une villa, près de la lagune où

se trouvait l'aéroport. Ces amis avaient un fils de notre âge. Le jardin avait de beaux arbres et nous y jouions avec insouciance. Toutefois les explosions des bombes se rapprochaient. Le lendemain de notre arrivée, dans l'après-midi, les bombes tombèrent sur notre région. Selon toute évidence l'endroit n'était pas sûr. Mes parents décidèrent de quitter une nouvelle fois ce lieu dans la soirée. Nous allions nous rendre chez d'autres amis qui possédaient une propriété, à quatorze kilomètres en direction du sud. La nuit tombée, nous partîmes à pied. Pour rejoindre la route qui menait à notre nouvelle destination, nous devions traverser le petit pont en pierre de la lagune de l'aéroport. Une lampe de poche nous éclairait le chemin. Nous étions arrivés au milieu du pont, long d'une centaine de mètres, lorsque nous entendîmes une voix nous interpeller en terme militaire. « tis i? » » qui es-tu? » c'était l'interpellation usuelle des militaires pour le contrôle d'identité. En cas de non réponse, le soldat avait le droit de tirer. Mon père clama son nom d'une voix forte. Le gardien du pont, qui nous tenait en joue, baissa son fusil « je vous connais » cria-t-il. Quelques minutes après, nous arrivions au bord de la route côtière. Par chance un taxi nous prit en charge. Au moment de régler la course, le chauffeur dit « Maître, vous m'offrirez un costume lorsqu'on se verra en ville ».

La propriété de notre ami, également avocat, s'appelait Saint Jean des Colombes. J'ai un vague souvenir d'une grande tortue de mer qui s'était échouée sur la plage et qui dégageait une odeur nauséabonde.

Nous y restâmes quelques jours puis retournâmes en ville.

5. L'âne et le mulet

Pendant ce temps, la guerre sur la frontière greco-albanaise s'embrasait. Le commandement militaire d'Athènes ordonna à la garnison de Corfou de constituer un régiment pour se rendre en face, sur le continent épirote. Le plan consistait à attaquer les troupes ennemies par l'arrière et stopper leur avance. Mon oncle âgé de vingt-sept ans, père de deux fillettes en bas âge, faisait partie des deux cents hommes qui composaient ce régiment. Il vint chez nous la veille de son départ pour nous dire qu'il partait au front. Il ne pouvait nous donner aucun détail, la mission étant un secret d'Etat. Le régiment embarqua de nuit, dans plusieurs caïques, qui les acheminèrent en Epire. L'expédition fut un désastre. Parmi les deux cents soldats et officiers, quatre-vingts périrent au champ de bataille et une grande partie, dont plusieurs blessés, fut capturée par les Italiens. Quelques dizaines se sauvèrent et revinrent à Corfou dans de frêles embarcations, ou même à la nage. Mon oncle était porté disparu. Deux ans plus tard, grâce à la Croix Rouge, nous avons appris qu'il avait été gravement blessé et soigné en Italie dans un hôpital militaire, puis transféré dans un camp de prisonniers. J'ai une très vague image de lui, en habit militaire, au moment de son départ pour l'enfer. Il revint à la fin de la guerre, héros de la nation, avec quelques éclats métalliques dans le cerveau et un œil de verre.

Vers la fin du mois de novembre 1940, mon père fut mobilisé à son tour. Il ignorait le sort de son frère et de ses compagnons, et l'angoisse était à son comble au moment du départ. Il prit la précaution d'amener sa famille chez ses parents, à la campagne. Loin des bombardements et loin des difficultés d'approvisionnement d'une ville pratiquement en état de siège.

Les quelques mois que nous avons passés à la campagne me laisseront des souvenirs mitigés. J'étais content de découvrir la nature de

Corfou et le domaine de mon grand-père. Parallèlement, je sentais l'atmosphère chez mes grands-parents, lourde. Mon grand-père, patriarche aux yeux bleus, de taille moyenne et bâti comme un chêne était triste. Un de ses fils venait d'être déclaré disparu au front, lui laissant sa femme et ses deux petites filles. Elles avaient quitté leur maison en ville et, comme nous, s'étaient réfugiées à la campagne. L'entente entre ma mère et sa belle-sœur n'était pas bonne. Elles eurent de fréquentes disputes que j'ai mal saisies et qui m'ont été rapportées plus tard par mon frère, qui, plus âgé d'une année et demie, comprenait mieux les choses de la vie.

Ma mère, avec ses deux petits garçons, habituée jusqu'alors à une vie facile, se retrouva dans une situation pénible. Mes grands-parents étaient bouleversés et on les comprend. Le domaine avait plusieurs dépendances et nous étions logés simplement mais convenablement. Les terres, le jardin potager, et la basse-cour nous approvisionnaient suffisamment en nourriture. Seul le blé manquait. On mangeait un pain de maïs qu'on appelait « bobota » qui, chaud trempé dans l'huile d'olive du pressoir, accompagné de fromage de nos brebis et de quelques olives, était un délice. Les fruits étaient abondants, variés et succulents.

Pour le côté merveilleux, à mes yeux d'enfant, il y avait plusieurs points d'intérêt.

Le pressoir d'olives était un lieu magique. Le mulet de grand-père, attelé, faisait tourner trois grosses pierres dans une grande cuve remplie d'olives. La pâte ainsi obtenue était mise à la main par deux ouvriers, dans des sacs de jute. Puis ils étaient placés dans le pressoir, dont le pilier central en bois, était actionné par ces deux mêmes hommes. La presse descendait doucement et l'huile pressée à froid coulait dans une grande cuve en contrebas. Il ne restait plus qu'à apprécier la qualité de la récolte en y trempant un morceau de « bobota ».

J'allais avec mon oncle, le benjamin de la famille, un adolescent qui vivait à la campagne, découvrir les différentes parcelles de nos terres aux noms mélodieux: Andriola, Soronia, Melissudi, Glyfada. Qu'elle était magique la campagne corfiote! Figuiers gigantesques offrant une ombre généreuse aux feuillages grouillant de petits oiseaux gras, que l'on chassait avec un fusil préhistorique. Mûriers blancs, platanes, chênes verts, peupliers, eucalyptus et arbres fruitiers de toutes sortes, parmi lesquels les néfliers se distinguaient par leurs grandes feuilles vertes et les grenadiers par leurs branchages épineux. Et partout, à perte de vue, dans les vallées et les collines, une infinité d'oliviers mélangés à quelques îlots de cyprès. Nous ramassions les œufs frais du poulailler et nous capturions les volailles, qui allaient être confiées à ma grand-mère pour le repas dominical.

Au village, nous rendions souvent visite à un artisan, un minuscule bonhomme, qui réparait les fusils. Il pouvait créer pratiquement toutes les pièces avec son tour et son outillage. En hiver, le gibier était abondant. Pigeons voyageurs, cailles, bécasses, canards sauvages et de temps à autre nous croisions un lièvre.

A côté du pressoir, dans un petit local voûté, au mur de pierres apparentes, se trouvait un alambique. Mon oncle me montrait comment distiller les restes de raisins pour fabriquer, goutte-à-goutte, la lie, bien sûr interdite aux enfants. Enfin, de la nature émanait le parfum des fougères, des lauriers, de l'origan, du basilic, de la menthe, du myrte. Mais de toutes ces senteurs, les relents d'huile dominaient. Le soir, devant la cheminée au feu de bois d'olivier, nous faisions éclater les graines de maïs, en admiration devant la succession des petites explosions, qui cette fois-ci étaient ludiques.

Il y avait aussi le mulet et l'âne de mes grands-parents. Le mulet, en plus de son dur labeur dans le pressoir, transportait les récoltes des différentes parcelles. Fruits, légumes, noix, amandes, et surtout des paniers débordants d'olives. Toutes ces parcelles, dispersées

autour du village, étaient parfois éloignées de plusieurs centaines de mètres, et reliées au centre par des sentiers étroits, escarpés et pentus. Seul un mulet avec sa souplesse et sa précision légendaire pouvait transporter ces lourdes charges. Il eut été impossible de faire ceci à dos d'homme.

Mais le grand jour pour notre équidé était le départ pour la ville. On chargeait la veille la carriole avec toutes les denrées qui étaient destinées aux marchés citadins, principalement de l'huile, des fruits, des pommes de terre et toute une variété de légumes. Mon grand-père vérifiait l'état de la carriole, les roues, les freins, et le harnais. Le lendemain, de bonne heure, on attelait le mulet et le cocher partait pour le long voyage vers la ville. Deux fois vingt-huit kilomètres, avec un col à franchir à l'allée et au retour. La durée du voyage était d'environ treize heures. Six heures pour aller, six heures pour revenir, et une heure en ville. Nous attendions, le jour tombant, leur retour avec impatience. La carriole revenait chargée de tout ce dont nous manquions à la campagne. Pétrole pour les lampes et le réchaud, il n'y avait pas l'électricité, farine, sucre, savon, cordage, sacs de jute, fils à coudre et plein d'autres choses nécessaires pour le quotidien et introuvables au village. Le mulet était en nage. Ses naseaux fumaient et une fois libéré de son harnais, on le couvrait d'une grande couverture, on l'amenait à l'étable où il buvait une quantité impressionnante d'eau et mangeait goulûment son foin. Il sentait bon la transpiration et son poil brillait. On avait l'impression qu'il se sentait fier d'avoir accompli sa tâche. Le cocher m'avait dit, qu'à part l'arrêt pour le déchargement et le chargement en ville, il s'était arrêté un bon moment aux passages du col pour permettre au mulet de reprendre son souffle et de boire un peu. Ces expéditions vers la ville étaient peu fréquentes, environ une fois par mois, selon les besoins de la famille et du domaine.

La même étable abritait aussi l'âne. On m'avait immédiatement mis en garde. Il ne fallait jamais se tenir derrière lui.

Lorsqu'il était de mauvaise humeur, il pouvait lancer une violente ruade. Son travail consistait principalement à transporter de l'eau. Il n'y avait pas d'eau courante à proximité. La source se trouvait en dehors du village. 11 devait tous les jours se rendre au point d'eau pour amener des jarres en terre cuite, d'une quarantaine de litres chacune. Ces jarres étaient attachées, de part et d'autre de la selle, par une seule corde qui savamment passée dans les anses, d'un seul tenant, fixait le tout avec sécurité. C'est le cocher qui réalisait ce montage, avec une dextérité déconcertante. Ces animaux étaient précieux pour la vie du domaine et on leur offrait les soins et l'affection qu'ils méritaient.

A la poste du village, nous recevions les nouvelles de mon père. C'est à cet endroit que j'aperçus pour la première fois, et fus intrigué en découvrant sur l'enveloppe, des petites images colorées, collées les unes à côté des autres. C'était mes premiers timbres poste! Ces images étaient associées à un sentiment de joie. Les nouvelles du front étaient bonnes. Le sourire de ma mère, quand elle ouvrait les lettres, me rassurait.

Mon père, vu son instruction, avait été affecté à la logistique de l'approvisionnement de l'armée, à l'arrière des combats. La guerre à ce moment prenait une tournure inattendue. L'armée italienne, l'attaquante, reculait. Combat après combat, l'armée grecque repoussait les soldats ennemis dans les montagnes albanaises. Hélas, cet état de grâce qui dura tout l'hiver 40-41 fut de courte durée. L'armée allemande, venue à l'aide de l'Italie, attaqua la Grèce au nord du pays, en Macédoine et traversa la frontière le 6 avril 1941. L'armée grecque fut prise en tenaille entre les fronts albanais et les fronts du nord. Elle n'avait pas d'autre solution que de rendre les armes. Quelques jours plus tard les troupes ennemies entraient à Athènes. La Grèce capitulât.

Mon père rentra triste mais sain et sauf. Il ramena sa jeune famille à la ville de Corfou, qui avait souffert des bombardements tout l'hiver. Même la trêve de Noël n'avait pas été respectée.

6. Les plumes de coq

La joie de se retrouver tous ensemble fut assombrie par l'annonce de l'arrivée imminente de soldats italiens. L'armée d'occupation arriva, en grande pompe, le 28 avril 1941, quelques jours avant mon quatrième anniversaire. Elle fut précédée par un survol de la ville de plusieurs dizaines d'avions, en parade, mais qui, cette fois-ci, ne nous bombardèrent pas.

L'armée italienne devait rester à Corfou du 28 avril 1941 à la fin septembre 1943. C'est à ce moment, comme on le verra en détail plus loin, qu'elle fut anéantie, dans des conditions tragiques, par les troupes allemandes, leurs alliées d'antan.

Mais revenons à l'occupation italienne. Le jour du débarquement, ce 28 avril, mon père était en grande agitation. Il avait appris que la capitulation de la ville avait été signée par le préfet, sous la menace du commandant italien de recommencer les bombardements et de mettre à feu et à sang la ville. Je me souviens de façon imprécise qu'il nous avait parlé pour la première fois sur un ton solennel. Il avait essayé d'expliquer à ses jeunes garçons, le comment et le pourquoi de tous ces événements que nous vivions. En préambule, il était question de la volonté de l'Italie de s'approprier notre île. Parce qu'elle était belle et stratégiquement bien située. Parce qu'elle avait appartenu dans le passé, pendant des siècles aux Vénitiens. Mais nous, nous étions Grecs, et l'île était grecque depuis l'antiquité et nous ne voulions pas nous soumettre à l'occupation et à la domination d'un autre peuple. Nous voulions rester libres. Dans sa plaidoirie, pour édulcorer le désastre, mon père trouvait des mots apaisants pour nous permettre de faire face à cette nouvelle situation. Il parlait de résistance passive, de ne jamais admettre la défaite, de rester Grecs à tout prix et surtout de croire chaque jour à une libération proche. Nos alliés anglo-américains

allaient certainement finir par gagner, chasser et punir les Italiens et les Allemands et mettre un terme à cette guerre. Les événements du passé allaient se reproduire, comme en 1923, lorsque les envahisseurs n'étaient restés sur l'île que quelques semaines.

Je ne me rappelle pas de notre réaction. Je crois que mon frère avait dit que les occupants étaient très méchants puisqu'ils nous avaient bombardé pendant si longtemps en tuant les gens et en détruisant nos maisons. C'est dans cet esprit sombre de vaincus, que nous attendions de rencontrer l'occupant, méchant et barbare, qui avait pris de force notre île.

L'occasion ne se fit pas attendre. Le lendemain de son arrivée, l'armée italienne défilait dans les rues de la ville. Mais quelle ne fut ma surprise, en constatant qu'une partie de ses soldats, portait sur leurs couvre-chefs une petite plume, une plume de coq ou de poule, comme celle du poulailler de ma grand-mère à la campagne! Dans mon cerveau de quatre ans, là il y avait un problème! Comment pouvait-on porter une plume sur son chapeau et être méchant en même temps? Cela me paraissait incompatible. Était-ce de la dérision? Voulais-je inventer, à tout prix, un lien sympathique avec ces envahisseurs pour atténuer ma peine? Le poulailler de ma grand-mère et l'armée italienne! Une idée avait traversé mon esprit. Si par la suite, malgré tout, on pouvait un peu s'entendre, mes grands-parents pourraient plumer leurs volailles et leur offrir des plumes pour toute leur armée...

Ce défilé du 29 avril fut néanmoins impressionnant. En deux jours les Italiens avaient débarqué sur l'île un corps d'armée entier. Les chemises noires, les fascistes, et les fantassins ceux qui portaient la plume, défilaient au pas cadencé sur l'Esplanade. Du balcon de notre appartement, ce spectacle m'avait beaucoup impressionné. Mais au moment où ils descendirent le drapeau grec du sommet de la forteresse, pour hisser le drapeau italien, je me mis à pleurer en serrant très fort de mes petites mains les barreaux du balcon

Tout cela était pesant, lourd. Pourtant j'ai tout de suite ressenti, malgré mon jeune âge, une féroce volonté de résister.

Résister par tous les moyens. Le moyen que nous avons trouvé, le plus efficace, c'était la dérision. Oui, il fallait se moquer de l'occupant. Le ridiculiser. Lui rappeler que son armée avait été écrasée par la nôtre en Albanie, et que sans l'aide des Allemands, nous les aurions battus facilement. A ce propos j'avais appris que, lors de l'avance de l'armée grecque en direction de l'Italie, les Français avaient posé un écriteau symbolique à la frontière franco-italienne à Menton: « soldats grecs ici commence la France ». Nous n'avons pas tardé à trouver le surnom qui nous paraissait convenir aux soldats italiens et que nous avons utilisé pendant toute l'occupation. « Cocorof- teri! (porteur de plumes de coq), et « Cocoromyali » (cervelle de coq).

Très rapidement, les autorités italiennes exprimèrent, par toutes sortes de mesures, leur intention « d'italianiser » Corfou et les autres îles ioniennes conquises à la même période. Ils interdirent l'impression des journaux grecs ainsi que la distribution de ceux d'Athènes. Ils éditérent un journal en italien, portant le titre de « Ionio », tristement célèbre pour sa propagande fasciste. Ils créèrent une nouvelle monnaie, la drachme ionienne, dont les billets portaient des inscriptions en italien et en grec. Puis ils firent circuler des nouvelles boîtes d'allumettes. Comme chez les autres enfants, elles suscitèrent mon intérêt. Elles portaient une belle image, l'effigie du lion de Venise, avec l'évangile de Saint Marc à ses pieds. Plus tard, quand je sus lire, je me rendis compte que, sous le lion, figurait l'inscription en italien: « le destin de la mer ionienne s'unit avec le destin de Rome ». Manifestement, nous assistions à la mise en place des structures qui permettraient à l'Italie, d'annexer, à la première occasion, les îles ioniennes.

L'appartement, dans lequel nous habitions à la ville de Corfou, occupait toute la longueur du troisième étage d'un vieil immeuble vénitien de

quatre étages. La plus belle pièce, un grand salon chargée d'un lourd mobilier « Jugendstil », donnait sur la place. Le balcon étroit, avec sa superbe vue, occupait toute la longueur de la façade. Il y avait deux portes d'entrée sur le palier, en on pouvait accéder au salon de façon indépendante, par un petit corridor, sans passer par le reste de l'appartement. C'est là que mes parents recevaient leurs amis. A chaque invitation, les housses de couleur écru étaient retirées et les nappes, les porcelaines, et l'argenterie étaient disposées avec grand soin par ma mère. L'appartement se composait de la chambre de mes parents, notre chambre d'enfants et une pièce d'études, ou plus tard, nous avons eu mon frère et moi notre propre table de travail. Le bureau et la bibliothèque de mon père, grand amateur de livres et de littérature, étaient de dimension moyenne. Enfin venait la salle à manger, la cuisine et une petite chambre de bonne. La douche et le sanitaire étaient rudimentaires, près de la cuisine. Seul le salon possédait un poêle, qui était allumé lors des réceptions.

Les hivers étaient humides. L'appartement n'était pas chauffé. Alors que le climat de mai à octobre était merveilleux, j'appréhendais les hivers pluvieux, venteux et interminables. Mais la merveille était à nos pieds. Nous descendions en courant les trois étages, nous traversions la rue sans automobiles, et nous arrivions à la grande place, notre place. Nous pouvions jouer des heures sur ces pelouses, avec nos amis, surveillés par ma mère, ou la bonne qui descendait s'asseoir sur un banc. Parfois, ma mère nous surveillait, assise sur le balcon, d'où elle jouissait d'une excellente vue d'ensemble sur tous nos faits!

Ma mère était institutrice, diplômée, avec mention d'excellence, de l'Ecole Normale de Corfou. Sa langue maternelle était le grec. Elle avait appris de façon approfondie le français pendant ses études à Corfou.

L'italien lui avait été enseigné durant son enfance en Albanie. C'était une langue obligatoire, ce pays se trouvant sous domination italienne. Elle comprenait un peu, mais ne parlait pas l'albanais. Elle ne pratiqua jamais sa profession d'institutrice. Elle resta femme au foyer, éduqua ses enfants, et seconda son mari. Elle fut sévère avec ses deux fils, tout au long de sa vie, trouvant qu'ils étaient tout juste « bons ». Un certain manque d'affection démonstrative était remplacé par une disponibilité constante pour nous enseigner et nous transmettre son savoir. Ce fut très précieux pour compenser l'absence d'école durant les années de guerre. Quand nous allâmes pour la première fois à l'école, après la fin de la guerre, j'avais huit ans et mon frère dix. Grâce à mes parents, non seulement nous n'avions pas de retard, mais nous étions plutôt en avance.

Mon père avait une personnalité encore plus forte que celle de ma mère. C'était un homme brillant, érudit, passionné de livres, d'histoire des civilisations et de musique. Il possédait dans sa bibliothèque les biographies de tous les grands hommes de l'histoire. Son plaisir consistait à faire relier de cuir ses plus beaux ouvrages, en y apposant son monogramme en relief doré. Il fut l'un des meilleurs avocats de Corfou. Il éleva ses fils avec une poigne de fer, un merveilleux pragmatisme et une générosité sans faille.

La connaissance des langues n'étaient pas son point fort. A part le grec, sa langue maternelle, il parlait un peu l'italien. L'apprentissage partiel de l'allemand, qu'il avait acquis par des cours privés dans les années trente, apprentissage auquel j'ai déjà fait allusion, faillit déclencher dans notre vie une véritable catastrophe.

7. La résistance

La mainmise italienne sur Corfou se poursuivit par la nomination d'un gouverneur des îles ioniennes, un diplomate proche de Mussolini. Il entra en fonction le 30 mai 1941. J'entendis tellement parler de lui, que malgré mon jeune âge, je retins son nom. Il s'appelait Piero Parini. Il était omniprésent dans les discussions, et probablement très puissant, puisque son nom était cité plusieurs fois par jour. Pour moi, lui tout seul personnifiait l'ennemi. Mussolini lui avait confié l'application de soixante décrets, qui anéantissaient tous les pouvoirs législatifs en vigueur.

La descente aux enfers continua avec l'installation d'un poste de radio à Corfou, au service de l'occupant. La propagande diffusée par ses ondes était perfide. Elle défendait la thèse du retour des îles ioniennes à l'Italie, évoquant l'appartenance d'antan à Venise, et en même temps elle expliquait que, stratégiquement, ces îles étaient indispensables à l'axe Rome - Berlin, pour lutter contre les Anglais et leurs velléités dominatrices. Le but ultime était une « deshellénisation » progressive, savamment orchestrée par un Parini, reconnu comme une personnalité de grand envergure de l'Italie fasciste. Son action fut d'ailleurs soutenue par environ cinq mille citoyens italiens, résidant de façon permanente à Corfou, et qui se comportaient de façon hautaine et dédaigneuse envers les autochtones.

Comment résister face à cette monstrueuse toile d'araignée, qui petit à petit englobait et paralysait tous les domaines de la vie publique? La mainmise s'étendait dans tous les secteurs: administration, police, éducation, justice et économie. Tous les décrets étaient publiés dans un journal paru en novembre 1941, édité sous le titre « Gazzetta ionica », imprimé en grec et en italien. La propagande fut si intense que certaines

personnalités en vue acceptèrent de collaborer avec l'ennemi. Hélas, aucun pays occupé n'échappa à cette calamité.

Comment réagir? La résistance passive! La quasi totalité de la population corfiote ne fut jamais d'accord avec les décrets imposés d'où la désorganisation dans tous les domaines et la dégradation progressive de l'économie.

La résistance active comptait tout un grand réseau de patriotes qui fit son apparition dès le début de l'occupation. A commencer par tous les écoliers, qui descendirent dans la rue, et organisèrent une tonitruante manifestation de protestation contre les Italiens, en novembre 1941, jour de la litanie du saint protecteur de l'île. Certains citoyens exprimaient leur mécontentement à voix haute et en plein jour, d'autres imprimaient clandestinement des journaux anti-fascistes, et d'autres à l'aide d'émetteurs clandestins renseignaient les Anglais sur tous les mouvements de la marine et de l'armée italienne.

Malheureusement, le contre-espionnage italien, avec l'aide des délateurs, était très efficace. De nombreux patriotes furent arrêtés, torturés et emprisonnés dans les camps de détention des îles de Paxos, d'Othoni, et plus tard de Lazaretto. Ceux qui étaient jugés subversifs étaient transférés dans des geôles italiennes.

L'ombre du sinistre Parini planait sur la ville. Les habitants ne pouvaient circuler librement le soir. Les carabinieri, à la recherche de suspects, sonnaient aux portes la nuit pour arrêter les gens.

Un soir, vers vingt-deux heures, après le repas, ils frappèrent chez nous et emmenèrent mon père à la sinistre « commendatura ». Il fut interrogé pendant plusieurs heures. Nous avons passé une très mauvaise nuit. Tous les scénarios de déportation et d'emprisonnement défilaient devant nos yeux. Une nuit cauchemardesque.

Heureusement, le lendemain matin, mon père revint, souriant et soulagé. On l'avait arrêté pour lui demander s'il n'était pas l'instigateur d'un complot, car il avait été aperçu dans la rue discutant

avec quelques amis! Je sus plus tard qu'il aidait un ami, officier de l'armée grecque au service des renseignements anglais, à ses déplacements aux différents endroits de l'île.

Cet agent émettait d'un poste clandestin des messages aux Anglais. Mon père, par sa parfaite connaissance de l'île, et par ses amitiés dans tous les villages, pouvait lui trouver rapidement de nouveaux refuges. Grâce aux renseignements transmis aux Anglais, plusieurs bateaux italiens qui quittaient le port de Corfou, furent torpillés par les sous-marins anglais. Ces convois maritimes faisaient escale à Corfou pour s'approvisionner. Ils allaient soutenir les troupes italo-allemandes qui se battaient en Afrique du Nord. Le contre-espionnage italien n'a jamais pu arrêter cet homme.

A mon âge, je ne pouvais certes pas saisir la complexité de la situation. C'est petit à petit, en grandissant et en discutant avec mon père, que j'ai pu reconstituer l'historique de tous ces événements.

L'hiver 1941-42 fut très pénible. Nous n'avions pas encore l'âge de la scolarité mais nous savions que le monde de l'enseignement subissait de grandes pressions. Dans les écoles, l'introduction de la langue italienne devint obligatoire et quelque temps plus tard, le salut fasciste fut imposé. Plusieurs professeurs refusèrent d'obéir et furent internés ou déportés. En même temps, dans le contexte de la propagande italienne, des petits pains de maïs étaient distribués quotidiennement à tous les élèves. Durant les mois de cet hiver, le ravitaillement en vivres s'était dégradé. Des coupons de rationnement pour les aliments de base furent distribués. A plusieurs points de la ville, on servait des soupes populaires. Même un bol de polenta chaude avec des traces d'huile, était accueilli favorablement par les Corfiotes. Nous n'avons pas senti ces privations. Mon père, de par sa profession, gagnait suffisamment d'argent pour acheter la nourriture et les produits nécessaires pour la famille, même s'il fallait payer le prix fort du marché noir. Nous étions également aidés

par mes grands-parents, qui nous envoyaient régulièrement les produits de leur domaine. On savait que dans la carriole, lorsqu'elle venait en ville, nous trouverions un grand paquet pour nous. Ainsi, bien que loin de toute abondance, nous traversâmes ces périodes difficiles sans véritables privations. La pratique du marché noir, hélas phénomène de toutes sociétés en crise, était florissante. Mon père s'insurgeait contre de tels procédés. Mais la plus part des gens qui la pratiquèrent furent rattrapés plus tard, à la libération. La mémoire populaire les stigmatisa à vie, sans compter les décisions de tribunaux qui les condamnèrent souvent à de lourdes peines.

Quel contraste entre ce climat social, en constante dégradation, et les fréquentes apparitions de Monsieur et Madame Parini chevauchants leurs chevaux blancs, en ballade à la baie de Garitza et aux alentours de la ville!

Ce même hiver, mes parents commencèrent notre scolarité à domicile. Ma mère mit en pratique ses connaissances pour ses fils. Alphabet, lecture, vocabulaire, grammaire et histoire. Elle nous donnait des cours séparés, notre différence d'âge étant d'une année et demie, ce qui correspondait en fait à deux classes d'écart. Je subis alors, en tant que plus jeune, les vexations de mon frère! Il avait déjà assimilé mon programme scolaire qu'il qualifiait d'élémentaire bon pour les tout petits »! Mon père offrait sa contribution en arithmétique. Il exigea très rapidement de notre part, la connaissance du tableau de multiplication. Pour les langues, il y avait, bien sûr, à part le grec, l'italien, omniprésent à la radio italienne, aux écoles, à la presse et à l'administration. On ne pouvait qu'acquérir un minimum de connaissance de cette langue, ne serait ce que par osmose. D'ailleurs personne ne savait si cette « italianisation » allait être provisoire ou définitive.

Pendant cet hiver 41-42, les nouvelles des différents fronts furent très mauvaises.

Les armées du IIIème Reich, aidés en Europe par les fascistes italiens, et à l'autre bout du monde, par les Japonais, caracolaient de succès en succès. Elles avaient occupé la totalité de l'Europe, à l'exception de l'Espagne franquiste et de la Suisse. Les Anglais s'étaient repliés et Londres était sans cesse pilonné. La Russie fut envahie et Moscou menacé. L'Afrique du Nord fut en partie occupée et les Américains chassés des Philippines. Que de mauvaises nouvelles transmises par notre radio, une Telefunken. Peut-être était-on parti vraiment pour un Reich millénaire? Alors l'apprentissage de l'italien était-il tout de même nécessaire? D'autant plus que le dialecte corfiote foisonnait des mots d'origine italienne, relique du temps de l'occupation vénitienne. Alors un certain apprentissage de cette langue oui, mais chanter des chansons à la gloire de l'Italie jamais! Et faire le salut fasciste non plus!

Les longs mois de cet hiver noir s'écoulèrent avec une lenteur exaspérante. Une interminable traversée d'un tunnel sans aucune lueur d'espoir à l'horizon, une longue moisson de décrets de plus en plus contraignants. De la nourriture de plus en plus difficile à trouver et toujours ces nouvelles de la guerre annonçant les succès des armées ennemies et le désarroi des alliés. Il fallait donc s'habituer petit à petit à cette nouvelle distribution de pions dans l'échiquier européen. La Grèce était occupée par les Allemands, comme toute l'Europe, les îles ioniennes et le Dodécanèse par les Italiens. Quelle tristesse!

8. Le monastère

Le printemps 1942 arriva et rien n'avait changé. Malgré tout, la nature, ignorant la guerre et l'occupation, habilla l'île, comme chaque année, d'une merveilleuse floraison. Les bougainvilliers, les aubépines, les arbres de Judée, les lilas, les camélias, les gardénias, et des dizaines d'autres plantes se revêtir de leurs plus belles parures. Un véritable feu d'artifice s'étendant à perte de vue dans les vallons et sur les collines. Le soleil, grand triomphateur de l'hiver, revint pour régner pendant les mois de la belle saison.

Je venais d'avoir cinq ans quand mon père, pour rompre un peu notre monotonie, décida de nous amener au monastère de Paleokastritsa. Le père supérieur de ce monastère était son grand-oncle et nous nous sentirions un peu comme à la maison. Mais pour nous y rendre, il fallait trouver un moyen de transport. A l'époque, dans la ville, seuls trois ou quatre taxis, vétustes, mal entretenus, et datant des années trente étaient en service. Nous connaissions un des chauffeurs, et après de longs conciliabules l'affaire fut conclue. Les routes étaient mauvaises, et le moteur de notre voiture souffrait. Il toussotait et des volutes de fumée, qui me faisait penser aux naseaux du mulet de grand-père, sortaient du capot. Il fallut faire deux ou trois arrêts pour rajouter de l'eau. Cela ne m'empêcha pas d'admirer la beauté de la nature pendant le trajet. Quel émerveillement. Dans les champs, couverts de petites fleurs sauvages, la couleur rouge des coquelicots dominait le jaune et le blanc des marguerites. Vers la fin du parcours, après avoir traversé l'île, nous sommes arrivés sur la route côtière. Elle serpentait au flanc de la montagne, et à chaque virage, nous découvrons une nouvelle crique entourée de grands rochers de couleur ocre qui descendaient à pic dans la mer. L'eau était azur et verte vers les bords, et indigo au large. En arrivant au dessus de la dernière crique, nous aperçûmes au sommet d'une colline, un clocher et une

bâtisse d'un blanc éclatant. C'était le monastère de Paleokastritsa. Une véritable merveille, construite sur un éperon rocheux offrant une vue panoramique. Devant la mer du large, surgissait un grand rocher, qui, selon la légende mythologique, était le bateau pétrifié d'Ulysse! Derrière, les collines et les oliveraies entouraient les petites criques en fer à cheval.

Les moines nous accueillirent avec une extrême gentillesse. Ils nous firent visiter les terrasses qui se terminaient sur des canonnières. Il avait bien fallu se défendre contre les pirates pendant plusieurs siècles! Ensuite, ce fut le tour de la chapelle renfermant des trésors séculaires, des icônes représentant des scènes bibliques, encensoirs et croix en argent et en or. Plus loin, dans les dépendances se trouvait une bibliothèque remplie de très anciens livres et manuscrits. Attenant aux cellules des moines, un petit musée abritait le squelette d'une baleine. Elle s'était échouée, il y a très longtemps, au bas des rochers, et fut capturée par les moines. Le squelette reconstitué dans sa vraie dimension paraissait immense à mes yeux d'enfant. On nous offrit un logis confortable, deux cellules communicantes aux murs passés à la chaux d'un blanc immaculé.

Le matin nous avons assisté, avec beaucoup de ferveur, à la liturgie et les psalmodies mélodieuses résonnèrent longtemps dans mes oreilles. Nous avons partagé le déjeuner des moines: poisson, légumes, fromage de chèvre, figues et noix au miel. Le père supérieur nous raconta, le soir devant la cheminée, la longue histoire du monastère. Avec fierté, il nous expliqua que toutes les terres fertiles qui entouraient le monastère appartenaient à l'église. Dans ces merveilleux lieux, nous avons oublié, pour quelques jours, les misères de la ville. A ce bonheur s'ajoutaient les bains de mer dans une eau cristalline mais froide de la petite crique Avec un moral au beau fixe, nous sommes retournés chez nous, dans le même taxi, chargé de victuailles.

9. Une «sale affaire»

Quelques semaines après notre retour de ces merveilleuses vacances, vers la mi-juin 1942, l'attitude de mon père changea. Il devint plus souriant, plus détendu. Il ne tarda pas à nous en donner l'explication. Certains événements indiquaient que le déroulement de la guerre et la situation étaient en train de changer. Les Américains étaient entrés en guerre, en décembre 1941, après l'attaque japonaise de leurs navires à Pearl Harbour. Le 4 juin 1942, lors d'une mémorable bataille aérienne à l'île de Midway, ils avaient anéanti une grande partie du potentiel militaire japonais. Ce front, au pays du Soleil Levant était en train de s'effondrer. L'axe Rome-Berlin-Tokyo commençait à être malmené sur son aile orientale. Il y avait donc maintenant une lueur d'espoir de retrouver le chemin de la liberté. « Vous verrez la puissance industrielle des USA fera pencher la balance », nous répétait-il souvent. Il avait raison. Mais la question était quand? Hélas, il restait encore un long chemin à parcourir, beaucoup de souffrance et d'épreuves à endurer jusqu'à la réalisation de ses vœux.

En été 1942, je vécus avec mon frère un événement extraordinaire. C'était en plein été, au mois d'août ou de septembre. Nous étions en train de jouer à l'extrémité sud de l'Esplanade, à côté de la statue de Capodistria, grand homme originaire de Corfou, ministre du tsar et premier gouverneur de la Grèce après l'insurrection de 1821 contre les Turcs. La journée était ensoleillée et chaude. Soudain, mon attention fut attirée par le bruit du moteur d'un avion. Je levai les yeux et j'aperçus un avion qui venait du sud, et qui nous survolait. Je ne peux pas dire à quelle altitude. Il paraissait petit. Subitement, le bruit du moteur changea, il hoqueta et une fumée noire sortit de l'arrière de l'avion. Il commença à tomber ou plus exactement à piquer droit sur nous. Il grandissait à vue d'œil. Il fonçait sur nous, tel un effrayant oiseau d'acier qui voulait nous

dévoré. Le bruit devenait assourdissant et les dernières secondes avant sa chute, j'aperçus le ventre gris de la carlingue au dessus de ma tête. Ce n'est qu'au dernier instant qu'il dévia légèrement sur la gauche, pour venir s'écraser, à environ soixante mètres de l'endroit où nous nous trouvions. Une énorme explosion, suivie d'un incendie et d'une épaisse fumée noire, retentit. Nous avions l'habitude des bombardements, mais c'en était trop. Nous sommes restés aphones, pétrifiés, les larmes aux yeux. Ce n'était pas notre heure! Les sirènes de la ville se mirent à hurler, et immédiatement un détachement militaire italien sortit de la caserne qui se trouvait à proximité. Je me souviens encore d'avoir vu, une vingtaine d'hommes torsés nus, courant en rang, et aux pas de course, se diriger sur les lieux de l'accident. Deux voitures de pompiers les suivaient. L'avion avait creusé un énorme cratère. C'est exactement à l'endroit où se trouve, aujourd'hui, la piscine de l'hôtel Corfou Palace. Heureusement, aucune habitation ne fut endommagée et il n'y eut point de blessés parmi la population. Les six occupants de l'avion périrent carbonisés et l'appareil fut totalement détruit. Je ne possède que très peu de renseignements sur cet avion et ses occupants. D'après des rumeurs, les passagers étaient français et l'avion venait de Syrie, en direction de la France, dont le gouvernement, à cette période, se trouvait à Vichy.

Je dois peut-être, aujourd'hui, soixante-trois ans après, entreprendre des recherches pour me faire une idée plus précise sur cet avion qui faillit nous tuer et sur ces passagers bien plus malchanceux que nous.

L'été 1942 arrivait à son terme. Premier point positif: nous étions vivants. Deuxième bonne nouvelle: pour la première fois, les armées allemandes étaient en difficulté. En Afrique du Nord, l'Africa Corp du général Rommel reculait devant les assauts des soldats du général anglais Montgomery qui lui infligeaient de lourdes pertes. Le sourire de mon père était maintenant quotidien.

Les renseignements de notre espion de Corfou portaient ses fruits. L'approvisionnement des armées ennemies avait été sapé par les torpilles des sous-marins anglais. En octobre 1942, à El Alamein, les armées italo-allemandes sont en déroute. L'Afrique du Nord est libérée. Mais bientôt, en Europe, on assiste à un nouveau tournant de la guerre: Stalingrad. En décembre 1942, lors d'une bataille acharnée, l'armée allemande est vaincue par les Russes. Les pertes en êtres humains furent effrayantes. Des centaines de milliers de morts et de blessés de part et d'autre. L'avance allemande est stoppée. C'en est fini de l'invincibilité de l'armée du Reich.

Le temps passa et nous arrivâmes en 1943. L'année s'annonçait sous de bonnes augures. Une sorte d'optimisme nous envahissait, déclenché par les rumeurs de la déroute des armées italiennes, qui aux différents fronts se désagrégeaient. En Afrique du Nord et à Stalingrad c'était la débâcle. Cependant les troupes allemandes continuaient à se battre avec férocité. Parallèlement, une mésentente s'installa entre Rome et Berlin. Mussolini demanda à Hitler de signer un armistice avec Staline, pour permettre aux armées allemandes de le soutenir pour envahir les Balkans, et de le protéger d'une attaque anglo-américaine. Cette attaque se profilait clairement à l'horizon. Les troupes alliées, libérées des combats en Afrique du Nord, se préparaient à attaquer le sud de l'Italie. A Corfou, un discret changement d'attitude des occupants s'amorça au printemps 1943. Le ton des communiqués de la presse et de la radio avait perdu de son arrogance. Il y avait une sorte de silence éloquent. La propagande savamment orchestrée jusqu'à lors, était à cours d'arguments.

La nouvelle, qui leur donna le coup de grâce, tomba quelques semaines après mon sixième anniversaire. Le 19 juillet, les alliés anglo-américains débarquèrent en Sicile. On entrait, cette fois dans une nouvelle phase de la guerre. L'attitude des occupants changea radicalement. Beaucoup de prisonniers politiques furent libérés.

On ne déportait plus. Les autorités devenaient attentives aux plaintes des citoyens. Mon père, dans un élan d'optimisme, m'annonça que j'avais une chance de commencer l'école en septembre. J'irai à la première classe de l'école primaire, ce qui correspondait à mon âge. Sur ce point, il se trompait magistralement. L'histoire en décida autrement. Ce n'est que deux ans plus tard, au printemps 1945, que j'entrai, effectivement, pour la première fois, à l'école.

Mais revenons à l'Italie. Le 25 juillet, après un coup d'état, Mussolini est destitué et emprisonné. Le roi nomme à la tête du pays le maréchal Badoglio. Ironie du sort, ce même Badoglio, avait été limogé de son poste de commandant en chef de l'armée italienne, au front albanais, en 1940, par Mussolini. Ces événements rendirent Hitler furieux. Il qualifia ce retournement de situation à Rome de « sale affaire ».

Le climat entre les ex-alliés se détériora ; 29 ~~juillet~~ ^{juillet} survint un mauvais présage

En Epire, le commandant allemand détacha une garnison de soldats allemands, pour remplacer la garnison italienne, qui gardait l'aéroport de Corfou. L'été 1943 fut celui de toutes les incertitudes. Quelle allait être l'attitude de Badoglio face aux alliés et face aux allemands? Et plus spécifiquement, quel serait le sort de notre « petit problème »: l'occupation des îles ioniennes.

La réponse nous fut donnée le 8 septembre. Le gouvernement Badoglio avait signé en secret, le 3 septembre, l'armistice avec les forces alliées qui, commandées par le général Eisenhower, étaient arrivées à la hauteur de Rome. Le 9 septembre, la ville de Corfou se réveilla en liesse. Les cloches sonnaient, les habitants envahirent la grande place, ils s'embrassaient, et les drapeaux grecs et italiens flottaient côte à côte. Mais dans cette déferlante de joie, après le passage de l'excitation initiale, mon père exprima son inquiétude. Il avait raison. En regardant de plus près, on pouvait comprendre

que la situation était devenue confuse et inquiétante. La moitié nord de l'Italie restait fasciste et occupée par les Allemands. Qui allait maintenant commander les soldats italiens qui se trouvaient en Grèce, principalement dans les îles ioniennes? Allaient-ils obéir au gouvernement de Rome et rejoindre les alliés? Si tel était le cas, quelle serait la réaction allemande?

La réaction allemande fût immédiate. Le commandement militaire situé en face, en Epire, ordonna à toutes les troupes italiennes stationnées aux îles ioniennes de se rendre sans opposer de résistance. Les tractations entre les belligérants furent tendues. Le challenge était énorme. De cette décision, dépendait la vie de plusieurs milliers de soldats. Sans entrer dans les détails des télégrammes que les états major s'échangèrent, je retins le verdict: aucun arrangement à l'amiable ne fut trouvé. Les garnisons italiennes, coupées de leur commandement de Rome, prirent la décision de résister aux allemands. Ce fut une grande erreur, aux conséquences dramatiques. Cette fois la bravoure et la sauvegarde de l'honneur militaire se révélèrent absurdes. Pourtant il existait, peut-être, une explication: les Italiens voulaient garder à tout prix leur hégémonie sur les îles ioniennes.

10. Corfou brûle

Du jour de la signature de l'armistice, le 8 septembre, à l'attaque allemande le 13 septembre, cinq jours s'écoulèrent. Ce fut une période cruciale pendant laquelle l'espoir d'éviter la guerre n'était pas encore perdu. Le 9 septembre, une délégation composée du métropolite et de l'ancien maire de Corfou demanda à Parini la mise en liberté des prisonniers politiques. Après un refus, dans un premier temps, leur libération eu finalement lieu deux jours plus tard. Le 10 septembre, mon père nous annonça la révocation de Parini. Le gouvernement Badoglio ne voulait plus d'un fasciste aux commandes des îles ioniennes. Il fut remplacé par le comte Baratieri, favorable aux alliés. Ce départ précipité de Parini, qui eu le temps de charger dans son yacht 40 caisses d'œuvres d'art, amenuisa les chances de conclure un accord avec les Allemands. Le 12 septembre, mon père déambulait dans l'appartement comme - un lion en cage, en disant: « les Allemands vont attaquer. Ils vont brûler la ville. Il faut partir à la campagne. » Curieusement, cette décision, qui s'est révélée à posteriori logique, ne fut pas prise. Et nous sommes restés en ville pour assister au drame aux premières loges. Le matin du 13 septembre, un sentiment d'angoisse et d'incertitude planait sur la ville. On sentait la catastrophe imminente. A la radio, une déclaration de Baratieri clarifiait la situation. Il annonçait que, malgré d'après négociations qui durèrent trois jours, les tentatives d'échapper à la confrontation avec les Allemands avaient échoué. Il demandait aux habitants de Corfou de venir en aide aux dix milles soldats italiens pour éviter l'occupation allemande. A la fin de son discours, de façon nuancée, il promettait, si les accords internationaux l'exigeaient, de remettre l'île aux autorités grecques. Nous voilà, en quelques jours, par un coup de baguette magique de l'histoire, alliés aux Italiens, pour combattre les Allemands!

Les avions ne tardèrent pas à faire leur apparition. Ils bombardèrent et mitraillèrent les installations portuaires et les bateaux. Deux avions furent abattus par la défense anti-aérienne italienne. Au même moment, une tentative de débarquement des troupes allemandes avait lieu. Ils essayèrent de débarquer sur les côtes orientales, au sud de la ville. Les batteries d'artillerie disposées le long du littoral coulèrent et endommagèrent plusieurs embarcations et firent des victimes. L'opération échoua.

Je jouais sur l'Esplanade, en cette fin de matinée, et j'entendais les canons au large de la baie de Garitza. Je me souviens de la place jonchée de feuilles volantes larguées par les avions. Elles contenaient un texte en italien qui incitait les soldats à se rendre. On leur promettait un retour rapide dans leurs foyers. Au même moment, les quelques centaines de soldats allemands qui se trouvaient éparpillés sur l'île furent arrêtés, désarmés et emprisonnés. La guerre italo-germanique avait commencé.

La nuit du 13 septembre 1943 était estivale. Il faisait doux, le ciel était sans nuages, c'était la pleine lune. J'étais installé, avec mon frère, sur le balcon et nous mangions des pommes frites. Soudain, les sirènes retentirent, et aussitôt des dizaines d'avions, qui faisaient un bruit épouvantable, envahirent le ciel. Les explosions des bombes et le crépitement des mitrailleuses suivirent. Nous avions l'habitude des bombardements, mais cette fois-ci, c'était une pluie de petites bombes incendiaires qui, en explosant, formaient des langues de feu. Rapidement, des dizaines de foyers s'allumèrent dans toute la ville. Et nous avons entendu le même hurlement:

« la ville brûle ». La population fut prise de panique. Les habitants sortaient de chez eux, certains en pyjamas, et commencèrent à courir dans tous les sens. Toute notre famille descendit dans la rue, accompagnée de notre bonne, et nous nous sommes mêlés à la foule. Pour tout effet, mon père avait emporté un sac qui contenait un peu d'argent.

Nous ne savions pas dans quelle direction nous diriger. Au hasard, nous avons choisi le sud. En courant, à côté de mes parents, je me suis retourné et je vis, souvenir indélébile, une bombe incendiaire tomber à une dizaine de mètre de moi, au milieu de la rue. Après une petite explosion, il sortait des restes d'un tube métallique, une belle flamme d'environ un mètre cinquante de hauteur. J'en aperçus quelques autres qui tombaient sur l'Esplanade, en allumant plusieurs foyers. On aurait dit des énormes lucioles. Au bout de deux cents mètres, nous nous sommes réfugiés dans les caves de l'immeuble dans lequel se trouve, aujourd'hui, l'hôtel Cavalieri. Nous sommes descendus dans les abris, et avons rencontré plusieurs familles amies avec leurs enfants. Ils étaient aussi effrayés et désemparés que nous. Là, nous nous sommes aperçus que notre bonne n'était plus avec nous, elle avait disparu. Nous sommes restés peu de temps dans ce refuge. Un habitant des étages supérieurs, le bâtiment en comptait cinq, vint nous signaler que le toit brûlait et de nouveau nous avons repris la route en courant.

Maintenant l'air était enfumé. A notre droite, le bâtiment de l'Académie Ionienne était la proie des flammes. Nous nous sommes éloignés aussi vite que possible en direction de la baie de Garitza. Les gens qui couraient avec nous hurlaient sans arrêt: « la ville brûle, tout brûle ». Nous n'avions qu'une idée en tête. Nous sauver, nous éloigner du brasier. Et nous courions, nous courions. Nous nous arrêtons pour souffler quelques minutes, puis nous nous remettons à courir de plus belle. Nous avons vu défiler la baie de Garitza, puis nous partîmes en direction de l'aéroport.

Ce choix ne fut pas le bon. Les escadrilles qui se succédaient et qui incendiaient systématiquement la ville, faisaient un détour pour attaquer aussi l'aéroport. Les bombes explosaient tout autour, et de temps à autre, on entendait le crépitement des mitrailleuses. Dernière nous, du côté de la ville, une épaisse fumée montait au ciel. Par une chance incroyable nous étions là tous indemnes. Dès que

nous nous sommes éloignés de l'aéroport, nous avons ralenti notre course et nous nous sommes mis à marcher en direction du sud. Il faisait nuit mais la lune nous éclairait suffisamment pour avancer.

Nous n'étions pas seuls. D'autres familles fuyaient comme nous l'enfer en se déplaçant dans la même direction. Je ne sais pas combien d'heures nous avons marché. Nous avons parcouru environ quinze kilomètres. Je ne sentais pas la fatigue. Après avoir gravi une colline, nous sommes arrivés devant une église. La porte était grande ouverte et plusieurs familles s'y étaient réfugiées. Des tréteaux métalliques y avaient été installés. A l'aide de planches, nous avons fabriqué des couches de fortune. Mon père les recouvra d'un manteau qu'il avait emporté. Exténués, nous nous sommes couchés et endormis immédiatement.

11. « J'ai abattu un avion »

Le matin du 14 septembre nous nous sommes réveillés de bonne heure. De la colline où se trouvait l'église, on apercevait la ville située à quelques kilomètres en direction du nord. Un épais nuage de fumée la recouvrait, comme une chape de malédiction. Des foyers d'incendie étaient visibles à plusieurs endroits. Quelques avions survolaient la ville sans la bombarder, probablement pour reconnaître l'ampleur des dégâts après l'attaque qui avait duré une grande partie de la nuit.

C'est à ce moment, que furieux contre l'ennemi, je pris en guise de fusil une tige de roseau et je visai un des avions, en faisant semblant de tirer. Stupéfait, je vis sortir une fumée noire, puis il piqua du nez et quelques secondes plus tard il s'abîma en mer. Ebahi, je restai d'abord muet et puis j'ai crié: « Papa, j'ai abattu un avion ennemi ». Cette incroyable coïncidence devait rester gravée dans mon esprit toute ma vie. C'est une libération pour moi, aujourd'hui, de pouvoir décrire, dans ce récit, cet incident. Nous avons appris par la suite, qu'effectivement, un avion allemand avec quatre soldats à bord avait été abattu par la défense anti-aérienne italienne, dans la matinée du 14 septembre.

Les habitants du village voisin nous apportèrent du pain, des fruits et du lait pour les enfants. Les familles présentes, ayant toutes fui la ville la nuit précédente, se concertèrent pour établir un plan. Il fut décidé que nous nous partagerions en deux groupes. Un groupe prendrait un autobus pour retourner en ville puisque les bombardements étaient terminés. Plusieurs personnes désiraient y retourner pour chercher des proches, constater l'état de leur maison, ou récupérer des biens abandonnés lors

du départ précipité. L'autre groupe, embarquerait dans un deuxième autobus avec les familles qui avaient décidé de s'installer à la campagne, qui chez

des parents, qui chez des amis. Ainsi elles se donnaient le temps de voir la tournure des événements. Ma mère, qui avait laissé tous ses bijoux et ses affaires personnelles, choisit de partir avec le premier groupe. Le chauffeur avait affirmé qu'il retournerait le plus rapidement possible. C'était une décision téméraire et risquée mais ma mère n'avait pas peur. Mon père devait rester avec nous et attendre son retour, puis partir à la campagne avec toute la famille.

Quelques heures s'écoulèrent. De la colline, on voyait la route qui serpentait dans les oliviers. Le car apparut au loin, puis il s'approcha cahotant. Mon père se tenait debout, derrière mon frère, moi, et un autre garçon de notre âge, fils d'une famille amie. Il scrutait avec angoisse le trajet du car, tantôt masqué par les oliviers, et tantôt si visible et si vulnérable. Le véhicule aborda le dernier virage à une centaine de mètres en contrebas. Son toit était recouvert de matelas. C'est alors que surgit, je ne sais d'où, un avion volant à basse altitude et venant droit sur nous. Arrivé à une centaine de mètres, il commença à mitrailler. Le bruit était assourdissant et effrayant. Mon père plongea sur les trois garçons et nous fit tomber en nous couvrant de tout son corps. Nos cœurs battaient la chamade et nous avions les larmes aux yeux.

En fait, l'avion mitraillait le bus dans lequel se trouvaient ma mère et trois autres personnes. Il pensait probablement, à la vue du chargement sur le toit, qu'il s'agissait d'un transport de matériaux militaires. Par chance, cette fois encore, personne ne fut blessé. Mais, l'arrière de l'autobus, la carrosserie et les matelas étaient criblés d'impact de balles. Remise de ses émotions, ma mère nous dit que la ville était sinistrée, des incendies ravageaient plusieurs quartiers et qu'elle avait pu accéder, par l'Esplanade, à notre maison qui était intacte. Deux immeubles voisins étaient en feu. Dans ces conditions notre retour en ville était impensable. En nous signant avec dévotion, nous avons quitté l'église qui nous avait offert son hospitalité durant ces heures dramatiques.

Dans l'après-midi nous avons pris place dans le car, serrés comme des sardines, la peur au ventre d'une nouvelle attaque aérienne. Le chauffeur avait accepté, moyennant une bonne récompense, de conduire les familles aux différents villages. Sur le chemin nous avons eu une agréable surprise. Lors d'un arrêt au village de notre bonne, nous avons appris qu'elle était retournée chez elle, saine et sauve.

12. «Ils arrivent»

Nous sommes arrivés au village dans la soirée du 14 septembre. Nous voilà revenus trois ans après notre premier séjour. De nouveau chassés de chez nous par les soubresauts de l'histoire. Nous nous sommes installés dans la même dépendance du domaine. Cette fois-ci l'ambiance était meilleure. Mon père était avec nous et mon grand-père avait reçu des bonnes nouvelles de la Croix- Rouge. Son fils disparu au front d'Albanie, en octobre 1940, avait été retrouvé dans un camp de prisonniers en Italie. Blessé, mais vivant. J'ai retrouvé l'étable, le pressoir et la merveilleuse nature de la campagne corfiote avec le doux climat d'une fin d'été.

Le lendemain, le premier souci de mon père fut d'obtenir des nouvelles de la ville. Les moyens de communication étaient restreints. Le car qui reliait la ville aux villages du nord ne circulait plus. Il fallut attendre quelques jours pour obtenir des renseignements. Ainsi avait-on appris qu'une grande partie d'une population de trente mille habitants avait quitté la ville pour se disperser dans les villages. Le reste s'était réfugié dans les voûtes des forteresses où les conditions de survie devenaient de plus en plus difficiles. Plusieurs bâtiments prestigieux, fleurons de la civilisation corfiote furent détruits par les incendies: l'Académie Ionienne avec sa magnifique bibliothèque, le théâtre, réplique de la Scala, l'hôtel Bella Venetzia, le Parlement Ionien, le Palais de Justice. Plusieurs hôtels particuliers appartenant aux vieilles familles corfiotes et contenant des collections d'objets d'art de grande valeur subirent le même sort. Des quartiers de la ville, ainsi que plusieurs églises furent ravagés. Tous ces trésors culturels, que Corfou avait accumulés et conservés au fil des siècles, disparurent en quelques heures. Plus d'un tiers de la vieille ville fut endommagé. Heureusement le nombre de pertes en vies humaines, comparé à l'étendu des dégâts matériels, fut relativement limité.

Sur le plan de la passation du pouvoir entre les Corfiotes et les Italiens, la situation restait confuse. Baratieri, le nouveau gouverneur italien, avait choisi de collaborer avec le chef rebelle et fantasque d'une unité de résistants grecs, plutôt qu'avec le métropolite et l'ancien maire de la ville. Cette façon de faire était certainement intentionnelle. Il voulait garder le pouvoir italien sur l'île aussi longtemps que possible.

Mon père était effrayé par la barbarie de l'attaque allemande. Il nous expliqua que Corfou était victime d'une guerre, entre deux grands pays, qui hier était alliés et aujourd'hui ennemis féroces. L'histoire avait choisi comme champ de confrontation notre île. On subissait en quelque sorte des dégâts collatéraux et l'avenir n'était pas rose. Sans aucun doute, après l'échec de la première tentative de débarquement, les Allemands allaient revenir pour envahir l'île. Le soir, réunis autour de la cheminée, mon père analysait la situation d'une voix calme. Son regard était plein d'inquiétude. Pour conclure il disait « quand ils arriveront, je crains qu'ils mettent le pays à feu et à sang ». Dans un tel contexte, il n'était pas question pour nous de retourner en ville.

Il a fallu attendre de nouveau quelques jours pour que les dernières nouvelles nous parviennent. Un solide paysan, que l'on surnommait le braconnier, était allé en ville glaner des informations. Il partit tôt, le matin, en enfourchant une vieille moto pétaradante, qui eu le mérite de revenir au village sans panne. Pendant le trajet, il passa à travers plusieurs barrages de miliciens grecs et de soldats italiens. Assis à la table de l'épicerie de mon oncle, qui servait de lieu de réunion, il nous raconta ce qu'il avait appris:

Les Allemands n'avaient pas tenté tout de suite un nouveau débarquement. Pendant les dix jours qui suivirent cet échec, leur aviation pilonna presque quotidiennement l'île. Les Stukas visaient la destruction systématique de tous les points forts de la défense

italienne. Ils avaient localisé les endroits où se trouvaient les batteries anti-aériennes. Ils cherchaient également à détruire les bateaux de la marine italienne qui, venus d'Italie, participaient activement à la défense de Corfou. Ces navires, dont la puissance de feu était redoutable, avaient abattu plusieurs de leurs avions. Il semble que les violentes batailles à Céphalonie, l'île voisine, retardèrent l'assaut final. L'aide apportée par les alliés, dont le quartier général s'était établi à Brindisi, fut un autre obstacle. Pratiquement tous les jours, pendant cette période, les avions anglais ou italiens bombardèrent les positions allemandes sur la côte épirote, et s'engagèrent dans des combats aériens. Les navires alliés, en même temps, approvisionnaient en vivres et munitions l'île assiégée.

Tous ces efforts furent vains. Après avoir intensifié les frappes le 23 septembre sur la ville et toute la partie sud de l'île, les Allemands débarquèrent dans la nuit. Très astucieusement, leurs bateaux contournèrent Corfou durant la nuit et déchargèrent leurs hommes sur la côte occidentale, où se trouve la lagune de Korissia. Afin d'étouffer le bruit des moteurs, leurs avions survolèrent toute la nuit la région. Leurs vrombissements faisaient ainsi diversion. Le régiment comptait environ six cents officiers et soldats et faisait partie de l'élite de l'armée allemande. Leur plan consistait à se diriger d'abord vers le sud pour neutraliser les différentes batteries d'artillerie qui s'y trouvaient. Puis, une fois le sud occupé, de faire venir des renforts qui étaient prêts en face sur la côte épirote. Ils pourraient alors monter en direction du nord pour conquérir la ville et le reste de l'île.

Quelques unités de l'armée italienne se trouvaient sur les collines environnantes du lieu du débarquement. L'artillerie commença par leur infliger des pertes légères. Mais au lever du jour, l'aviation allemande intervint massivement. Des vagues successives d'escadrilles de Stukas attaquèrent les positions italiennes avec une précision diabolique. Les unités furent détruites les unes après les

autres. Ce même scénario continua toute la journée permettant l'avance de l'armée allemande selon le plan établi.

Après avoir terminé son récit, le regard angoissé, il grommela « ils arrivent. Ils seront bientôt en ville. Pauvres de nous et surtout pauvres italiens. Il y a des rumeurs selon lesquelles à Céphalonie, les Allemands fusillent les prisonniers de guerre italiens par milliers ».

L'assistance avait le souffle coupé. Les commentaires fusaient de toutes parts. « Ils vont brûler nos villages comme la ville. Ils vont nous massacrer en même temps que les Italiens ». La peur s'installa au village. En quittant l'épicerie, tout le monde jeta un regard furtif en direction du col. C'est de là haut qu'ils allaient arriver. Ce soir là, on rentra tous chez nous la peur au ventre.

13. La valse des drapeaux

Toute la journée du 24 septembre, des combats violents se déroulèrent sur la partie sud de l'île. Le commandement de la garnison italienne de Corfou demanda des renforts à l'amirauté se trouvant à Brindisi. Un croiseur fut dépêché sur le lieu du débarquement, mais la flottille allemande était déjà partie. Ce bateau, venu en secours, fut attaqué en rentrant à sa base, par une escadrille de Stukas, et coula corps et biens, en quelques heures. Des avions italiens, venus en renfort, interceptèrent la flottille allemande avant son arrivée à Igoumenitsa. Ils lui infligèrent d'importantes pertes. La bataille faisait rage sur la terre, la mer et le ciel. Au cours de ces combats plusieurs centaines d'italiens moururent et environ un millier fut emprisonné. Les pertes allemandes furent négligeables.

Durant la nuit, malgré les attaques de l'aviation italienne, des renforts substantiels en provenance d'Igoumenitsa vinrent grossir les rangs allemands. Le lendemain, 25 septembre, fut une journée décisive. Les Allemands attaquèrent au nord sur plusieurs fronts. Leur expérience et leur combativité furent impressionnantes. Commandés par des généraux rompus à l'art de la guerre, et qui avaient opté pour une avance fulgurante, ils ne laissèrent aucune chance aux Italiens qui ne résistèrent que quelques heures. Un ultime effort de l'aviation italienne, dans la matinée du 25, ne changea rien. Malgré quelques pertes en hommes et en matériel l'avance allemande ne fut pas ralentie. Les premières unités de leur armée entrèrent dans la ville au début de l'après-midi. A seize heures, la garnison italienne hissait, sur la croix du sommet de la forteresse, le drapeau blanc.

Une grande partie des troupes italiennes se rendit. Ils furent emprisonnés. Une autre, en désordre, s'enfuit vers le nord après avoir jeté leurs armes. Très peu d'entre eux purent s'échapper pour l'Italie en empruntant une embarcation de fortune.

Dans la soirée de cette journée dramatique du 25 septembre 1943, le drapeau à croix gammée flottait sur la forteresse. Heureusement je n'étais pas là, sur notre balcon, pour verser des larmes devant cette nouvelle calamité.

Le comportement des Allemands envers les prisonniers italiens fut d'une barbarie indescriptible, et fut stigmatisé au procès de Nuremberg.

Dans un premier temps, le gouverneur civil de l'administration italienne, le comte Baratieri et le gouverneur militaire furent jugés par un tribunal militaire d'exception et condamnés comme les principaux responsables de la rébellion italienne à l'égard de l'armée allemande. Ils furent fusillés en même temps que dix-huit autres officiers.

Les Allemands pensaient que les habitants de Corfou défendaient la cause italienne. Ainsi pendant les trois jours qui suivirent la capitulation, et pour les punir, la ville fut livrée aux exactions des vainqueurs.

Ce comportement faisait partie de la récompense promise aux troupes après chaque victoire. Pillages, saccages, occupations des bâtiments officiels transformés en caserne, églises transformées en étables et abritant des mulets!

Notre appartement, comme beaucoup d'autres, fut occupé par des officiers allemands. L'absence de leurs propriétaires partis à la campagne rendait leur installation facile.

14. Le petit soldat allemand

Le nord de Corfou est traversé par une chaîne montagneuse, dont le point culminant se trouve à plus de neuf cents mètres au dessus du niveau de la mer. Cette montagne plonge, de façon abrupte dans la mer, à l'est sur le détroit d'Albanie et à l'ouest dans l'Adriatique. Au milieu de cette chaîne, se trouve le col appelé « Troubeta ». Par ce col passe la route qui est l'axe principal de communication entre le nord et le sud, les autres routes du bord de mer étant plus longues et escarpées. Au sommet du col, la vue est très belle. Vers le nord, en contre bas, se situe le village de mon grand-père. Puis au loin, les collines d'oliviers, la plaine de Sidari, et au large, souvent dans la brume, les trois îles, dernière terre grecque sur l'Adriatique délimitant le détroit d'Otrante. Vers le sud, à quelques kilomètres à vol d'oiseau, se dresse la silhouette imposante des deux forteresses vénitiennes encadrant la vieille ville de Corfou, le port avec ses bateaux, et de l'autre côté, une bande blanche dans une lagune, l'aéroport.

Le matin du 26 septembre les troupes allemandes firent leur apparition au sommet du col. Il n'y eut point de coups de feu. Une longue colonne militaire, formée de camions et quelques véhicules à chenilles remplis de soldats, descendit de la montagne et traversa lentement notre village. Ils allaient installer leurs bases aux extrémités nord de l'île, aux points stratégiques. Ils recherchaient leurs compatriotes, environ quatre cents, emprisonnés par les Italiens dans cette région. Ils ne trouvèrent que des soldats italiens qui se rendirent sans combattre. Tous les prisonniers allemands avaient été acheminés par bateau en Italie deux jours auparavant.

La position stratégique du col de Troubeta fut immédiatement investie. Plusieurs grosses pièces d'artillerie, de défense anti-aérienne ainsi qu'un poste de télécommunication furent installées.

Cet équipement était confié à plusieurs officiers et soldats qui y prirent leur quartier.

Vers la fin septembre, j'eus, pour la première et la dernière fois, un contact direct avec les allemands. Une patrouille d'une dizaine d'hommes était descendue à pied du col et s'était présentée au centre du village. Ils demandèrent qu'on leur donne des volailles. Le dialogue avec les villageois s'échangeait par des gestes et des mimiques. A ce moment, je sortis du pressoir, et me trouvait face à un soldat allemand. J'avais six ans et demi, j'étais blond aux yeux verts, et fluët. Il était beau, grand, mince, aux yeux bleus. Il me fit un grand sourire. Il ôta sa casquette et la mis sur ma tête. Ensuite, il enleva son ceinturon et l'ajusta tant bien que mal autour de ma taille. Il sortit un petit miroir de sa poche et me le présenta afin que je puisse m'admirer. Que j'étais beau en soldat allemand! Il me dit « du bist ein kleiner deutscher Soldat ». J'étais fier et bouleversé. Je n'avais pas eu peur. Ce soldat, s'il est vivant, doit être âgé aujourd'hui de plus de quatre-vingts ans. Si jamais ces lignes parviennent jusqu'à lui, il se souviendra peut-être du petit garçon blond dans le village de Corfou qu'il a habillé en soldat allemand!

Mais tout n'était pas aussi simple. L'instituteur du village, qui était revenu de la ville trois jours après l'occupation de l'armée allemande, nous décrivit de façon détaillée le climat délétère qui y régnait et toutes les circonstances de la déroute italienne.

Des milliers de soldats italiens vivaient dans des camps de fortune, dans de très mauvaises conditions, avec un avenir incertain. La population locale subissait les foudres des Allemands qui la soupçonnaient d'avoir collaborer avec les Italiens.

Nous revenions d'une grande promenade avec mon oncle, quelques jours après ma rencontre avec le soldat allemand, quand mon père nous

convoqua pour une réunion de famille. Nous étions nous les quatre, mon grand-père, ma grand-mère et mon oncle. Il se lança dans une longue plaidoirie pour justifier la décision qu'il venait de prendre: quitter notre village et partir ailleurs pour nous cacher. Ses arguments étaient clairs. Premièrement le village était sous la pointe des canons de l'ennemi. Il suffisait d'un rien, d'un dérapage, d'une nuit arrosée pour que les soldats transforment le village en feu d'artifice. Le deuxième argument était plus nuancé. Peut-être un peu plus difficile à comprendre pour des enfants. Les Allemands étaient très bien organisés. Partout où ils s'installaient ils mettaient au point un système de renseignements et d'espionnage des plus efficaces. Pour accomplir cette tâche, ils avaient un besoin immédiat d'interprètes. Toute personne parmi les habitants qui parlait leur langue devrait être obligée de travailler avec eux et donc collaborer avec l'ennemi. Dans une petite ville comme Corfou, l'existence du jeune avocat parlant l'allemand allait rapidement être révélée. En conclusion, il ne devait sous aucun prétexte entrer en contact avec les Allemands aussi longtemps qu'ils seraient dans l'île. En cas de recherche à la suite d'une délation, il serait découvert et arrêté. Il n'y avait pas l'ombre d'un doute, nous devions fuir et nous cacher ailleurs. Mon père devenait réfugié, avec toute sa famille, dans sa propre île, pour avoir acquis quelques connaissances de la langue allemande!

En résumant, on ne retournerait pas en ville, on quitterait le village, et on chercherait une cachette. Mes grands- parents étaient surpris mais ne s'opposèrent pas à ce projet. Au contraire, ils proposèrent de nous venir en aide. Malgré le sérieux des propos de mon père et son ton solennel, je n'ai pu m'empêcher de trouver dans ce contexte une note agréable. On allait chercher une cachette! Jouer à cache-cache. Donc, tout de même, jouer un peu... Le fait que nous n'irions pas à l'école ne me contrariait pas. En revanche, la perspective d'une bonne partie de cache-cache...

La décision était prise. Les jours qui suivirent mon père était en effervescence.

Il voulait qu'on quitte le village le plus vite possible. Il disait qu'on ne pouvait plus dormir sous la menace des canons pointés sur nous, et il répétait son propos habituel « une seule salve et nous sommes tous morts ». Les quelques nouvelles éparses qui nous parvenaient de la ville confirmaient son appréhension. Les Allemands commettaient des atrocités. Alors pourquoi ne tireraient-ils pas sur le village?

Après une dizaine de jours de recherches, notre nouveau logement fut trouvé. Un paysan était d'accord de nous louer sa ferme. Il irait habiter pendant notre séjour, avec sa femme, dans une dépendance, un petit cabanon. Et nous voici, au début octobre, par un temps encore assez estival, en route pour notre cachette.

Nous partîmes à pied. L'âne était chargé de nos bagages, bien modestes, quelques habits, des chaussures et quelques livres. Nous n'avions besoin ni d'eau, ni de victuailles car la ferme était approximativement à une heure de route. Mon oncle, qui nous accompagnait, était chargé de guider l'âne et de neutraliser ses caprices. Il nous mettait souvent en garde « ne restez jamais à la portée de ses pattes arrières. Marchez toujours à côté ou devant ». Parfois l'animal s'arrêtait subitement et sans raison. Il baissait ses grandes oreilles les plaçaient parallèles à sa nuque et se préparait pour une ruade. Une claque sur sa croupe, assénée de côté, par mon oncle, suffisait à le calmer. Et tout le monde repartait d'un pas alerte. Mon père marchait devant en tenant un bâton. Il prétendait qu'en le frappant au sol, le bruit chasserait les serpents. Plus on avançait, plus le sentier devenait étroit et s'enfonçait dans la végétation. Après une distance parcourue en plein soleil, nous étions heureux de marcher à l'ombre. Et nous voici arrivés devant une grande maison entourée d'une végétation impressionnante. D'énormes arbres, agglutinés les uns aux autres, entremêlaient leurs branchages et formaient une ombre bienfaitrice. Des figuiers, des noyers, des marronniers, des orangers, des citronniers, des néfliers, et bien sûr

des oliviers aux troncs creusés par les siècles. Devant la ferme le terrain descendait en légère pente. D'un côté se trouvait un vaste jardin potager garni d'une grande variété de légumes. Des poules, des dindes, des oies, des lapins vivaient dans le poulailler séparés par des enclos. Au bout du jardin, à une centaine de mètres de la maison, coulait une rivière à l'eau cristalline. A cet endroit elle dessinait une courbe, au bout de laquelle, se trouvait un moulin à eau, construit en pierre. Quelques canards pataugeaient au bord de la rivière. Quelle nature enchanteuse! Quel paysage idyllique!

La maison était construite sur un seul niveau. Une grande pièce faisait office de pièce de séjour et de salle à manger ornée d'une cheminée d'angle. Dans une vaste alcôve se trouvait une cuisine dotée d'un foyer en fonte, et d'une petite porte qui donnait sur le jardin. La pièce s'ouvrait sur une terrasse en terre battue ombragée par une pergola et à l'arrière, une porte en bois massif donnait accès à deux chambres communicantes. Un four paysan en brique unissait la maison avec le cabanon en bois dans lequel le couple de fermier s'était installé. Une dernière découverte nous combla. A bonne distance derrière la ferme, dans les oliviers, une étable abritait des chèvres, des brebis, et une truie avec ses cochonnets. Enfin dans un hangar proche bourdonnaient quelques ruches qui allaient nous donner du bon miel!

Nous nous sommes couchés tôt, émerveillés de cette première journée pleine de surprises. Notre cerveau d'enfant était en ébullition en programmant les jeux du lendemain. Au réveil, après avoir bu du lait de chèvre, du jus d'orange et mangé quelques figues, nous avons couru à la rivière. Déjà la veille, le plan d'attraper un canard avait germé dans nos petites têtes. Mais ce n'était pas du tout facile! Le volatile s'était mis à caqueter et à battre des ailes en nous éclaboussant généreusement. Subitement, au moment où on croyait sa capture proche, une fenêtre du moulin s'ouvrit et une voix tonitruante nous traita de « sales gamins qui

martyrisent sa volaille ». Nous avons pris nos jambes à nos cous et disparu en un clin d'œil. Depuis lors les canards ont retrouvé leur paix. Nous nous sommes baignés plusieurs fois à côté d'eux sans jamais plus les agresser.

Pour la nourriture, nous étions pratiquement indépendants. Volailles, légumes, fruits, confitures, et lait en abondance. Le pain de maïs, moulu par le meunier, servait à la confection d'un pain grossier, cuit par le fermier dans son four en plein air. Il est vrai qu'on manquait de sucre, de riz et de farine de blé. Mon oncle qui nous rendait visite de temps à autre, nous apportait des estagnons d'huile, du savon, et un peu de sucre envoyé par mon grand-père. Le braconnier à la vieille moto nous vendait de temps à autres des cailles et des bécasses. Le gibier était abondant dans la région et en octobre la chasse battait son plein. On vivait pratiquement en autarcie. Mère nature nous pourvoyait généreusement. Pour l'eau, nous nous rendions à Melisudi, la parcelle de mon grand-père, toute proche, d'où jaillissait une source à gros débit, intarissable toute l'année. L'âne transportait des jarres en terre cuite pour approvisionner la maisonnée. Notre boisson préférée était le moût. A la fin des vendanges, il suffisait de cueillir les grappes de raisin de la pergola et de les presser. Il y avait plusieurs variétés de raisins. Un blanc et un rouge. Le blanc donnait un moût sucré à souhait. Celui du rouge avait un léger goût de fraise. Le fermier pressait les raisins dans un gros tonneau, à pieds nus, et il fabriquait un curieux breuvage qui donnait un vin très peu apprécié par mes parents.

Dans cette merveilleuse nature, les jours s'écoulèrent paisiblement. Puis vers la fin octobre, le ciel nous rappela que la belle saison arrivait à son terme. L'été corfiote est long, il commence en mai et finit en octobre. Il arrive qu'il ne pleuve pas du tout, ou exceptionnellement pendant plusieurs mois. Mais dans ce climat semi tropical, quand les premières pluies arrivent « ta proto vrochia », le changement de la nature est

impressionnant. Les nuages de plus en plus nombreux se liguent pour couvrir le bleu du ciel. Puis ils s'épaississent et descendent de plus en plus bas, leur couleur virant au plomb. Un grand silence s'abat. Soudain des stries lumineuses lézardent le ciel, suivi du grondement de tonnerre, d'un bruit assourdissant. Tous les canons italiens et allemands réunis ne pouvaient rivaliser avec le bruit du tonnerre corfiote! La pluie qui s'en suivait était torrentielle. Des gouttes épaisses, denses qui vous font mal au visage et aux mains, et qui détrempent la terre. Des flaques d'eau se forment partout et le sol devient boueux. Si par malchance vous n'avez pas de parapluie, vous êtes rapidement trempé jusqu'à l'os. Il peut pleuvoir pendant plusieurs jours de suite. Ainsi, les sorties et les jeux en plein air devinrent plus rares. La cheminée était allumée jour et nuit, mais le ravitaillement en bois d'olivier était assuré. Dans la remise couverte d'un toit de roseaux et de fougères, se trouvait suffisamment de bois pour passer plusieurs hivers. Les bûches faites de ce bois très dur se consomment très lentement et peuvent brûler toute une nuit.

On s'installait autour d'une table ronde, perchés sur des tabourets en bois, durs et inconfortables, rehaussés d'un ou deux coussins. Ma mère distribuait des livres, crayons et feuilles de papier et l'école à domicile faisait valoir ses droits. Mon père avait déniché un petit tableau noir et des craies. Posé sur un chevalet de fortune, avec la petite éponge suspendue au coin, il devenait un instrument idéal d'enseignement pour ma maman-institutrice. Le niveau de scolarité, dû à la différence d'âge, était différent pour chaque frère. Les cours étaient donnés par alternance à chacun de nous. Mon père, en revenant de ses longues balades dans la nature, supervisait les progrès en arithmétique et ne manquait aucune occasion pour nous répéter la même phrase « c'est uniquement grâce aux études et à l'instruction qu'on devient quelqu'un de bien dans la vie ».

Après les cours, en fin d'après-midi, il commençait déjà à faire froid, venait la corvée du bain. Fini les baignades à la rivière et les

douches prises à l'extérieur. Un demi tonneau de bois revêtu de tôles faisait office de baignoire. On le remplissait d'eau chaude et on nous savonnait vigoureusement. Cela se passait dans l'alcôve de la cuisine bien chauffée par le fourneau à bois.

Dans cette nouvelle vie, un seul regret, tout de même. Nous n'avions pas de copains. Aucun enfant à l'horizon pour partager nos jeux.

Après plusieurs jours de pluie, pratiquement sans interruption, le soleil et le ciel bleu apparurent timidement. Mon oncle, qui n'appréciait pas beaucoup de marcher dans la boue, revint nous rendre visite. Nous étions au début du mois de novembre. Mon père, impatient de connaître la situation en ville, lui posait mille questions. Ses réponses étaient imprécises. Aucun témoin valable n'était revenu du chef lieu. Il n'y avait que des rumeurs qui se résumaient en quelques mots « tout allait très mal ». Mais, ajouta-t-il, l'instituteur du village avait l'intention de s'y rendre prochainement. Ses cousins, dont la maison avait été épargnée par les incendies et les bombardements, pouvaient l'héberger quelques jours, clandestinement. Cette perspective ravissait mon père. Si ce projet se réalisait, nous pourrions enfin en savoir plus.

De longues journées passèrent. Les orages et la pluie se succédaient toujours aussi impressionnants. Étonnamment, c'est par un jour de fortes pluies que mon oncle réapparut, crotté jusqu'aux mollets. L'instituteur avait réussi. Il avait passé quatre jours en ville chez ses cousins et était de retour. Il avait promis de venir nous voir, une fois remis de ses émotions et lorsque le temps serait meilleur. Nous avons attendu impatiemment le retour du beau temps.

15.Nouvelles de la ville

Un dimanche ensoleillé, au milieu de la matinée, notre visiteur tant attendu apparut au bout de l'allée. Nous nous installâmes près de la cheminée, dont le foyer avait été alimenté par quelques bûches supplémentaires. De bonnes odeurs de cuisine envahissaient le salon. Ma mère préparait le repas dominical traditionnel: le coq à la corfiote. Les pâtes qui d'habitude accompagnaient ce plat, faisant défaut, étaient remplacées par des pommes de terre. Le bon repas qui nous attendait allait contraster avec le triste récit de notre visiteur. Les nouvelles étaient mauvaises:

Les Allemands, après les premiers jours d'exactions, avaient rétabli un certain ordre. Ils redonnèrent aux Corfiotes une partie des pouvoirs administratifs. Ils avaient compris que la population locale n'avait pas soutenu les Italiens. Qu'ils avaient subi, au contraire, leur occupation et qu'ils avaient souffert sous leur régime. Mais ceci mis à part, les conditions de vie dans la ville étaient dramatiques. Il restait environ quinze mille personnes sur place, les autres ayant fui à la campagne. Ils habitaient dans une ville dont plus de la moitié des habitations étaient détruites ou avaient subi des dégâts substantiels. Leurs logements étaient précaires. Il pleuvait dans plusieurs maisons dont les toits avaient brûlé. Les vivres manquaient, et les dernières réserves des entrepôts communaux étaient distribuées avec parcimonie. Un peu de farine, un peu de riz, un peu d'huile. En même temps la ville était submergée par une foule de plusieurs milliers de prisonniers italiens. Les officiers, qui n'avaient pas été fusillés, étaient emprisonnés dans les forteresses. Les soldats étaient regroupés sous quelques tentes dans un camp situé près de l'aéroport. Ils y vivaient dans des conditions dramatiques. Après le soleil brûlant de la fin de l'été, ils subissaient les pluies et la boue du début de l'automne. Le plan allemand consistait à les transférer le plus vite possible à Athènes. Puis par train à Thessalonique, d'où partaient les convois en direction de la

Tchécoslovaquie et de la Pologne. Les usines d'armement de ces pays occupés avaient grandement besoin d'une main d'œuvre gratuite. Un premier contingent de prisonniers, avec quelques officiers, fut embarqué dans des caïques pour être acheminé en Epire. Selon les rumeurs peu arrivèrent à destination car les jours suivants ces départs, plusieurs cadavres, emballés dans des sacs, échouèrent sur les plages de l'île. Certains avaient été exécutés d'une balle dans la nuque.

L'instituteur interrompit momentanément sa narration pour reprendre son souffle. Son regard s'obscurcit et il reprit son récit: « Le 11 octobre 1943 les Allemands avaient ramené au port de Corfou un grand cargo italien, capture de guerre: le « Mario Rossetti ». Ils avaient commencé la veille à charger les prisonniers dans ce navire et voulaient terminer l'embarquement, d'environ deux mille hommes, le lendemain matin. Lorsque l'opération arriva à son terme en début de matinée, quatre avions américains, volant à basse altitude, attaquèrent le navire. Ce fut un véritable carnage. Plus de mille hommes périrent sous les bombes, ou se noyèrent. Le bateau gîtât rapidement et coula en quelques heures.

Mais le cauchemar ne s'arrêta pas là. En fin de matinée de ce même jour, une escadrille de trente avions américains attaqua la ville. Ils larguèrent plus de deux mille bombes. Plusieurs quartiers, déjà meurtris, furent à nouveau touchés. Trois cent personnes succombèrent ou furent blessés. L'hôpital, l'orphelinat, et plusieurs églises furent en partie détruits. La population était consternée.

Et comme si tout cela ne suffisait pas, un autre drame survint à la périphérie de la ville. Le camp des prisonniers italiens, situé à côté de l'aéroport, fut bombardé de plein fouet. Les cadavres amoncelés ne furent jamais dénombrés. Vision d'horreur, des soldats, agrippés aux clôtures, déchiquetés et exécutés par les gardiens, qui malgré le déluge de bombes, étaient restés à leur poste sur les mira-

dors. Après la disparition de tant de milliers d'hommes en un seul jour, il ne restait plus qu'environ deux mille cinq cents prisonniers sur l'île. Ils furent transférés par bateau à Athènes et rejoignirent les camps de travailleurs de force en Europe Centrale ».

Mon père demanda à notre interlocuteur si les alliés savaient qu'ils s'attaquaient à des prisonniers de guerre. Sa réponse fut: « probablement pas. Selon toute vraisemblance, ils croyaient qu'il s'agissait de troupes allemandes ».

Profondément ému, notre visiteur termina sa narration en insistant sur un fait. Plusieurs prisonniers italiens, peut-être plusieurs centaines, avaient survécu durant cette journée, et avaient échappé à la vigilance de leurs gardiens. Ils s'étaient dispersés et cachés dans la campagne corfiote. Ils chercheraient l'opportunité, à un moment ou à un autre, d'embarquer clandestinement et retourner dans leur pays.

L'heure du déjeuner arriva. Assis sur nos tabourets autour de la table en bois, nous avons entamé notre repas. Mais le cœur n'y était plus. Le talent culinaire de ma mère et la variété des plats ne connut pas le succès habituel. Tous ces événements tragiques, survenus à notre pauvre ville, de l'autre côté du col, à quelques kilomètres à vol d'oiseau, nous avaient profondément bouleversé et coupé l'appétit.

Curieusement, de ce terrible récit impressionnant, j'avais retenu un détail. Il y aurait donc plusieurs Italiens évadés et cachés dans la campagne corfiote. Peut-être les mêmes qui paraient dans les rues de Corfou avec la plume sur leur chapeau. Maintenant, ils seraient cachés comme nous. Loin de tout. Dans une ferme, une grotte, ou une forêt. Peut-être viendraient-ils jusqu'au moulin!

Quand l'instituteur partit, je réalisais, tout de même, combien nous étions

chanceux d'avoir quitté la ville. De ne pas devoir vivre ces journées effroyables. J'eus envie de sauter au cou de mon père pour le remercier.

Cette nuit là je dormis très mal. L'évocation des bombardements, les incendies, la population en panique avait fait resurgir en moi les souvenirs d'événements que j'avais vécu quelques semaines auparavant. Le matin je me réveillai dans le lit de mes parents, j'avais hurlé et sursauté dans mon sommeil. Ils m'avaient pris avec eux pour m'apaiser.

16. Une curieuse monnaie

Au début décembre, la nouvelle tomba comme un couperet. Nous devions quitter la ferme et chercher un autre endroit pour nous loger. Le fermier nous avait cédé sa maison pour un temps limité. Quelques semaines au plus. Maintenant nous savions, après le récit de l'instituteur, que nous devrions continuer à nous cacher. Selon toute évidence, les Allemands n'avaient pas, pour l'instant, l'intention de quitter l'île.

Les recherches durèrent trois jours. Mon père partait tôt le matin, par n'importe quel temps, son bâton « anti- serpents » à la main. Il revenait le soir, fatigué, les chaussures boueuses. Le soir du troisième jour, un sourire éclairait son visage. Nous avions compris, il avait trouvé notre nouvelle cachette.

Deux jours plus tard nous quittions la ferme. Nos affaires étaient prêtes en quelques heures, tant nous avions peu de chose à emporter. Avant de nous mettre en route, mon père nous décrivit notre nouveau logis. Il se trouvait dans un village, perché sur le haut d'une colline, à une heure à pied de la ferme que l'on quittait, et s'appelait Valanio. La route pour y accéder, bifurquait à droite, juste avant l'entrée du village de mon grand-père. Elle était très étroite, sinueuse, défoncée et des flaques d'eau et de boue s'étaient formées. Elle descendait au fond du vallon jusqu'à la rivière, qu'elle croisait à quelques centaines de mètres au nord de notre moulin à eau. Là, caché par une végétation très dense, se trouvait un vieux pont en pierre. De l'autre côté du pont, la route qui remontait le long des coteaux, opposés au vallon, était dans le même état. Mais, point capital, cette route était sans issue. Elle se terminait au village. En voiture, il fallait au moins quarante minutes pour y accéder, et certainement plus d'une heure pour un camion militaire. Autre point important: l'entrée du village dominait le carrefour qui

se trouvait en face, de l'autre côté de la vallée. Même si un véhicule, échappant à notre vigilance, empruntait cette route, il serait trahi par les gémissements de son moteur à chaque virage. Ce bruit amplifié par l'écho du fond de la vallée qui faisait cuve de résonance, nous servirait de sirène d'alarme. En quarante minutes, nous avions une marge suffisante pour nous enfuir et disparaître dans la nature.

Prêt au départ, le petit groupe se composait de notre famille, de mon oncle et de l'âne. Nous avons remercié le fermier, et nous avons jeté, en guise d'adieu, un dernier regard à ce domaine qui nous avait enchantés pendant ce court séjour.

Le sentier était boueux. Nos chaussures et les sabots de l'âne étaient crottés. Je sautai dans les flaques d'eau pour éclabousser mon frère qui marchait à mes côtés. La bagarre amorcée était stoppée net par la voix de mon père: « tenez-vous tranquilles ». Nous avons traversé le pont en pierre en admirant la rivière. Elle avait grossi par les pluies automnales et l'eau tourbillonnait. Après ce passage, nous avons amorcé la montée en direction du village. Un gros nuage arriva subitement au dessus de nos têtes et nous gratifia d'épaisses gouttes de pluie. Nous avions des parapluies pour nous protéger, articles indispensables l'hiver à Corfou. L'âne était couvert d'une pèlerine en toile cirée qui protégeait son corps ainsi que le chargement. Sur la tête, à travers deux trous pointaient les longues oreilles de notre animal.

Après cette longue montée, nous sommes enfin arrivés. Le village, une petite bourgade de quelques dizaines de maisons très anciennes, était traversé par une ruelle centrale étroite, tortueuse et pavée. A l'entrée, nous avons passé devant une petite chapelle, blanchie à la chaux, dont le minuscule clocher était orné d'une croix. Nous avons traversé le village, en glissant de temps à autre sur les pavés, et nous avons atteint son extrémité. Là, se trouvait une église, plus grande, plus imposante, bâtie

sur un monticule entourée d'un grand jardin. Notre nouvelle habitation se situait en face de l'église. La route et le village se terminaient à cet endroit. Cette bourgade était totalement isolée, ce qui était un avantage vital pour notre famille.

Le pope du village, ami de mon grand-père, nous avait déniché un logis. Il appartenait à un de ses cousins, était inhabité et nous pourrions nous y installer pour longtemps. La maison était très petite. La chambre de mes parents donnait sur un beau jardin. Notre pièce donnait sur la rue en face de l'église. La troisième et dernière pièce était une assez grande cuisine meublée d'une table et quatre chaises. Dans chaque chambre se trouvaient deux lits et une armoire. Une table vint rapidement compléter le mobilier de la nôtre. C'est sur sa surface rugueuse que nous avons installé notre matériel scolaire.

L'accueil des villageois fut chaleureux. Le syndic vint nous rendre visite le lendemain. Il savait déjà que l'avocat du village voisin voulait mettre à l'abri sa famille en l'éloignant des canons allemands. Toutefois il ignorait que mon père parlait l'allemand. Personne ne devait apprendre ce secret. Sa divulgation nous aurait rendus très vulnérables.

Le premier point abordé avec le syndic fut celui de notre approvisionnement en nourriture. Nous pouvions acheter au village les aliments de base, mais il y avait le problème de la monnaie. Les Italiens avaient instauré pendant leur occupation la drachme ionienne. Avec l'arrivée des Allemands, elle devint caduque. Les paysans de tous les villages avaient instauré comme monnaie d'échange.... l'huile. On calculait en litre d'huile ou en fractions de litre. Ce consensus semblait satisfaire tout le monde. On payait tout en huile. Le loyer, le bois, les aliments, le pétrole et tout ce dont nous avions besoin, à condition bien sûr qu'ils fussent disponibles au village. Il fallait donc avant tout posséder de l'huile. Le syndic pouvait nous dépanner pour quelques jours, mais pas plus.

Mon père prit la route deux jours après notre arrivée. Il fallait qu'il s'occupe de notre réserve d'huile et devait passer deux jours dans son village. Il revint avec la carriole de mon grand-père, remplie de victuailles et surtout de quatre jarres pleines d'huile. Un autre récipient contenait du pétrole. Il était très utile pour l'éclairage et surtout pour le chauffage de la maison. En l'absence de cheminée, nous nous chauffions à l'aide de deux réchauds à pétrole. Nous étions en plein hiver et il faisait froid et humide. Nous avons calculé que cette quantité d'huile nous suffirait pour environ un mois au bout duquel un voyage serait à nouveau nécessaire. Je me souviens de l'utilisation pratique de cette curieuse monnaie. De temps à autre, un pêcheur venait au village pour vendre ses poissons. Il mesurait leur poids sur une balance dans notre cuisine. Ma mère puisait le précieux liquide avec une mesurette à manche d'un décilitre. Elle versait le nombre de décilitres nécessaires dans l'estagnon du marchand et l'affaire était conclue.

Ce premier point, très important, du ravitaillement en vivres, fut ainsi résolu. Le reste était moins urgent. Néanmoins il fallait s'organiser pour la suite et il y avait du travail sur la planche. Lors d'une réunion du soir, autour de la table de la cuisine, seule pièce à être à peu près convenablement chauffée, mon père exposa son plan.

En premier lieu, il entrevoyait quelques possibilités de reprendre son activité, sans se rendre en ville. En effet, nous avions appris par le syndic, que les autorités allemandes, pour ne pas anéantir le fonctionnement de la société, avaient octroyé aux civils certaines libertés. La justice pouvait partiellement fonctionner. Un petit tribunal, traitant des litiges mineurs, avait repris virtuellement ses activités dans un village voisin. Le juge de paix qui y siégeait avait besoin de la collaboration d'un avocat. Ce village était à une heure et demie à pied, à travers champs et oliveraies. Mon père irait rendre visite au juge.

Le deuxième point était l'organisation de notre scolarité, basée sur un programme de travail quotidien, avec congé en fin de semaine. Les investigations pour assurer une scolarité au village n'avaient donné aucun résultat. Ma mère avait trouvé le niveau très bas. Les classes étaient mélangées, et de plus, à ce moment, l'instituteur était absent, retenu quelque part dans la tourmente de la guerre. C'était donc mes deux parents qui allaient continuer notre instruction. Cet enseignement porta ses fruits et à l'approche de Noël 1943, à six ans et demi, je pouvais lire avec facilité des petites histoires. Quant à mon frère, il lisait déjà des gros livres.

Le troisième volet du programme, le plus confidentiel, concernait la recherche d'un lieu pour la construction d'un refuge. Loin du village, dans la montagne, là où nous pourrions nous cacher dans l'éventualité de l'arrivée des soldats allemands.

Le dernier point du plan visait l'amélioration de notre communication avec le monde extérieur. Nous étions loin de tout et coupés de tous. Nous ne savions rien de ce qui se passait en ville et dans le monde. Nous n'avions pas d'électricité, donc pas de télégraphe, ni de téléphone. Bref, le rêve était de trouver une solution pour installer une radio.

Les objectifs à atteindre étaient donc clairement exposés par mon père. Il fallait, petit à petit, les atteindre. Nous avons commencé par organiser notre vie dans le village. Tous les matins, cours de lecture, dictée, exercices d'arithmétique. Sur les murs de notre chambre nous avons épinglé plusieurs vieilles cartes de géographie. Les îles ioniennes, la Grèce, l'Europe et le monde. Très vite, nous nous sommes mis à apprendre l'existence des continents, des océans, et les capitales des différents pays. Nous avons emporté, lors de notre exode, un lot de livres, compagnons précieux dans ce contexte. Nous y trouvions des traductions en grec des auteurs russes les plus connus, lectures préférées

de ma mère. Mon père lisait plutôt des ouvrages historiques. Une traduction en grec du livre « le comte de Monte- Christo, d'Alexandre Dumas » était devenu la lecture préférée de mon frère, âgé de huit ans et demi. Mais les volumes les plus prisés étaient ceux d'une belle édition sur la mythologie grecque.

Mes parents, à tour de rôle, nous lisaient l'histoire passionnante de la vie, des croyances et de la civilisation de nos ancêtres. Les dieux d'Olympe n'avaient bientôt plus de secrets pour nous. Nous nous sommes familiarisés avec les héros homériques, Ulysse, Achille pour ne citer que les plus importants. La guerre de Troie et ses rebondissements vinrent peupler nos rêves d'enfants. Nous avons appris la légende d'Io. La belle princesse Io, fille d'Inachos, dont Zeus, le dieu des dieux était tombé amoureux. Inspirée de son nom, la mer qui entoure nos îles est devenue la mer ionienne. Des dizaines d'autres mythes et légendes, au contenu souvent embrouillé, nous faisaient découvrir ce monde fantastique. La plupart du temps, nous demandions de simplifier ces histoires pour pouvoir mieux les comprendre.

Nous faisions nos devoirs en fin de matinée. Après le déjeuner, qui avait lieu vers quatorze heures, nous avions congé. Plusieurs enfants de notre âge nous attendaient pour jouer. Le lieu de rencontre était le jardin de l'église. Nous étions particulièrement turbulents. Il suffisait d'échapper un court moment à la surveillance de ma mère pour faire des bêtises. Un de nos jeux préférés était d'escalader les arbres, aussi haut que possible, et de nous laisser tomber plus ou moins lourdement. La course de poursuite, à travers les haies parsemées d'épineux, nous gratifiait d'écorchures et d'estafilades de toute sorte. Malgré l'interdiction absolue de lancer des pierres, cette règle était souvent transgressée. Un après-midi, alors que nous avions formé deux groupes ennemis qui se battaient, mon frère lança une pierre qui atterri malencontreusement sur le sommet du crâne d'un garçon de notre âge. La vue du sang

nous incita à faire immédiatement la paix. Tous en pleurs, nous avons amené le blessé chez ma mère qui soigna sa plaie en nous traitant de bandits sanguinaires. Ce fut, tout de même, une bonne leçon pour ne pas recommencer. Un autre jeu consistait à jouer à cache-cache dans l'église. Le sacristain laissait souvent la porte ouverte et le champ devenait libre pour courir sous les icônes et les encensoirs. Toutefois, la peur de nous trouver subitement enfermés limitait notre audace.

Certains après-midi, nous partions en excursion avec mon père. Les occasions étaient rares, car nous étions en plein hiver, et il pleuvait souvent. Une de nos promenades préférées était celle du sentier de la fontaine. Cette source naturelle se trouvait à une centaine de mètres de notre maison. Le sentier passait à côté de ce point d'eau, puis il se perdait dans une végétation épaisse, jusqu'au fond du vallon. Nous traversions aussi le village pour aller à la pergola du petit café. Cette terrasse se trouvait à l'entrée du village et dominait la vallée d'où nous étions arrivés. Nous distinguons, en face, au sommet de la colline, le carrefour, d'où partait la route qui permettait l'accès à notre bourgade. C'est de cette terrasse que les villageois, à tour de rôle, surveillaient l'arrivée de tous véhicules. Il était convenu, que si cette situation se présentait, le vigile devait sonner la cloche de la petite chapelle située à proximité pour alerter le village.

17. Un évadé italien

Dans cette vie paisible, loin de la tourmente et des misères de la ville, nous n'étions pas à l'abri de quelque surprise. La veille de Noël 1943, ma mère avait préparé un bon repas. Des œufs frais cuits en casserole avec des tomates et des oignons, des pommes de terre bouillies accompagnées de fromage de brebis. Faute de dinde, elle mit au four un poulet, élevé dans la basse-cour de notre voisin et comme dessert, des mandarines et des figues séchées. La table était décorée de branches de sapins et au milieu trônait une belle bougie, offerte par le sacristain. Le fourneau de la cuisine où nous prenions notre repas, répandait une agréable chaleur. La nuit était tombée depuis longtemps. Après ce bon repas, nous avons traversé la rue, et nous sommes allés à l'église assister à la liturgie de Noël. Une foule compacte se recueillait dans ce lieu saint. Dans ces moments de privation et d'incertitude, la liturgie orthodoxe, avec ses chants grégoriens et la lecture de l'Evangile de la nativité, nous envahit d'un sentiment de paix. Une ferveur religieuse inonda les cœurs de l'assistance et nous procura un sentiment de sérénité. Le prêtre, vêtu de son bel habit argenté, nous bénit. Nous nous sommes souhaités un bon Noël et une paix aussi proche que possible.

De retour à la maison, alors que nous nous apprêtions à nous coucher, quelqu'un frappa à la porte fenêtre de la chambre de mes parents qui donnait sur le jardin. C'était un incident tout à fait inhabituel, et mon père n'ouvrit pas tout de suite. On frappa de nouveau avec insistance. « Qui êtes-vous, que voulez-vous » dit mon père. On entendit une voix au bord des larmes qui disait « Prego, prego, aiuto ». Nous avons ouvert la porte, et nous nous sommes trouvés face à un homme de petite taille, avec de longs cheveux et une barbe noire et hirsute. Son regard brillait dans la nuit, exprimant un mélange de peur et de désespoir. Il pleurait et était exténué. « Mi chiamo Giuseppe, sono italiano, aiuto ». Nous l'avons fait entrer

dans la cuisine. Nous avons tout de suite compris qu'il faisait parti des prisonniers italiens qui s'étaient échappés. Après un bon repas, le reste de nos mets de Noël, il nous raconta son histoire. Nos connaissances de l'italien nous permettaient de comprendre son récit sans difficulté. Il s'était enfui avec six autres compagnons, dans les montagnes de l'île. Ils avaient échappé à leurs gardiens lors du naufrage du « Mario Rossetti » et s'étaient cachés dans une cabane inhabitée. Ils avaient faim, froid, et étaient à bout de force. Mon père courut à l'église où le prêtre et le sacristain s'y trouvaient encore. Ils vinrent prendre soin de notre fugitif qui passa la nuit à la cure. Le lendemain matin, le syndic vint s'entretenir avec mon père et le pope. Ils décidèrent de faire venir tout le groupe au village et de les loger dans la ferme communale. Les villageois allaient contacter la filière clandestine qui, selon les opportunités, leur trouverait un caïque, qui, de nuit, les amènerait en Italie. Le syndic était au courant de cette pratique, mais ce fait n'était jamais arrivé à son village. Et voilà, s'en était fini de l'époque des fanfaronnades et des brimades de l'occupation italienne.

Ces gens étaient devenus des simples êtres humains, pris dans la tourmente de la guerre, avec des familles quelque part qui les attendaient, ou les croyaient morts. Quand ce soldat partit le lendemain, rasé et proprement vêtu, je découvris qu'il s'agissait d'un jeune homme d'une vingtaine d'année. Il nous dit, le regard plein de reconnaissance, « Grazie, grazie, mille grazie » avec un grand sourire. Il disparut dans le sentier en direction de la fontaine. Cet homme était en quelque sorte un cadeau de Noël. Un pas, un pont vers la paix tant espérée!

Parmi les enfants du village, mon ami préféré s'appelait Nicolas. C'était un garçon de mon âge, fils de notre voisin fermier. Il était vif, comme nous tous, mais avait un problème d'élocution. Sans être bègue, il souffrait d'une dyslexie prononcée. Il parlait vite en inventant et en mélangeant les mots. Cela donnait un charabia peu

compréhensible pour celui qui l'entendait pour la première fois. Très rapidement, ce langage me devint familier. Nous nous comprenions parfaitement et je me mis à lui parler dans son propre langage. Un jour, sa mère, débordée par ses nombreux autres enfants, m'appela pour l'aider. Je la trouvai survoltée, devant Nicolas, tout aussi excité, qui essayait d'exprimer dans son charabia, ses plaintes. « Georges peux-tu traduire, je ne comprends pas ce qu'il me dit ». C'est avec plaisir que je fis la traduction. Cela ne me posait aucun problème. Cette performance n'était pas appréciée par mes parents, qui craignaient une influence négative sur mon langage. Mais ce ne fut pas le cas.

Une fois par mois, le dimanche, avait lieu un événement auquel assistait de nombreux villageois. Dans une clairière, située près de notre maison, le boucher du village tuait en public un veau, le dépeçait et le débitait pour le vendre en petites pièces. Cachés derrière la foule, avec Nicolas, j'aperçus le geste rapide du boucher. Il enfonça la longue lame pointue du couteau, à la racine de la nuque de l'animal, aussitôt foudroyé. A cette époque, la viande de veau était rare. La configuration des lieux ne permettait pas l'élevage de bovidés. Les plantations d'oliviers et d'arbres fruitiers dans ces collines pentues ne se prêtaient pas au pâturage. Curieusement, ce rituel païen avait lieu en présence des fidèles, qui sortaient de l'église toute proche, après la liturgie dominicale.

Vers la fin du mois de janvier, la nature de Corfou se para de ses premières couleurs. Une sorte d'avant goût de printemps. Les amandiers fleurissaient. Et en même temps, comme si une volonté divine créait un entracte dans ce long l'hiver, arrivèrent une série de belles journées ensoleillées. Sans vent, avec une mer calme comme un miroir. Ce sont les alcyonides. Au cours des longues promenades que nous permettait cette embellie, mon père nous narra l'histoire qui donna naissance à cette légende « Dans l'antiquité, un couple de mortels, Ceyx et Alcyon, prétendait être aussi

heureux que Zeus et Héra, les dieux d'Olympe. Cet orgueil attira l'irritation et la vengeance des dieux. Ceyx et Alcyon furent transformés en oiseaux, contraints tous les deux de construire sur les flots, des nids, sans cesse détruits par les vagues. Zeus eut compassion d'eux et ordonna à la mer de s'apaiser deux fois dans l'année, sept jours avant le solstice d'hiver, et sept jours après, afin qu'Alcyon couve ses œufs pendant cette accalmie ». Le récit terminé, mon père précisa, qu'à ce titre, l'Alcyon devint un symbole de paix et de tranquillité. Mais d'une paix dont il fallait profiter car elle était de courte durée. Pour nos cerveaux d'enfants, c'était tout de même curieux d'être dieu, de faire des choses méchantes, puis d'avoir des remords et d'essayer de se faire pardonner. Mais bon, nous étions avertis, ces histoires légendaires étaient compliquées, confuses mais qu'importe, profitons des beaux jours, car nous savions qu'ils seraient de courte durée.

Le mauvais temps revint. Les mois de février et de mars sont les plus désagréables à Corfou. Vents, pluies, froid et humidité. Ce fut le cas, lorsqu' à la mi-février, nous reçûmes la visite d'un émissaire. Il était mandaté par le juge de paix du village voisin d'apporter une lettre à l'avocat. Cette missive expliquait qu'il avait groupé plusieurs affaires qui nécessitaient la collaboration de mon père, afin de pouvoir rendre le verdict. Il lui fixait une date, une semaine plus tard. La réponse devait être rendue sur le champ. Avant de répondre, mon père demanda si une garnison de soldats allemands était stationnée dans ce village. La réponse fut négative. Il accepta alors cette mission de bon cœur.

De Valanio, notre village d'adoption, jusqu'au village où le juge siégeait, la distance n'était pas grande. Trois à quatre kilomètres à vol d'oiseau. Mais il n'existait pas de route carrossable pour s'y rendre. Ce grand village était normalement atteignable par une vraie route, reliée à l'axe central qui traversait le nord de l'île en son milieu, en passant par le col de Troubeta et le village de

mon grand-père. Il fallait donc choisir un itinéraire à travers les champs. Ceci ne posait pas de problèmes particuliers à mon père. Il connaissait le nord de File comme sa poche. Il avait parcouru dans sa jeunesse, à pied, toutes ces contrées. A chaque village, il était accueilli par des cousins lointains ou des amis. Tous les sentiers lui étaient familiers et souvent il trouvait des raccourcis, même s'il fallait passer à travers un maquis épais et inhospitalier. Certains de ses amis, issus de familles patriciennes, possédaient de véritables manoirs et de grands domaines terriens datant de l'occupation vénitienne.

Très tôt le matin de la date prévue, il était prêt au départ. Habillé d'un caban en Loden, chaussé de chaussures de montagne, il tenait à sa main un parapluie noir qui avait remplacé le bâton anti-serpent de l'été. Un sac à dos contenait quelques livres de droit. Il refusa de prendre des victuailles et même de l'eau, pour ce court trajet, évalué à une heure et demie de marche. Avant de partir, il monta sur le parvis de l'église pour scruter l'horizon. De cet endroit, légèrement surélevé, la mer et les montagnes albanaises étaient visibles au loin. Leurs sommets étaient enneigés, le ciel était dégagé et il faisait froid. Mon père partit d'un pas alerte avec un grand sourire. Notre au revoir était empreint d'inquiétude.

18. Une nouvelle menace

Ce jour là, les heures furent interminables. Déjà au milieu de l'après-midi, nous étions postés près de la fontaine, au haut du sentier, qu'il devait emprunter à son retour. La nuit tombante, nous commençâmes à nous faire du souci. Finalement, nous avons aperçu sa silhouette qui grandissait au fur et à mesure qu'il gravissait à grandes enjambées la montée. Nous avons couru et sauté dans ses bras. Il était à peine essoufflé. Réunis, le soir autour de la table de la cuisine, nous attendions avec impatience les nouvelles. Il nous dit, laconiquement, avec un regard sombre, qu'il était fatigué et qu'il nous raconterait tout en détail le lendemain. Nous sommes allés nous coucher déçus de ne pas tout savoir tout de suite. Le lendemain, son récit dura toute la matinée, remplaçant les cours habituels. La principale source des nouvelles émanait du juge de paix et également de quelques villageois, amis de longue date. Les nouvelles de la ville étaient épouvantables. Les quelques milliers d'habitants qui y étaient restés vivaient dans des conditions insoutenables. Les logements, pour la plupart d'entre eux étaient devenus totalement insalubres. Il n'y avait pas d'électricité, et l'eau était coupée. La nourriture était quasi introuvable. Les médicaments et les soins médicaux faisaient défaut. Les gens étaient dénutris, certains étaient devenus des squelettes ambulants et la tuberculose faisait des ravages. La drachme ionienne était supprimée. La drachme grecque avait été réintroduite, mais l'inflation était telle, que dans la pratique, elle n'avait aucune valeur. Les bombardements anglo- américains, très fréquents, maintenaient une atmosphère de panique. Les voûtes des forteresses, seuls refuges efficaces, étaient surpeuplées. La population qui y vivait faisait face à des conditions d'une extrême promiscuité et d'un chaos sanitaire.

Les nouvelles de la guerre en Europe étaient mauvaises pour les Allemands. Leurs grandes villes étaient depuis plusieurs mois

bombardées sans répit par les Américains le jour, et par les Anglais

la nuit. Elles étaient réduites en ruines les unes après les autres. De ce fait l'armée d'occupation allemande devint très agressive. Elle craignait un débarquement allié sur l'île. La Gestapo, bien organisée, était à la recherche de tous les résistants et de tous les espions au service des Anglais. Ils avaient localisé un poste émetteur dans un village du sud de l'île. Les paysans avaient refusé d'indiquer où il se trouvait. De la colline voisine, des obus furent tirés sur la bourgade, plusieurs maisons furent détruites, trois personnes périrent et il y eut de nombreux blessés. Le poste émetteur fut détruit.

A ce moment, mon père interrompit son récit, marqua une pause. Il continua en abordant un thème totalement inconnu pour nous. Il s'agissait des résistants à l'occupant, que l'on surnommait des partisans. Plusieurs indices faisaient penser que l'Allemagne allait être perdante. Personne ne savait quelle en était l'échéance. L'avance des troupes alliées se précisait sur tous les fronts. La puissance industrielle et la supériorité en hommes des Anglo-américains creusaient petit à petit la différence. Dans le scénario d'une prochaine libération, des groupes de partisans se formèrent dans toutes les régions de la Grèce.

Leur but était de déstabiliser l'ennemi par toutes sortes d'actions. Les sabotages de voies de communication, les attaques de dépôts de munitions, l'espionnage des mouvements des troupes faisaient partie de leurs activités. Mais il y avait dans tout cela un grave problème. Ces patriotes, ces résistants, étaient divisés en deux factions. La première, était commandée et financée par les communistes. La deuxième par les Anglais. Le communisme avait dominé, les dernières années, les classes politiques de nos pays voisins, la Bulgarie, la Yougoslavie et l'Albanie. Ces frontières, non surveillées pendant ce temps de guerre, étaient transformées en véritables passoires. Hommes endoctrinés dans le communisme, armes et argent transitaient sans aucun contrôle. Ce mouvement était très bien organisé et avait réussi à recruter de nombreux

citoyens. Leur but ultime n'était aucunement caché. Il voulait, à la fin de la guerre, se trouver en position de force, prendre le pouvoir, et faire basculer le pays dans le monde communiste. Dans l'autre groupe, les partisans étaient, peut-être un peu moins bien organisés, au début, mais bénéficiaient d'une aide substantielle fournie par les Alliés. Déjà à ce moment, les Anglais avaient pressenti le danger que représentait la menace communiste pour notre pays. Ils se mirent à apporter une aide massive qui ne pouvait venir que du ciel. Ils parachutèrent alors, de façon aussi précise que possible, du matériel militaire, armes, tentes, équipement de télécommunication et de l'argent. Cet argent se présentait sous forme de caissettes en bois contenant des souverains en or.

A cet instant, j'interrompis la narration de mon père car je voulais savoir si j'avais bien compris. Comme une leçon que l'on répète. Il existait donc des partisans grecs communistes, aidés par les communistes, et des partisans grecs nationalistes, aidés par les Anglais. Ils étaient tous actuellement contre les Allemands. Mais si la guerre se terminait, les premiers voudraient que la Grèce soit rangée du côté des pays communistes, alors que les autres la voyaient faire partie du bloc des alliés. La réponse de mon géniteur fut affirmative. C'était bien de cela qu'il s'agissait. Et dès ce jour je compris comment la graine de la discorde avait été semée. Et cette discorde allait entraîner notre pays, une fois la guerre terminée, dans une épouvantable guerre civile.

La séance se termina sur cette triste perspective. Mon après-midi de congé en fut perturbé. Plusieurs questions surgissaient dans mon esprit. Je les rangeai soigneusement dans ma petite tête pour les soumettre à mon père le soir. Je voulais tout savoir sur les partisans. Et le moment venu, mes questions fusèrent. Avaient-ils un uniforme? Si oui, comment était celui des procommunistes? Et celui du pro nationaliste. Y avait-il déjà des partisans à Corfou? Si oui combien? Que faisaient-ils au juste? Où habitaient-ils? Etaient-ils armés? Les réponses de mon père étaient simples et claires, juste ce qu'il fallait pour mon niveau de

compréhension. Plusieurs centaines de partisans se trouvaient déjà sur notre île. Ils étaient arrivés clandestinement d'Epire, voyageant de nuit dans de petites embarcations. Ils étaient cachés dans toutes les régions de l'île, aidés par les habitants. Ils avaient des armes légères et quelques postes émetteurs-récepteurs pour communiquer avec leurs commandements. Leurs actions consistaient principalement à observer les mouvements ennemis et la position des troupes. Ils organisaient des passages clandestins vers l'Italie. Les embarcations partaient la nuit, de différents points du nord de l'île avec la complicité des pêcheurs.

Toutes attaques directes sur les soldats allemands leur étaient formellement interdites. La réponse de l'ennemi pouvait avoir des conséquences catastrophiques. Quant à leur répartition, les pro-communistes étaient probablement plus nombreux et plus dynamiques. Pour les uniformes, les tenues des uns et des autres étaient discrètes, de couleur kaki. Le seul élément distinctif était un sigle sur leurs manches. Il était composé de trois lettres pour les uns (EAM) et de quatre lettres pour les autres (EDES). Les trois lettres du logo pro communiste étaient de couleurs rouges et celles des autres étaient de couleur blanche. C'était simple à mémoriser. Il y avait les partisans rouges et les partisans blancs. Voilà j'étais à jour. Je savais tout sur les partisans. Mais en allant me coucher, une dernière question me préoccupait. Il fallait absolument que je la pose le lendemain. Sitôt réveillé, « Papa une dernière question. Qu'arrivera-t-il si les partisans rencontrent les prisonniers italiens? » Il me rassura en souriant. » Les Italiens ne sont plus nos ennemis. Ils ont signé l'armistice. Le passé, quoique pénible, est oublié. Maintenant, ce sont des pauvres malheureux. Les partisans, lorsque l'occasion se présente les aident à rentrer chez eux pour rejoindre leurs familles ». A présent tout était clair pour moi. La moisson d'informations, ramenée du bref voyage de mon père, me donna le vertige et en même temps me fit grandir, mûrir.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική Βιβλιογραφία

Βλαχόπουλος Σ, Πολυγλωσσία στο δίκαιο, μετάφραση νομικών κειμένων και δικαστηριακή διερμηνεία, Αθήνα 2014

Γραμμενίδης Σ, Ιόνιο Πανεπιστήμιο - Τ.Ξ.Γ.Μ.Δ. 20 Χρόνια Τ.Ξ.Γ.Μ.Δ. Επετειακος τομος, Αθήνα 2007

Κεντρωτής Γ, Θεωρία και πράξη της μετάφρασης, Αθήνα 1996

Τσίγκου Μ, άρθρο Σύντομη εισαγωγή στις σχέσεις γλωσσολογίας και μετάφρασης με παραδείγματα από το ζεύγος γαλλικής - ελληνικής, Εγχειρίδιο για τη συμβολή της επιστήμης της γλωσσολογίας στη μετάφραση, 2011

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Berman Antoine, «La traduction et la lettre ou L' auberge du lointain», Les Tours de Babel, Trans-Europ-Repress, Mauzevin, 35-150, 1985

Cómitre Narváez I./Valverde Zambrana J. M, The journal of specialized translation, τεύχος 21, Ιανουάριος 2014

Crépin A, Quand les Anglais parlaient français, Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Παρίσι 2004

Franco Aixelá, Topics in Translation τεύχος 8, Clevedon, Philadelphia, Adelaide 1996

Jakobson R, On translation, περιοδικό On linguistic aspects of translation, αρ. 23, Βοστώνη 1959/2004

Labeau E, Quand l' analytique se fait synthétique, les formes verbales périphrastiques dans le texto, περιοδικό Studii de lingvistică τεύχος 4, Οραντέα 2014

Larousse λεξικό: λήμμα traduction

Malingret L, άρθρο Les titres en traduction σε, Les chemins du texte, 4ο συνέδριο APFFUE σσ. 396-407, Santiago de Compostela 1998

Munday J, Introducing translation studies, theories and applications, Ν.Υόρκη 2008

Newmark P, Approaches to Translation, Οξφόρδη-Ν.Υόρκη 1981

Nord C, Text analysis in Translation, Theory, Methodology and Didactic applications for translation-oriented text analysis, Amsterdam 1991a

Решетникова Н/Савинова А/Тетерлева Е, άρθρο Языки аналитические и синтетические, περιοδικό Молодой учёный научный, τεύχος 12 (59), Καζάν 2013

Rymer Russ, άρθρο Vanishing voices, περιοδικό National Geographic, Ιούλιος 2012

Maurizio Viezzi, άρθρο Titles and Translation, VAKKI symposiumi XXXIII 7-8.2.2013, Vaasa 2013

Toury G, A rationale for Descriptive Translation Studies σε Theo HERMANNNS, The Manipulation of Literature, Studies in Literary Translation, Λονδίνο 1985

Vinay J.P/Darbelnet J, Stylistique comparée du français et de l' anglais, Παρίσι 1958